

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İNEGÖL OSMANLI DÖNEMİ CAMİLERİ

ÖNDER KILIÇ

Tez Danışmanı Dr. Öğretim Üyesi SEYFİ BAŞKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI

OCAK - 2020

İNEGÖL OSMANLI DÖNEMİ CAMİLERİ

ÖNDER KILIÇ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

OCAK 2020

Önder KILIÇ tarafından hazırlanan “İnegöl’de Osmanlı Dönemi Dini Mimari (Camiler)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalında Sanat Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Seyfi BAŞKAN

Türk ve İslam Sanatı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan : Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL

Türk ve İslam Sanatı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 06/01/2020

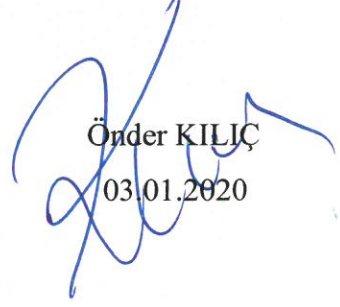
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım; bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim.

Önder KILIÇ
03.01.2020

İnegöl Osmanlı Dönemi Camileri
(Yüksek Lisans Tezi)

Önder Kılıç

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ocak 2020

ÖZET

Tez çalışmasının asıl amacı, öncelikli belgeler ve arşiv kayıtları ışığında İnegöl’de Osmanlı döneminden günümüze ulaşabilmiş cami ve mescidleri belirlemek, günümüze ulaşamamış fakat arşivlerde yer alan camileri de kataloglama içerisine dâhil edip, Osmanlı Dönemi İnegöl camilerini bir arada sunabilmektir. Tez oluşumu sırasında Vakıflar Genel Müdürlüğü, Osmanlı ile İnegöl Kent Müzesi Kent Belleği Arşivleri taranmış, bu arşivlerden günümüze ulaşabilmiş veya ulaşmamış 80cami tespit edilmiştir. Bu çalışmanın yanı sıra şehir merkezi dışında doksan beş kırsal mahalle gezilerek araştırma kapsamlı şekilde yürütülmüştür. Yapılan çalışmalar sonucunda İnegöl’de erken dönem Osmanlı Mimarisi örneklerinden Osmanlı’nın son dönemine kadar ki cami ve mescid mimarisini tek bir çatı altında toplama işlemi yürütülmüştür. Eserlerde plan, malzeme ve süsleme üzerinde sistemli bir çalışma yürütülerek, mimarinin her alanına vurgu yapılmıştır. Neticede İnegöl’ün genelini ele alarak Osmanlı dönemi cami mimarisi üzerine yapılan en kapsamlı çalışma özelliğine sahip bir tez ortaya konulmuştur.

Bilim Kodu: 116408

Anahtar Kelimeler: Cami, İnegöl, Mescid, Mimari, Osmanlı

Sayfa Adedi: 253

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Seyfi BAŞKAN

Mosques of İnegöl Ottoman Period

(Post Grade Thesis)

Önder Kılıç

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
January 2020

ABSTRACT

The main goal of tesis work is determining mosque and masjids which could reach from Ottoman Period to nowadays in prior document and in the light of archive registrations in inegöl and including in the catalogued the mosques which couldn't reach to nowadays but placed archives. During the preparing thesis Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ottoman with İnegöl Kent Museum storage had scanned, 80 mosques which could reach or not reach to nowadays were identified from these archives. Besides this study, by travelling 95 streets outside of centre, investigation was carried out extensively. In the result of making studies, process of collecting only one framework the mosque and masjids architecture which stay the last Ottoman Period from the examples of early period Ottoman architecture. By carrying out a systematic study in the plan of art, on material and ornamentation were emphasised to every field. Consequently, a thesis which has the most systematic study qualities on Ottoman Period mosques architecture had been revealed.

The code of science: 116408

Keywords: mosque, İnegöl, masjid, architecture, Ottoman

Number of page: 253

Thesis Advisor: Dr. Teaching Assistant Seyfi Başkan

TEŞEKKÜR

Toplumun yaşam tarzıyla şekillenen sanat, binlerce yıldır, her objede, her mimari tarzda kendine yer bulmuştur. Binlerce yılın vermiş olduğu bu sanatsal birikim, biz sanat tarihçilerin temel uğraşı alanı olmuştur. Bu sanat yapıtlarından biri olan ve dünya insanlık tarihi boyunca farklı inanışlar çerçevesinde insanoğlunun bakış açısına göre şekillenen, adına ister tapınma ister ibadet mekânları diyelim, birbirinden çok farklı bir o kadar da çok benzer dinsel mimari tarzlar ortaya çıkmıştır. Hiç kuşkusuz insanın doğası gereği sanatsal öğeler içerisinde dini mimarinin de ayrı bir yeri vardır. Bu sanatsal birikim içerisinde cami mimarisi, sanat ve mimari açıdan birlerce araştırmaya tabi tutulmuştur. Bir derya olarak değerlendirebileceğimiz bu çalışmalar içerisinde gerek Sanat Tarihine gerek İnegöl'ün kültürel yaşamına katkı sağlaması temennisiyle Osmanlı dönemi cami mimarisi üzerine tarafımca çalışmalar yürütülmüştür.

Çalışmalarım esnasında, en zorlayıcı nokta; arşivler üzerinde İnegöl ile ilgili yapmış olduğumuz araştırmalarda, iyi derecede Osmanlıca uzmanlığı gerektiren belgelerin tarafımdan yeteri derecede okunamaması, bu nedenle ikinci, üçüncü şahısların yardımına ihtiyaç duymam, çalışmamın önemli bir ayağını teşkil eden arşiv kayıtları konusunda zaman kaybetmeme neden olmuştur.

Tez konumun İnegöl ile ilişkilendirilmesi, yıllardır yaşayıp ekmeğini yediğimiz İnegöl'e bir vefa borcunu az da olsa ödeme fırsatı doğurmuştur. Bana bu fırsatı, sonsuz hoşgörüsü, engin bilgi ve tecrübesiyle sağlayan değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Seyfi BAŞKAN' a teşekkürü yaşam boyu bir borç bilirim.

Çalışmalarım sırasında Osmanlı Belgeleri üzerinde elinden geldiğince yardımcı olan değerli hocam Dr. Mustafa POLAT'A, iş arkadaşım Tarihçi Serdar Sevinç'e, tezimin sonuca ulaşması için sabır gösteren aileme, rahmetle yâd ettiğim hocam Prof. Dr. Hakkı ACUN' a sonsuz teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZİMLERİN LİSTESİ	ix
RESİMLERİN LİSTESİ	x
BELGELERİN LİSTESİ	xvii
HARİTALARIN LİSTESİ	xviii
KISALTMALAR	xix
1. GİRİŞ	1
2. İNEGÖL HAKKINDA	9
3.KATALOG	13
3.1. Günümüze Ulaşabilmiş Camiler	13
3.1.1. Şehir Merkezindeki Camiler	13
3.1.1.1. İshakpaşa Külliyesi (Cami, Türbe, Medrese).....	13
3.1.1.2. Yıldırım (Cuma) Camii.....	90
3.1.2. Kırsal Mahallelerdeki Camiler	117
3.1.2.1. Akbaşlar Mahallesi Camii.....	117
3.1.2.2. Boğazköy Mahallesi Camii.....	127
3.1.2.3. Çayyaka Mahallesi Yukarı Mahalle Camii/ Mescidi	138
3.1.2.5. Hançerli Fatma Sultan Camii (Kurşunlu Mahallesi).....	158
3.1.2.6. Hocaköy Camii	176
3.1.2.7. İvaz Çelebi Camii (Şipali Mahallesi).....	188
3.1.2.8. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii	195
3.1.2.9. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii.....	211
3.2. Günümüze Ulaşamamış Camiler	228
3.2.1. Şehir Merkezindeki Camiler	228
3.2.2. Kırsal Mahallelerdeki Camiler	231
4. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME	243
5. SONUÇ	249

KAYNAKÇA	251
ÖZGEÇMİŞ	253

ÇİZİMLERİN LİSTESİ

Çizim 3.1. İshak Paşa Külliyesi Planı- A. Saim Ülgen.....	30
Çizim 3.2. İshak Paşa Camii Planı- A. Saim Ülgen.....	31
Çizim 3.3. İshak Paşa Camii Planı- Ekrem Hakkı Ayverdi.....	31
Çizim 3.4. İshak Paşa Camii Planı ve Kesitler- Alexandre Raymond.....	32
Çizim 3.5. İshak Paşa Camii Kuzey (Ön) Cephe - A. Saim Ülgen.....	32
Çizim 3.6. İshak Paşa Camii Batı Cephe- A. Saim Ülgen.....	33
Çizim 3.7. İshak Paşa Camii Güney Cephe- A. Saim Ülgen.....	33
Çizim 3.8. İshak Paşa Camii Doğudan Kesit- A. Saim Ülgen.....	34
Çizim 3.9. İshak Paşa Türbesi Planı- Ali Saim Ülgen.....	34
Çizim 3.10. İshak Paşa Türbesi Kesiti- Ali Saim Ülgen.....	35
Çizim 3.11. İshak Paşa Türbesi Kuzeyden- Ali Saim Ülgen.....	35
Çizim 3.12. İshak Paşa Türbesi Batıdan- Ali Saim Ülgen.....	36
Çizim 3.13. İshak Paşa Medresesi Planı- A.S. Ülgen.....	36
Çizim 3.14. İshak Paşa Medresesi Planı- Ekrem Hakkı Ayverdi.....	37
Çizim 3.15. Yıldırım (Cuma) Camii-Yapılmak İstenen Cami'nin Çizimi BOA_Y_MTV_80_64_001_001.....	95
Çizim 3.16. Yıldırım (Cuma) Camii- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.....	95
Çizim 3.17. Akbaşlar Mahallesi Camii Planı.....	119
Çizim 3.18. Boğazköy Mahallesi Camii- Zemin Kat Planı.....	130
Çizim 3.19. Boğazköy Mahallesi Camii- Zemin Kat Planı.....	130
Çizim 3.20. Çayyaka Mahallesi Camii(Zadeoğlu Hacı Ahmed ve Uzun Ali Mescidi) Planı.....	140
Çizim 3.21. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii Planı.....	148
Çizim 3.22. Hançerli Fatma Sultan Camii Planı.....	162
Çizim 3.23. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii Planı- Bursa B.B.Arşivi.....	199
Çizim 3.24. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii- Doğu Cephe.....	214
Çizim 3.25. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii Güney Cephe.....	214
Çizim 3.26. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii Batı Cephe.....	215
Çizim 3.27. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii Kuzey Cephe.....	216
Çizim 3.28. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii Kesiti-Batıdan ve Güneyden.....	217
Çizim 3.29. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii- Giriş Kat Planı.....	218
Çizim 3.30. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii- Kadınlar Mahfili Katı Planı.....	219
Çizim 3.31. Gülbahçe Mahallesi Hamidiye Camii Planı.....	241

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim 3. 1. İshak Paşa Külliyesi Havadan Görünüm.	38
Resim 3. 2.İshak Paşa Camii Hava Fotoğrafi.	38
Resim 3. 3. İshak Paşa Camii Onarım Kitabesi.	39
Resim 3. 4. İshak Paşa Külliyesi'ne Güneydoğudan Bakış- 1930'lu Yıllar.	39
Resim 3. 5. Eski Şadırvandan Görüntü-1931.....	40
Resim 3. 6. İshak Paşa Camii 1990'lı Yıllar Onarımı	40
Resim 3. 7.İshak Paşa Camii 1990'lı Yıllar Onarımı	41
Resim 3. 8. İshak Paşa Camii harim mekanı aydınlatma feneri.	41
Resim 3. 9. İshak Paşa Camii- harim mekanı aydınlatma feneri.	42
Resim 3. 10. İshak Paşa Camii son cemaat yeri.	42
Resim 3. 11. İshak Paşa Camii son cemaat yeri içten görünüm.	43
Resim 3. 12. İshak Paşa Camii son cemaat yeri minareden görünüş.....	43
Resim 3. 13. İshak Paşa Camii Harim Mekanı- mihrab-minber ve kürsü.	44
Resim 3. 14. Cami kuzeydoğu cepheden pencere hattı.....	44
Resim 3. 15. İshak Paşa Camii Kadınlar Mahfili.....	45
Resim 3. 16. İshak Paşa Camii minaresi.....	45
Resim 3. 17. İshak Paşa Camii Günaydoğudan cephe görüntüsü.	46
Resim 3. 18. İshak Paşa Camii doğu cepheden bir duvar örgüsünü gösterir kesit.	46
Resim 3. 19. İshak Paşa Camii güney cepheden duvar örgü kesiti.....	47
Resim 3. 20. İshak Paşa Camii son cemaat yeri ve kubbede kullanılan saçak.	47
Resim 3. 22. İshak Paşa Camii Mermer harime giriş kapısı.	48
Resim 3. 21. İshak Paşa Camii mermer malzeme kullanılan bir bölüme kuzeybatıdan bakış.....	48
Resim 3. 23. İshak Paşa Camii mermer harime giriş kapısı detay.	49
Resim 3. 24. İshakpaşa Camii mihrabı.	49
Resim 3. 25. İshak Paşa Camii- alçı pencere şebekelerine güney cepheden bakış.....	50
Resim 3. 26. İshak Paşa Camii harime giriş ilk kubbede yer alan alçı malzemeden mukarnaslı aydınlatma feneri.	50
Resim 3. 27. İshak Paşa Camii alçı malzemeden mukarnaslı mihrabı.	51
Resim 3. 28. İshak Paşa Camii harim giriş ahşap kapısı.	51
Resim 3. 29. İshak Paşa Camii ahşap çerçevesiz pencere.....	52
Resim 3. 30. İshak Paşa Camii ahşap minber ve kürsü.	52
Resim 3. 31. İshak Paşa Camii demir pencere korkulukları.	53
Resim 3. 32. İshak Paşa Camii mihrabı ve süslemelerinden genel görünüm.	53
Resim 3. 33. İshak Paşa Camii mihrabı süslemelerinden detay.....	54
Resim 3. 34. İshak Paşa Camii Mihrabı -süslemelerinden detaylar.....	54
Resim 3. 35. İshak Paşa Camii Mihrabı -süslemelerinden detaylar.....	55
Resim 3. 36. İshak Paşa Camii mihrab önü kubbesi süslemeleri.....	55
Resim 3. 37. İshak Paşa Camii mihrab önü kubbesi süslemesi detay.....	56
Resim 3. 38. İshak Paşa Camii mihrab önü kubbesi süslemesi detay.....	56
Resim 3. 39. İshak Paşa Camii aydınlatma fenerinin yer aldığı kubbe içi süsleme detay.	57
Resim 3. 40. İshak Paşa Camii aydınlatma fenerinin yer aldığı kubbe içi süsleme detay.	57
Resim 3. 41. İshak Paşa Camii yakın dönem hat örnekleri.	58

Resim 3. 42. İshak Paşa Camii kemerlerde hat örnekleri.	58
Resim 3. 43. İshak Paşa Camii hat örnekleri.	59
Resim 3. 44. İshak Paşa Camii hat örneği.	59
Resim 3. 45. İshak Paşa Camii vitraylı pencere düzenlemeleri.	60
Resim 3. 46. İshak Paşa Camii harime giriş kapısı süslemeleri.	60
Resim 3. 47. İshak Paşa Camii harime giriş kapısı süslemeleri detay.	61
Resim 3. 48. İshak Paşa Camii harime giriş kapısı süslemeleri detay.	61
Resim 3. 49. İshak Paşa Camii Son Cemaat Yeri girişi kemer alınlığı üstündeki süslemeler.	62
Resim 3. 50. İshak Paşa Camii batı yan kanat cephesi üzerindeki tuğla süsleme.	62
Resim 3. 51. İshak Paşa Camii minaresi.	63
Resim 3. 52. İshak Paşa Camii minaresi süslemeleri.	63
Resim 3. 53. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi- sandukaların görünümü.	64
Resim 3. 54. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi- İshak Paşa sandukası baş taşı dış yüzü.	65
Resim 3. 55. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi- İshak Paşa Sandukası baş taşı iç yüzü.	66
Resim 3. 56. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi- İshak Paşa sandukası ayak taşı dış yüzü.	67
Resim 3. 57. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi- İshak Paşa sandukası ayak taşı iç yüzü.	68
Resim 3. 58. İshak Paşa'nın kabri'nin türbe dışında olduğunu gösterir fotoğraf 1930	69
Resim 3. 59. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi hava görüntüsü.	69
Resim 3. 60. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi giriş cephesi.	70
Resim 3. 61. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi kubbeye geçiş elemanları.	71
Resim 3. 62. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi mihrabiyesi.	71
Resim 3. 63. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi batı cephe.	72
Resim 3. 64. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi kuzey cephe.	73
Resim 3. 65. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi doğu cephe.	74
Resim 3. 66. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi ahşap kapı kanatları.	75
Resim 3. 67. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi- ahşap kapı kanatları.	75
Resim 3. 68. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi- ahşap kapı kanatları süsleme detayları.	76
Resim 3. 69. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi- süsleme detayları.	76
Resim 3. 70. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi- süsleme detayları.	77
Resim 3. 71. İshak Paşa Medresesi kitabesi.	77
Resim 3. 72. İshak Paşa Medresesi dersane kapısı ve kanatlarda yer alan kitabeler.	78
Resim 3. 73. İshak Paşa Medresesi- esnaf dükkânları olarak kullanıldığı dönem.	78
Resim 3. 74. İshak Paşa Medresesi- kütüphane olarak kullanıldığı dönem.	79
Resim 3. 75. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi- İshak Paşa Medresesi'nin tamiri.	79
Resim 3. 76. İshak Paşa Medresesi'nin restorasyonu- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.	80
Resim 3. 77. İshak Paşa Medresesi Minareden medreseye bakış.	80
Resim 3. 78. İshak Paşa Medresesi odalarının kapı ve pencereleri.	81
Resim 3. 79. İshak Paşa Medresesi dersane önü ve dersane mekanı kubbelerinin kasnakları.	81
Resim 3. 80. İshak Paşa Medresesi batı kanadındaki odaların örtü sistemi ve bacaları.	82
Resim 3. 81. İshak Paşa Medresesi doğu kanadındaki odaların örtü sistemi ve bacaları.	82
Resim 3. 82. İshak Paşa Medresesi duvar- pencere ve baca örgüsü- batı cephe.	83
Resim 3. 83. İshak Paşa Medresesi revak düzeni ve duvar örgüsü.	83
Resim 3. 84. İshak Paşa Medresesi dersane kapısı.	84
Resim 3. 85. İshak Paşa Medresesi revaklı bölüm tuğla süslemeleri genel görünüm.	84
Resim 3. 86. İshak Paşa Medresesi revakı süsleme detayları.	85

Resim 3. 87. İshak Paşa Medresesi revakı süsleme detayları.	85
Resim 3. 88. İshak Paşa Medresesi revakı süsleme detayları.	86
Resim 3. 89. İshak paşa medresesi- derslane kapı kanatları süsleme detayı.....	86
Resim 3. 90. İshak paşa medresesi- derslane kapı kanatları süsleme detayı.....	87
Resim 3. 91. İshak paşa medresesi- derslane kapı kanatları süsleme detayı.....	87
Resim 3. 92. İshak paşa medresesi derslane kubbesi.	88
Resim 3. 93. İshak paşa medresesi- derslane kubbesine geçiş elemanları.	88
Resim 3. 94. İshak paşa medresesi- derslane mekanı önü kubbeli revaklı bölüm.	89
Resim 3. 95. İshak paşa medresesi- derslane mekanı önü kubbeli revaklı bölüm.	101
Resim 3. 96. Yıldırım (cuma) camii-İnegöl kent müzesi kent belleği arşivi.	101
Resim 3. 97.Yıldırım (cuma) camii yeniden inşa tarihini gösterir madalyon içinde verilmiş tuğra.	102
Resim 3. 98. Yıldırım (cuma) camii yeniden inşa tarihini gösterir madalyon içinde verilmiş tuğra.	102
Resim 3. 99. Yıldırım (Cuma) Camii Kuzey ve Batı Cephe.	103
Resim 3. 100. Yıldırım (cuma) camii- kuzey cephe son cemaat yeri.	103
Resim 3. 101. Yıldırım (cuma) camii- minareye kuzeyden bakış.	104
Resim 3. 102.Yıldırım (cuma) camii- minare detay.	105
Resim 3. 103. Yıldırım (cuma) camii- minare detay.	105
Resim 3. 104. Yıldırım (cuma) camii- minare kaidesi.....	106
Resim 3. 105.Yıldırım (cuma) camii- doğu cephe.....	106
Resim 3. 106.Yıldırım (cuma) camii- güney cephe.....	107
Resim 3. 107. Yıldırım (cuma) camii- batı cephe.....	107
Resim 3. 108. Yıldırım (cuma) camii- harime giriş kapısı.	108
Resim 3. 109. Yıldırım (cuma) camii- harim kubbeyi taşıyan ahşap ayaklar.....	108
Resim 3. 110. Yıldırım (Cuma) Camii- Harim Ahşap Kubbe Ayakları ve Pandantifler.	109
Resim 3. 111. Yıldırım (Cuma) Camii- Sekizgen Kasnaklı Kubbeye Geçiş Elemanları ve Kubbeden Kesit.	109
Resim 3. 112. Yıldırım (cuma) camii- sekizgen kasnaklı kubbe.	110
Resim 3. 113. Yıldırım (cuma) camii- kadınlar mahfili.	110
Resim 3. 114. Yıldırım (cuma) camii mihrabı.	111
Resim 3. 115.Yıldırım (Cuma) Camii Mihrab- Minber ve Vaaz Kürsüsüne Bakış.....	112
Resim 3. 116. Yıldırım (cuma) camii- kalemişi süslemeleri- kubbe göbeği.	112
Resim 3. 117. Yıldırım (cuma) camii- kalemişi süslemeleri- mihrab.....	113
Resim 3. 118. Yıldırım (cuma) camii- kalemişi süslemeleri- pandantif.	113
Resim 3. 119. Yıldırım (cuma) camii- kalemişi süslemeleri- kubbe kasnağı.	114
Resim 3. 120. Yıldırım (cuma) camii- kalemişi süslemeleri- kubbe kasnağı.	114
Resim 3. 121. Yıldırım (cuma) camii- mihrap nişinde yer alan süsleme.....	115
Resim 3. 122.Yıldırım (Cuma) Camii- Batı Duvar Pencereleri ve Süslemelerine Bakış.	115
Resim 3. 123. Yıldırım (cuma) camii- piriç minber alemi.....	116
Resim 3. 124. Akbaşlar camii- müftülük tarafından asılan tabela.	120
Resim 3. 125. Akbaşlar camii son cemaat yeri.	120
Resim 3. 126. Akbaşlar camii son cemaat yeri giriş.	121
Resim 3. 127. Akbaşlar camii- doğu cephe pencereleri.....	121
Resim 3. 128. Akbaşlar camii- güney cephe pencereleri.....	122

Resim 3. 129. Akbaşlar camii- doğu cephe ve kırma çatı örtüsünün görünüşü.....	122
Resim 3. 130. Akbaşlar camii- harime giriş kapısı.....	123
Resim 3. 131. Akbaşlar camii- harime giriş mekanına bakış.....	124
Resim 3. 132. Akbaşlar camii- harim mekanı.....	124
Resim 3. 133. Akbaşlar camii mihrabı.....	125
Resim 3. 134. Akbaşlar camii mihrab- minber ve kürsüsünden görünüm.....	125
Resim 3. 135. Akbaşlar camii minaresi.....	126
Resim 3. 136. Boğazköy Mahallesi Camii kitabesi.....	131
Resim 3. 137. Boğazköy Mahallesi Camii- kırma çatı örtüsü- kuzeyden görünüm.....	131
Resim 3. 138. Boğazköy Mahallesi Camii- kuzey cephe.....	132
Resim 3. 139. Boğazköy Mahallesi Camii- kuzey ve doğu cepheden görünüm.....	132
Resim 3. 140. Boğazköy Mahallesi Camii- doğu ve güney cepheler.....	133
Resim 3. 141. Boğazköy Mahallesi Camii- batı cephe.....	133
Resim 3. 142. Boğazköy Mahallesi Camii- harime giriş kapısı.....	134
Resim 3. 143. Boğazköy Mahallesi Camii- kadınlar mahfili.....	135
Resim 3. 144. Boğazköy Mahallesi Camii- harim mekanı- tavan.....	135
Resim 3. 145. Boğazköy Mahallesi Camii- mihrab- minber ve kürsüye bakış.....	136
Resim 3. 146. Boğazköy Mahallesi Camii- minaresi.....	136
Resim 3. 147. Boğazköy Mahallesi Camii- şadırvanı.....	137
Resim 3. 148. Boğazköy Mahallesi Camii minberi.....	137
Resim 3. 149. Çayyaka mahallesi camii- güneybatıdan görünüş.....	142
Resim 3. 150. Çayyaka mahallesi camii- harim tavanı.....	143
Resim 3. 151. Çayyaka mahallesi camii- harim mekan- mihrabveminbere bakış.....	143
Resim 3. 152. Çayyaka mahallesi camii- ahşap tavan süslemesi.....	144
Resim 3. 153. Çayyaka mahallesi camii- pencere hattı doğu cephe duvarı.....	144
Resim 3. 154. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- güneyden.....	149
Resim 3. 155. Baykoca Bey Türbesi.....	149
Resim 3. 156. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii Haziresi.....	150
Resim 3. 157. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- doğu ve güney cephe duvarları.....	150
Resim 3. 158. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- 2018 restorasyonu.....	151
Resim 3. 159. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- 2018 restorasyonu.....	151
Resim 3. 160. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- 2018 restorasyonu.....	152
Resim 3. 161. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- son cemaat yeri-restorasyon öncesi....	153
Resim 3. 162. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- kadınlar mahfili ve harime giriş kapı açıklığı.....	153
Resim 3. 163. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii mihrabı.....	154
Resim 3. 164. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- doğu ve güney cephe.....	154
Resim 3. 165. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- batı cephe.....	155
Resim 3. 166. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- kuzey cephe.....	155
Resim 3. 167. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii minaresi.....	156
Resim 3. 168. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii mukarnaslı şerefe altı süslemeleri.....	157
Resim 3. 169. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- harim batı cepheye bakış.....	157
Resim 3. 170. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii-harim doğu cepheye bakış.....	158
Resim 3. 171. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii-mihrab.....	158
Resim 3. 172. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii.....	163

Resim 3. 173. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii.....	164
Resim 3. 174. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii- restorasyonu- kuzeybatı cepheden.	164
Resim 3. 175. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii- restorasyonu- kuzey cepheden.	165
Resim 3. 176. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii- restorasyonu- güneydoğu cepheden.	165
Resim 3. 177. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii- girişi (kuzey cephe).	166
Resim 3. 178. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii- harime giriş kapısı ve simetrik yerleştirilmiş pencereler.....	166
Resim 3. 179. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii giriş mekanı batı taraftaki mazgal pencere.....	167
Resim 3. 180. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii- kubbeye geçiş elemanı.	167
Resim 3. 181. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii-harim doğu cephe pencereleri.	168
Resim 3. 182. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii-harim batı cephe pencereleri. ..	168
Resim 3. 183. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii- Güney Cephe –mihrab-minber ve kürsü.	169
Resim 3. 184. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii-harim girişi ve mahfile bakış... ..	169
Resim 3. 185. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii minaresinin konumu.	170
Resim 3. 186. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii minaresi.	171
Resim 3. 187. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii minaresi kaide ve pabuç bölümü.	171
Resim 3. 188. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii minaresi şerefesi.	172
Resim 3. 189. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii- ocak nişi.	172
Resim 3. 190. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii tuğla bacası.	173
Resim 3. 191. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii- kirpi saçak formlar- batı cepheden.	173
Resim 3. 192. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii harimdeki kubbe- kalemişi süslemeleri.	174
Resim 3. 193. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii-harimdeki kubbe- kalemişi süslemeleri.	174
Resim 3. 194. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii-şerefe ve petek süslemeleri.....	175
Resim 3. 195. Hocaköy Mahallesi Camii- genel görünüş.	179
Resim 3. 196. Hocaköy Mahallesi Camii- doğudan çatı ve cepheye bakış.	179
Resim 3. 197. Hocaköy Mahallesi Camii minaresi.....	180
Resim 3. 198. Hocaköy Mahallesi Camii- doğu cephe pencereleri.	181
Resim 3. 199. Hocaköy Mahallesi Camii- güney cephe pencereleri.	181
Resim 3. 200. Hocaköy Mahallesi Camii- batı cephe pencereleri.	182
Resim 3. 201. Hocaköy Mahallesi Camii- harim kuzey cephe kadınlar mahfilinin olduğu yere denk gelen pencereler.	182
Resim 3. 202. Hocaköy Mahallesi Camii- harim bölümünden pencere örneği.	183
Resim 3. 203. Hocaköy Mahallesi Camii- son cemaat yerinden kadınlar mahfiline çıkış açıklığı.	183
Resim 3. 204. Hocaköy Mahallesi Camii- harime giriş kapısı.	184
Resim 3. 205. Hocaköy Mahallesi Camii- kadınlar mahfiline bakış.	184
Resim 3. 206. Hocaköy Mahallesi Camii pencere düzenlemeleri- doğu cephe.....	185

Resim 3. 207. Hocaköy Mahallesi Camii- pencere düzenlemesi.....	185
Resim 3. 208. Hocaköy Mahallesi Camii minaresi-kaide ve pabuç.	186
Resim 3. 209. Hocaköy Mahallesi Camii Minaresinden Detaylar.....	187
Resim 3. 210. Şipali Mahallesi İvaz Çelebi Camii minaresi.	191
Resim 3. 211. Şipali Mahallesi İvaz Çelebi Camii.	192
Resim 3. 212. Şipali Mahallesi İvaz Çelebi Camii	192
Resim 3. 213. Şipali Mahallesi İvaz Çelebi Camii minaresi- kaidesi ve pabuç bölümü.	193
Resim 3. 214. Şipali Mahallesi İvaz Çelebi Camii-minare detayı.	193
Resim 3. 215. Şipali Mahallesi İvaz Çelebi Camii minaresi- şerefe ve petek bölümünden detaylar.	194
Resim 3. 216. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii- kuzeydoğudan bakış.....	201
Resim 3. 217. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii- Kuşak Yazıları.	201
Resim 3. 218. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii- Kuşak Yazısında Eksik Olan Bölüm.....	202
Resim 3. 219. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii Doğu Cephesi.	202
Resim 3. 220. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii güney cephesi.	203
Resim 3. 221. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii Batı Cephesi.	203
Resim 3. 222. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii kuzey cephesi.	204
Resim 3. 223. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii mahfiller ve harim kapısına bakış.	204
Resim 3. 224. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii mihrab-minber ve kürsüye bakış.	205
Resim 3. 225. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii restorasyon öncesi doğu cephe duvarı.....	205
Resim 3. 226. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii Minaresi.....	206
Resim 3. 227. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii mihrabı.	207
Resim 3. 228. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii mihrab nişi süslemeleri.....	207
Resim 3. 229. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii mihrab kavsarası.....	208
Resim 3. 230. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii mihrap alınlığından.....	208
Resim 3. 231. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii restorasyon öncesi harime giriş kapısı ve süslemeleri.	209
Resim 3. 232. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii Minaresi şerefe altı ve petek süslemeleri...	209
Resim 3. 233. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii minaresi- sıraltı teknikli çini süslemeler....	210
Resim 3. 234. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii.....	221
Resim 3. 235. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii kitabesi.	221
Resim 3. 236. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii- harime giriş kapısı.....	222
Resim 3. 237. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii- mermer mihrab-minber-kürsü.....	222
Resim 3. 238. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii- kadınlar mahfiline bakış.....	223
Resim 3. 239. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii- mermer mihrab ve minber.....	223
Resim 3. 240. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii- mihrab.	224
Resim 3. 241. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii minaresi.....	224
Resim 3. 242. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii minaresi.....	225
Resim 3. 243. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii minaresi pabuç-gövde bölümleri.....	225
Resim 3. 244. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii-pencere düzenlemeleri.	226
Resim 3. 245. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii- pencere korkulukları.	226
Resim 3. 246. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii-saçak ve cephe kesişimlerinde yer alan süslemelerden bir bölüm.	227
Resim 3. 247. Hürriyet (Sarı) Camii.....	230
Resim 3. 248. Kasımefendi Camii- Güneybatı Cepheden.	230

Resim 3. 249. Gülbahçe Köyü Hamidiye Camii.....242

BELGELERİN LİSTESİ

Belge 1.1. H.1292/ M. 1875 Hüdavendigâr Livası Salnamesi.....	4
Belge 1.2. H.1301/ M. 1883-84 Hüdavendigâr Livası Salnamesi.	5
Belge 1.3.H. 1302/ M.1884-1885 Hüdavendigâr Livası Salnamesi.	5
Belge 1.4. H.1306/ M. 1888-89 Hüdavendigâr Livası Salnamesi.	6
Belge 1.5. H.1310/ M. 1893 Hüdavendigâr Livası Salnamesi.....	6
Belge 1.6. H.1316/ M.1898-99 Hüdavendigâr Livası Salnamesi.	7
Belge 1.7. H.1324/ M.1906- 07 Hüdavendigâr Livası Salnamesi.	7
Belge 2.1. H.1287/ M. 1870 Hüdavendigâr Livası Salnamesi.....	12
Belge 3.1. Yıldırım (Cuma) Camii'ne ait Osmanlıca Belgeler.....	96
Belge 3.2.Yıldırım (Cuma) Camii'ne ait Osmanlıca Belgeler.....	97
Belge 3.3.Yıldırım (Cuma) Camii'ne ait Osmanlıca Belgeler.....	98
Belge 3.4.Yıldırım (Cuma) Camii'ne ait Osmanlıca Belgeler- BOA.Y.MTV.80.64.	99
Belge 3.5.Yıldırım (Cuma) Camii'ne ait Osmanlıca Belgeler- BOA.Y.MTV.131.39.	100
Belge 3.6. Bedre Yukarı Mahallede Zadeoğlu Hacı Ahmed ve Uzun Ali binası Mescidi isminin Hicri Cemaziyelahir 1186 / Miladi Ağustos/Eylül 1772 Tarihli Belge..	141
Belge 3.7. Hocaköy Camii Hakkında Hurufat Kaydı-1062 Defter No- 54 Sayfa No.....	178
Belge 3.8. İvaz Paşa Vakfına Ait 1477 Tarihli Vakıf Kaydı..	190
Belge 3.9. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii- 1065 Defter- 35 Sayfa Numaralı Hurufat Defteri Kaydı.	200
Belge 3.10. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii Osmanlıca Belge-BOA.HH.THR.333.40: (Hicri: 22 Receb 1308 / Miladi: 03 Mart 1891) Camii, Mektep İnşası ve Memur Tayini (Hamidiye, Mezid, Kanlıkonak, Tüfekçikonak, Tahtaköprü ve Hilmiye).	220

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita 2.1. Bursa İli Haritası.....	11
Harita 2.2. İnegöl Kırsal Mahalleleri Gösterir Harita	11

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılan kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AHBVÜ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
AÜDTCF	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
DÖPA	Aynur Durukan, Yıldız Ötüken, Sacit Pekak, Hakkı Acun
Ed.	Editör
G.Ü.	Gazi Üniversitesi
Sos. Bil. Ens.	Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TTK	Türk Tarih Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü

1. GİRİŞ

Bursa'nın önemli bir dinamiği konumundaki İnegöl, 91 köy 4 beldesiyle¹ gerek tarım gerek sanayideki yatırımlarıyla, marka değeri olan sektörel ürünleriyle ön plana çıkmış bir ilçedir. Gelişmiş bir görünüme sahip İnegöl'de turizmin, sanayi ve tarımın gölgesinde kalmasına rağmen gerek termal, gerek doğa gerek tarih turizmi açısından potansiyeli olan bir şehir olduğunu belirtmek gerekir. Bu açıdan değerlendirildiğinde İnegöl'ün, Osmanlı'nın kuruluş yıllarından günümüze kadar ki süreçte büyük bir kültür potansiyeli kazanmış olması nedeniyle mimari açıdan da incelemesi gerektiği, araştırmacılar tarafından da görülmüş ve kısmi araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar içerisinde Sanat Tarihi'nin uzmanlık alanlarından, İnegöl'de günümüze ulaşan Osmanlı yapıları incelendiğinde en fazla yapının dini mimari içerisinde yer alan cami örnekleri olduğunu vurgulamak gerekir. Bu başlığı da içine alan en kapsamlı araştırmanın, hocam Prof. Dr. Hakkı ACUN' un içinde yer aldığı bir ekip tarafından hazırlanmış olan, Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler adlı kitap olduğunu vurgulamak gerekir. Kitabın güney Marmara bölgesi üzerinde Sanat Tarihi açısından yapılan en kapsamlı çalışmalardan biri olması dikkate değerdir. Çalışmamda bu kitapta var olan eserler üzerinden Osmanlı dönemi cami mimarisi ele alınmış, çalışılmamış köylere de indirgenerek bir bütünlük sağlanmış, ağırlık Bursa üzerinde olmak üzere Anadolu'daki benzer örneklerle karşılaştırmasını yapıp, Camilerin işlevleri, geçirdikleri onarımlar ortaya konulmuş, Anadolu'daki camilerle benzerliklerini ve farklılıkları vurgulanarak İnegöl Osmanlı dönemi camileri de, dini mimari açıdan değerlendirilmiştir. Bunun dışında günümüze ulaşmamış fakat tarihi belgelerden tespit ettiğimiz camileri de bu çalışmanın içerisine dâhil ederek bir bütünlük sağlamaya çalışılmıştır. Camiler şehir merkezi ve kırsal mahalleler başlığı altında ele alınmıştır.

İnegöl'de, 1299 yılında Osmanlı Devleti hâkimiyeti ile başlayan süreçten 1922'de Osmanlı'nın yıkılışına kadar ki dönem içerisinde cami örneklerinin ortaya konulduğu gerek günümüze ulaşan yapılardan gerek tarihi vesikalardan anlaşılmaktadır. Osmanlı'nın son döneminde yaşanan göçler ve bu göçler neticesinde özellikle köylerde inşa edilen cami

¹2012 yılında çıkarılan ve 30 Mart 2014 Yerel Seçimleriyle uygulanmaya başlanan Büyükşehir Yasasıyla, Büyükşehir Belediyeleri İçerisinde Yer Alan İlçe Belediyelerin sınırlarında yer alan tüm köylere mahalle statüsü kazandırılmış, köy ismi kullanımı son bulmuştur. Belde belediyeler de kaldırılarak mahalle statüsüne düşürülmüştür. Köy ifadesi yerine "Kırsal Mahalle" adı kullanılmaya başlanmıştır.

ve mescidler, yıl yıl incelendiğinde Salnamelerde² adet bazında belirtilmiştir. Günümüze ulaşan ve ulaşmayan camiler hakkındaki bilgilere, Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü ve İnegöl Kent Müzesi Kent Belleği Arşivlerinde³ yapmış olduğum çalışmalarla ulaşma fırsatı buldum. Tespit ettiğim yapıların bazılarının eski fotoğraflarına yine İnegöl Kent Müzesi Kent Belleği ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivlerinde ulaştım. Yapılardan bazılarının geçmiş yıllarda yapılan restorasyon çalışmaları hakkında bilgileri Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde yapmış olduğum çalışmalarda tespit edildi. İnegöl'ün merkezi, 91 köyü 4 beldesi (bugün hepsi kırsal mahalle statüsünde) gezilerek, fotoğraflama ve çizimleri ile camilerin varlığı tespit edildi.

Seyyahların gözüyle bakıldığında İnegöl'deki cami ve mescitler konusunda, yüzeysel olmasına rağmen, en eski bilgilerden birinin, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde geçen İnegöl ile ilgili metin olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bu metinde İnegöl'ün 66 köyü⁴ , 3 mahallesi, 1000 kiremit örtülü hanesi, 5 Camisi olduğundan, bu camiler içerisinde kasabanın merkezinde İshakpaşa'nın gibi büyük bir yapının, yine aynı noktada birde kiremit örtülü Yıldırım Camii'nin olduğundan söz etmektedir.⁵

Osmanlı Devleti döneminde basılan Hüdavendigâr Livası Salnameleri incelendiğinde, 1292 (M.1875/1876) tarihli salnamede 47 cami, 2 mescid (**Belge:1.1**), 1301 (M. 1883-1884) Salnamede 49 Cami (**Belge:1.2**), 1302 (1884-1885) salnamesinde sadece merkezde 12 cami (**Belge:1.3**), 1306 (1888-1889) salnamesinde 90 Cami (**Belge:1.4**), 1310 (1892-1893) Salnamesinde 7 Cami 2 mescid (**Belge:1.5**),1316 (1898-1899) Salnamesinde 94 Cami, 36 mescid (**Belge:1.6**), 1324(1906-1907) salnamesinde 10 Cami'nin (**Belge:1.7**) olduğu kayıt altına alınmıştır. Kayıtlar incelendiğinde bazı yıllar kasaba merkezi, bazı yıllar köyler dâhil bir çalışma yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

Çalışmam içerisinde içindekiler bölümünde de belirttiğim gibi, kaynak ve belge taraması sonucu ulaştığım ve günümüze ulaşabilmiş yapıları öncelikle belirtip, yine kaynak

²Salname; Osmanlılar Devleti döneminde belirli konular hakkında yıllık olarak çıkarılan dergi ya da kitaba verilen ad; yıllık.

³ İnegöl Kent Müzesi Arşivi'ne kazandırılan Başbakanlık Osmanlı Arşivi İnegöl camileri ile alakalı belgeleri inceme fırsatım oldu. Ayrıca müze arşivindeki İnegöl'le alakalı Salnameler üzerinde çalışan Tarihçi Serdar Sevinç'in yardımlarıyla İnegöl'de salnamelerin basıldığı tarihte mevcut camilerin sayısı hakkında bilgilere ulaşılmıştır.

⁴ Bugün Kütahya sınırları içerisinde yer alan Domaniç ve köyleri o dönemde İnegöl'e bağlıydı.

⁵Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*,(Anadolu, Suriye, Hicaz 1671-1672), C.9, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935, s. 10-11.

ve belgelerle varlığını ispat ettiğimiz fakat günümüze afetler, yıkım vb. nedenlerden ulaşamamış, tamamıyla yenilenmiş cami ve mescitleri belirtme gereği duydum.

Değerlendirme ve karşılaştırma bölümünde, İnegöl Cami ve mescitlerini kendi içerisinde plan, kullanılan yapı ve süsleme malzemesi, örtü sistemi, kubbeye geçiş elemanları şeklinde tablolama yoluna gittim. Bursa camileriyle karşılaştırma yaptım. Sonuç bölümünde tezin Sanat Tarihi açısından İnegöl, Bursa ve Türkiye ölçeğinde ortaya çıkarabileceği sonuçlara değinmeye çalıştım.

ولایتک نفوس مسلم و غیر مسلم لیلہ اینیہ وسائرہ سنی میں جنسہ ولد																	
نامی تحصیل	روسہ سخاغی																
	پنجا	پنجاب	پنجاب	پنجاب	پنجاب	پنجاب	پنجاب	پنجاب	پنجاب	پنجاب	پنجاب	پنجاب	پنجاب	پنجاب	پنجاب		
مع کتہ بروہہ	۰	۰	۰	۵۱	۵۵۹	۶۰	۳	۱۱۷	۳۳۳	۷۸۶۶	۱	۴۴	۳	۰	۶۳۴۹	۱۹۳۸	
کرماسفی	۴۱۸	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۴۵	۰	۱۷۸۲	۰	۰	۰	۰	۳۸۰	۳۳۶۷	
مع کتہ بروہہ	۲	۱	۰	۰	۱	۰	۰	۱۰۵	۰	۳۶۳۸	۰	۰	۸۰	۷۰	۳۵	۹۴۱	
خرو پٹیا	۵	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۴۴	۶۶	۱۶۵۷	۰	۱	۴۴	۱۹	۴۵	۰	
کلپک	۱۵۰	۲۰	۲۰	۰	۱۴	۵	۰	۱۸	۳	۳۴۹۸	۷	۱	۱۳	۱	۱۷	۳۷۵۱	۳۵۹۵
بازار کوی	۱۶۱	۴۵	۰	۰	۱۴	۱۷	۵	۱۶	۳۵	۲۷۶۶	۷	۱	۲۰	۵	۱۶	۶۶۰۰	۴۱۳۶
بیلہ بک	۲۷۱	۴۳	۰	۰	۱۵	۱۶	۱	۳۷	۱۶	۴۱۱۴	۷	۰	۲۶	۷	۴۴	۴۶۱۹	۵۶۰۱
وہجہ شہر	۱۱	۷	۰	۰	۴۱	۵	۴۵	۵۸	۴	۱۷۰۰	۱	۰	۳۶	۰	۵۱	۷۳۵۰	۱۶۳۱
کولتازار	۱۵	۵	۰	۰	۱	۳	۰	۷۴	۳	۴۰۰۱	۳	۰	۴۴	۴۵	۱۰۸۰	۴۱۱	

لنکہ	۴۱	۷	۲	۱	۱۱	۶	۰	۴۴	۶	۱۵۱۶	۱	۰	۴۴	۳	۴۶	۷۹۹	۴۵۵۹
سکود	۱۴۴	۱۶	۰	۰	۱۳	۷	۰	۱۴	۸	۴۰۱۹	۱	۰	۴۴	۴	۴۱	۶۹۷	۱۷۸۶
مدانیہ	۹۳۶	۴۰	۰	۰	۰	۳	۳	۱۸	۹	۹۰۰	۳	۱	۴	۴	۳	۳۶۰۳	۴۴۷۶
ترانیہ	۴۰۰	۲۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۷	۸۰۰	۳	۰	۴	۰	۱	۱۶۳۰	۵۵
یکیشہر	۴۰۰	۲	۰	۰	۳	۶	۱۷	۴۴	۱۰	۴۱۳۰	۳	۵	۵	۳	۷	۱۰۴۰	۴۰۸۵
بارحصار	۲	۱	۰	۰	۱	۰	۱	۱۶	۱	۶۶۶	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۱۶۴۴
ازینق	۱۷	۶	۰	۰	۱	۷	۲	۴۶	۱	۴۱۰۹	۱	۴	۳	۴	۵	۴۹۷	۴۶۳۶
ایسہ کول	۴۴۴	۱۸	۱	۰	۳۵	۵	۵	۴۶	۶	۳۷۷۵	۹	۰	۴۴	۴	۴۷	۴۷۷۵	۷۷۰۰
دومانیج	۴۹	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۴۵	۰	۱۴۷۴	۰	۰	۳۱	۰	۳۳	۰	۷۴۸۱
بازاریق	۵	۱	۰	۰	۵	۱	۰	۷	۰	۵۱۷	۰	۰	۷	۰	۷	۰	۱۴۷
میںالیم	۳۴۱	۴۵	۴۱	۲	۴	۷	۲۴	۶۷	۱۳	۴۵۶۷	۳	۱	۳	۶	۶	۴۵۵۰	۵۴۴۱
کوکچہ طاع	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۴۴	۰	۹۷۰	۰	۰	۴۰	۱۳	۱۱	۰	۴۴۰۰

Belge 1. 1. H.1292/ M. 1875 Hüdavendigâr Livası Salnamesi.

۳۵۳		۳۵۲	
مستقلا		مستقلا	
اسمى قضا	عدوقرا	اصل	دکورنوس
پاکون	۱۰۱	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
ایرکول قضایی	۸۸	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
بازارجق ناحیهی	۹	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
دومانج	۳۸	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
پاکون	۲	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
اطرائوس قضایی	۱۰۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
غیر مست	۸۱	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
پاکون	۸۱	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
کرماسی قضایی	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
غیر مست	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
پاکون	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
مسلم پاکون	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
غیر مسلم پاکون	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
پاکون عمومی	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
کرماسی قضایی	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
غیر مست	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
اطرائوس ناحیهی	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
اتنوتاش	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
کیش	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
کرکی	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
ویرانجک	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
ارودالی	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
طوشلو	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
غیر مست	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
اکر پاکون ناحیهی	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
پاکون	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
عشاق قضایی	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶
غیر مست	۳۶	۳۰۰۱۶	۳۰۰۱۶

Belge 1. 2. H.1301/ M. 1883-84 Hüdavendigâr Livası Salnamesi.

— ۴۲۵ —

ایرکول کول قضایی

غرباً اقصو وجبل کشیش جنو با جبل مذکور الیه قورشونلی
 شرقاً بازارجق و یله جک شمالاً بکیتهر الیه محاطدر .
 ملحقاتی بازارجق دومانج یکی کوی ناحیهی یدر .
 قصبه ننگ ذکور و انات ۱۹۴۲۴ مسلم و ۱۷۳ غیر مسلم نفوسی
 واردر جمعاً ۲۰۰.۰۰۰ حیوانات مزرعدهسی ۵۰۰ باغ ۸۰۰
 باغچه و بوستان ۱۲۰۰۰ مرعا اولوب ۵۳ قره ۶۶۲۶ خانه
 ۳۷۶ دکان ۸ خان ۳۳ حمام ۱۲ جامع ۶۳ مکتبی حاویدر .
 اهالیسنک دکا وغیرتلی زیاده اولوب عثمانلی وروم لسانلر الیه
 تکلم ایدرلر .
 شمالدن جنو به درت و شرقدن غربه ایکی ساعت بند اولان
 بر اولانک وسطنده و ۴۰۰۰ کیلو مترور بندهدر .
 اشیو قصبه ننگ صولری اولدجه خفیف وهوامی لطیفدر کشیش
 طاعتک جنوب شرقدن شمال غربی به طوغری امتداد ایدن
 بر او جنک قارشوسنده و اطراقی جبال الیه محاط اولوب اتاجلو
 وچترار شیرین برقصه در قضا ننگ محصول و میسارقی اکثریا
 چغنیلیک اولوب بعض طاغ جهتی قره یل اهالیسی کراسنه
 اعیالیله تعیش ایدرلر اورمانلر داخلنده ۱۳ هزار اولوب
 معمولاتی اکثریا بروسه به نقل و صرف اولنور قصبه ده ۲۳
 دستکاه اولر قی معنیسا و قره جد صوالاجدر بنه مشاهه اواج الیه
 لورا قادینر بنه مخصوص زده و کوملک و چارشب طوقوب

Belge 1. 3. H. 1302/ M.1884-1885 Hüdavendigâr Livası Salnamesi.

۱۲

قره سیدن ماعدا داخل ولايته بولان صنوف مختلفه نفوس نظارتند

داخل بولان جايات مختلفه نفوسك مقدارى

اسمانى قضا	يكون	ذكور	اناث	مجموع
روسه قضايى مركزى	۱۱۰۰۳	۵۹۱۶۷	۳۰۰۶۶	۸۹۲۳۳
كشيك	۲۰۶۹۸	۱۰۶۲۱۰	۱۱۰۶۸	۱۰۷۳۱۸
مدانيه	۱۶۶۸۷	۸۰۹۱	۲۲۳۱	۱۰۳۱۲
كرمانج	۳۳۱۱۸	۱۶۳۰۰	۱۱۰۰۰	۱۷۴۰۰
ميدانج	۳۱۰۸۱	۱۶۶۳۳	۸۰۰۰	۱۷۶۳۳
افرانوس	۲۷۲۲۲	۱۸۹۰۰	۱۸۱۶۲	۲۰۰۱۶
ارغول قضايى مركزى	۴۹۶۵۰	۲۳۶۰۰	۲۶۰۰۰	۲۷۲۰۰
سكود	۳۹۱۲۲	۲۰۰۳۰	۱۸۹۹۲	۲۱۰۲۰
ايشكول	۲۱۲۳۷	۱۷۷۱۲	۱۱۶۲۵	۲۹۳۳۷
يگيشير	۲۵۶۰۲	۱۳۸۱۶	۱۲۷۸۶	۲۶۶۰۲
كوتيه قضايى مركزى	۱۶۲۰۳۶	۸۰۰۰۰	۷۲۰۰۰	۱۵۲۰۰۰
عشاق	۱۱۶۱۶۸	۶۵۸۸۱	۵۰۲۸۷	۱۱۶۱۶۸
اشكيشير	۱۱۱۹۱۲	۶۳۱۶۱	۴۸۷۵۱	۱۱۱۹۱۲
مندر	۱۱۱۹۱۲	۶۳۱۶۱	۴۸۷۵۱	۱۱۱۹۱۲
كوس	۲۳۲۸۱	۱۱۶۴۰	۱۱۶۴۱	۲۳۲۸۱
ارمصار قضايى مركزى	۷۳۵۸۸	۳۶۷۹۴	۳۶۷۹۴	۷۳۵۸۸
سنوقى	۷۰۰۰۰	۳۵۰۰۰	۳۵۰۰۰	۷۰۰۰۰
بولان	۲۱۶۳۶	۱۰۸۱۸	۱۰۸۱۸	۲۱۶۳۶
قره بيه	۲۲۶۳۶	۱۱۳۱۸	۱۱۳۱۸	۲۲۶۳۶
مجموع	۹۱۰۰۰	۴۵۵۰۰	۴۵۵۰۰	۹۱۰۰۰

۱۳

اهالىك مقدار تقوسى وايضا حات سارمى مين اولوب و بيلان جدوا

اسمانى قضا	يكون	ذكور	اناث	مجموع
روسه قضايى مركزى	۱۱۰۰۳	۵۹۱۶۷	۳۰۰۶۶	۸۹۲۳۳
كشيك	۲۰۶۹۸	۱۰۶۲۱۰	۱۱۰۶۸	۱۰۷۳۱۸
مدانيه	۱۶۶۸۷	۸۰۹۱	۲۲۳۱	۱۰۳۱۲
كرمانج	۳۳۱۱۸	۱۶۳۰۰	۱۱۰۰۰	۱۷۴۰۰
ميدانج	۳۱۰۸۱	۱۶۶۳۳	۸۰۰۰	۱۷۶۳۳
افرانوس	۲۷۲۲۲	۱۸۹۰۰	۱۸۱۶۲	۲۰۰۱۶
ارغول قضايى مركزى	۴۹۶۵۰	۲۳۶۰۰	۲۶۰۰۰	۲۷۲۰۰
سكود	۳۹۱۲۲	۲۰۰۳۰	۱۸۹۹۲	۲۱۰۲۰
ايشكول	۲۱۲۳۷	۱۷۷۱۲	۱۱۶۲۵	۲۹۳۳۷
يگيشير	۲۵۶۰۲	۱۳۸۱۶	۱۲۷۸۶	۲۶۶۰۲
كوتيه قضايى مركزى	۱۶۲۰۳۶	۸۰۰۰۰	۷۲۰۰۰	۱۵۲۰۰۰
عشاق	۱۱۶۱۶۸	۶۵۸۸۱	۵۰۲۸۷	۱۱۶۱۶۸
اشكيشير	۱۱۱۹۱۲	۶۳۱۶۱	۴۸۷۵۱	۱۱۱۹۱۲
مندر	۱۱۱۹۱۲	۶۳۱۶۱	۴۸۷۵۱	۱۱۱۹۱۲
كوس	۲۳۲۸۱	۱۱۶۴۰	۱۱۶۴۱	۲۳۲۸۱
ارمصار قضايى مركزى	۷۳۵۸۸	۳۶۷۹۴	۳۶۷۹۴	۷۳۵۸۸
سنوقى	۷۰۰۰۰	۳۵۰۰۰	۳۵۰۰۰	۷۰۰۰۰
بولان	۲۱۶۳۶	۱۰۸۱۸	۱۰۸۱۸	۲۱۶۳۶
قره بيه	۲۲۶۳۶	۱۱۳۱۸	۱۱۳۱۸	۲۲۶۳۶
مجموع	۹۱۰۰۰	۴۵۵۰۰	۴۵۵۰۰	۹۱۰۰۰

Belge 1. 4. H.1306/ M. 1888-89 Hüdavendigâr Livası Salnamesi.

۳۸۶

قضای مذکور مرکز بیه مربوط (۷۱) قره بیه (دوماجیح) و (یکجه) ناحیه لریش شامل اولدیجی جهتله داخل قضاده (۱۱۰) قره بوشور .

- اینه کول قصبه سی -

اینه کول قصبه سی مرکز قضاده .

قصبه مذکوره ده (۷) جامع شریف ، (۲) مسجد ، بر مدرسه ، ورکشخانه ، راجزخانه ، برموقتخانه ، حریر قارشیمی ، بریدستان ، (۲) حمام ، (۷) قزون ، (۱۳) دباغخانه ، (۳۰) قهوه خانه ، (۲۰) مغازه ، (۳۰۰) دکان و (۱۳۷۴) خانه ایله برتفر افتخانه و برحکومت قونانی واردور .

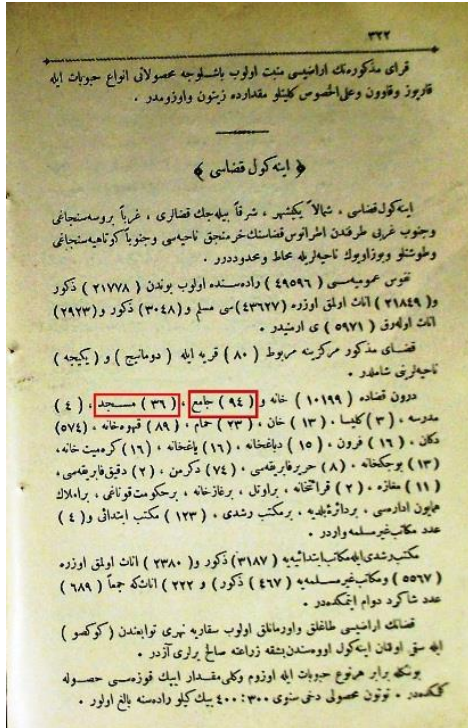
قصبه مذکوره وسطنده (۸۸۶) تارخنده بنا ایدلش اولان دوت قبه ای اسحق یا شبا جامع شریفی ایله اتصالده کی تره و مدرسه بوندن اوج سینه مقدم جانب معالی مناقب حضرت پادشاهیدن مکملاً تعمیر بیورلشدر .

اینه کول قصبه سی روسیه سکر و بیله چکه اون و یکیشیره دوت ساعت بدمسافده بوشور . روسیه و یکیشیره برشوسه ایله کسب ارتباط ایدیک کی (بازار حق) و (بوز اوپوک) مراکزیدن کیچک اوزره کرتاهییه دخی برشوسه ایله مربوطدر .

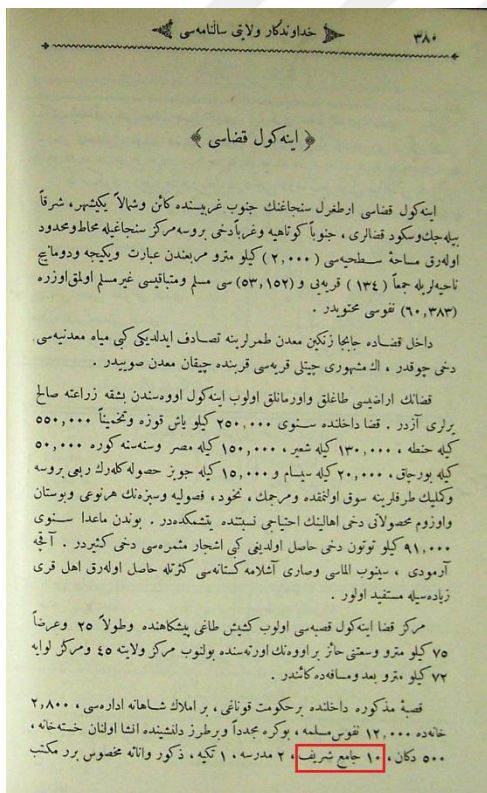
اینه کولک معمولات داخلیه سی اکثریا آلاجه و کوملک و چارشفاق اولوب داخل صرف اولور .

قصبه نك غرب نیا ایستدن بدأ ایله شرق جنوبینه قدر حدود قضایی عطا اولان کشیش طاغنده مدره ، دوماجیح ، بزل ، چقورجه ،

Belge 1. 5. H.1310/ M. 1893 Hüdavendigâr Livası Salnamesi.

Belge 1. 6. H.1316/ M.1898-99 Hüdavendigâr Livası Salnamesi.

Belge 1. 7. H.1324/ M.1906- 07 Hüdavendigâr Livası Salnamesi.

2. İNEGÖL HAKKINDA

29 derece 49 dakika doğu boylamı, 40 derece 9 dakika kuzey enleminde yer alan⁶, Bursa'nın merkez ilçeler dışındaki en büyük ilçesi konumundaki İnegöl, batısında Bursa, kuzeydoğusunda Bilecik ve bu ile bağlı Bozüyük ve Pazaryeri, güney ve güneydoğusunda da Kütahya ili ve Domaniç ilçesiyle çevrilidir (**Harita: 2.1-2.2**). Bir ova yerleşimi konumundaki İnegöl aynı zamanda, Ankara, İstanbul ve İzmir üçgeninin ortasında yer alan önemli bir tarım ve sanayi kentidir.

İnegöl adına dair bilinen en eski kaynak Evliya Çelebi Seyahatnamesi'dir. Evliya Çelebi, eserinde, İnegöl ilgili bölümde, İnegöl adını "Ezinegöl" olarak belirtmiş, bunun sebebini ise ezine yani cuma günü fethine bağlamıştır.⁷ Şehrin daha eskiye dönük isminin Osmanlı döneminden önce "Angelecoma"⁸ olarak bilinmesine rağmen gerçekliği kaynak ve belgelerle kanıtlanmamış olması sebebiyle günümüzde de araştırmalara konu olmaya devam etmektedir.

İnegöl'ün kuruluşu ve bir yaşam alanı haline dönüştürülmesi hakkında günümüzde çok net verilere rastlanılmamasına karşın, bugün şehir merkezinin tam ortasında belediye binasının arkasında kalan höyük alanında (Cuma Tepe Höyüğü) yapılan kazı ve araştırmalar neticesinde ortaya çıkan buluntularla yaklaşık M.Ö. 3000'li yıllara kadar farklı amaçlar için üretilmiş sırsız seramik objeler, toprak idoller, ev mimarisinden kalıntıların, İnegöl'ün tarihi süreçte en az 5000 yıllık bir geçmişe sahip olduğunu ortaya koymaktadır.⁹ Bu 5000 yıllık tarihi süreçte İnegöl, gerek konumu gerekse verimli tarım alanlarına sahip olması nedeniyle farklı medeniyetlerin egemenliğine girmiştir. Bu medeniyetlerin İnegöl'de hâkim oldukları dönemi tarihten günümüze doğru kronolojik olarak sıralayacak olursak; Frigyalılar, Lidyalılar, Persler, Makedonyalılar (Büyük İskender İmp.) Bitinyalılar (M.Ö.7. yüzyıl) ,M.Ö. 2.yüzyılla birlikte Roma¹⁰, M.S. 395 'te Roma İmparatorluğu'nun

⁶Nedim Bayram,v.d.,*İnegöl Tanıtım ve Kent Rehberi* , Mega Basım, İstanbul 2012, s.14.

⁷ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 10-11.

⁸Raif Kaplanoglu, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, No: 7, İstanbul Ocak 2000, s. 24.; Gülseren, Kan Şahin, Nihal, Kardoruk, " Roma ve Bizans Devirlerinde İnegöl Arkeolojisi ve Tarihi", *Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, İhlas Gazetecilik A.Ş., C.1, İstanbul, 2017, s. 269.

⁹ Öcal Özeren, Kongagül Hançer, Aynur Artar, "İnegöl Höyüğü Kurtarma Kazısı", *11.Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 97.; Mustafa Şahin, " İnegöl /Cumatepe Höyük ve Tunç Çağı Ulaşımındaki Yeri" , *Uluslararası İnegöl Tarih ve Kültürü Sempozyumu*, İhlas Gazetecilik A.Ş., C.1, İstanbul, 2017, s. 236.

¹⁰Bayram,v.d.,*a.g.e.*,s. 39;Gülseren, Kan Şahin, Nihal, Kardoruk, *a.g.m.*, s. 269.

parçalanmasıyla Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu¹¹ hâkimiyetleri yaşanmıştır. İnegöl, en son 1299'da Osmanlı Beyliği hâkimiyetine girmiştir¹².

Osmanlı Devleti döneminde idari bağlılık noktasında; Hüdavendigar Vilayeti salnamelerinden anlaşılacağı üzere bir dönem Bilecik merkezli Ertuğrul Sancağı'na ve bir dönemden sonra da Bursa'ya bağlı bir kazadır.¹³ İnegöl, tarihi İpek Yolu üzerinde yer alması dolayısıyla ticari hayatı canlılığını hiç kaybetmemiş bir yerleşim yeridir. Nüfus olarak, Osmanlı'nın son dönemine kadar Müslüman Yörükler (manav) ve gayr-i Müslim nüfusunun yaşadığı¹⁴ bir yerdir. **(Belge:2.1)** İnegöl'ün nüfusu ve nüfus yapısı, Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde yaşanan savaşlar sonucu alınan mağlubiyetler, gerek balkanlarda gerek Kafkasya'da önemli toprakların kaybedilmesi, bu coğrafyada yaşayan halkın Anadolu'ya dalga dalga göç etmesiyle değişmiştir.¹⁵ Yaşanan bu göçlerle, Arnavut, Boşnak, Bulgaristan Türkleri, Pomak, Gürcü, Çerkez ve Abhaz halkları İnegöl'e yerleşip yeni köylerin oluşmasını sağlamış, şehir merkezinde, demografik ve ekonomik canlılığın daha da artmasını sağlayan bir unsura dönüşmüştür. Nüfusta yaşanan bu değişimlere alışma sürecindeki İnegöl, zor yıllar diye adlandırılan Kurtuluş Savaşı döneminde üç kez Yunan işgaline uğramış, 6 Eylül 1922 tarihinde düşman işgalinden kurtarılmıştır. Şehrin nüfusu içerisinde yer alan gayr-i müslim nüfusunun, mübadele süreciyle noktalanmış olaylar nedeniyle Anadolu coğrafyası dışına çıktığı bilinmektedir.¹⁶ Cumhuriyet dönemiyle birlikte, önceki dönemlerde yaşanan göçler bitmemiş, balkanlardan Arnavutlar, Bulgaristan'dan Türkler zorunlu göçe maruz bırakılmıştır.¹⁷ Cumhuriyet'in ilk yıllarında 48.000 bin nüfuslu¹⁸ küçük bir yerleşim yeri görünümüne sahip İnegöl'ün, bugün sanayinin de büyük bir hızla gelişmesi ve Anadolu'dan da yoğun göç almasıyla¹⁹ 2018 sonu itibarıyla nüfusu 268.155'e ulaşmıştır.²⁰

¹¹İ. Hakkı, Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.1, Baskı 7, s. 106. Uzunçarşılı ilgili sayfada Rum beylerinden en güçlüsünün İnegöl beyi olduğundan bahsederek İnegöl'de Bizans hâkimiyetini delil kılmaktadır.

¹²Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 107., Hüdavendigar Vilayeti Salname-i Resmisi, Hicri 1325/ Miladi 1907, s.118-119.

¹³Mustafa Polat, *Osmanlı Döneminde İnegöl 19. Yüzyılda Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Hayat*, İhlas Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 2018, s. 43.

¹⁴*Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi*, Hicri 1287, Miladi 1870-71, s. 150.; Polat, *a.g.e.*, s.51, 71,72,73. Mustafa Polat, çalışmasında 1870 de Nüfusun 12.447, 1886 da 33.731, 1899 da 46.315'e ulaştığı grafiklerle gösterilmektedir.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için; Polat, *a.g.e.*, İdari ve Demografik Yapı başlığı, 1877-1878 Osmanlı –Rus Harbi ve Yaşanan Göçler Başlığı içeriği.

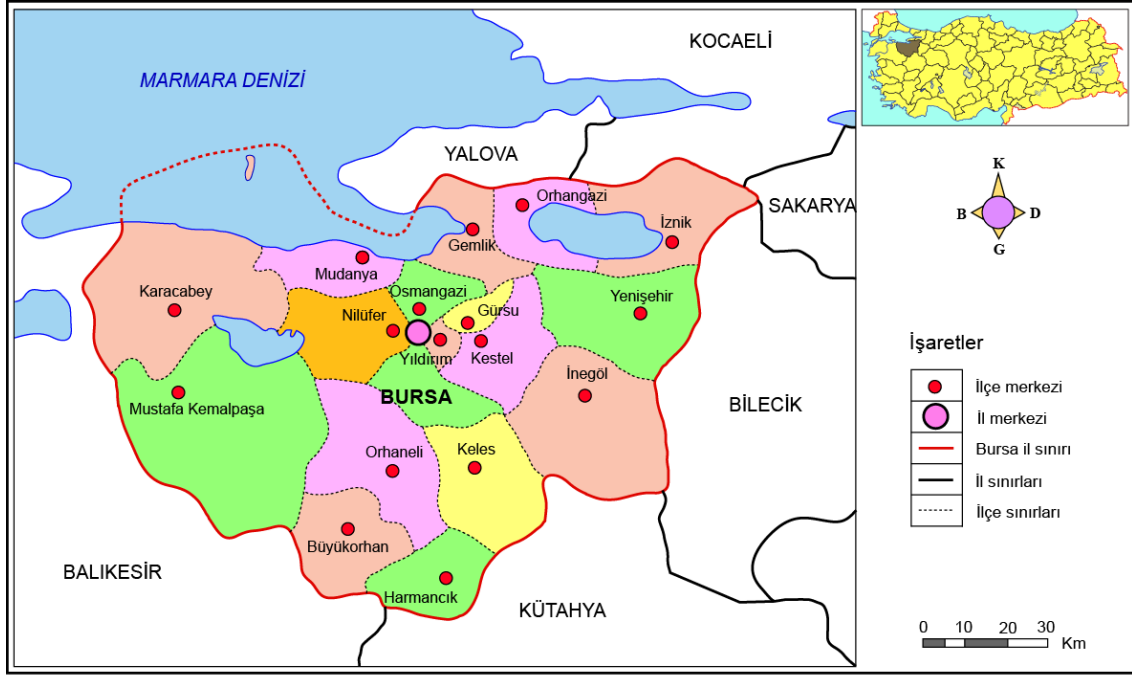
¹⁶Bayram, *v.d., a.g.e.*, s. 60.

¹⁷Arnavutlar, 1940 ve 1950'li yıllarda, Bulgaristan Türkleri 1989 'da baskılar, asimilasyon çalışmalarından kurtulmak için Anadolu'ya göç etmek zorunda bırakılmışlardır.

¹⁸Bayram, *v.d., a.g.e.*, s. 25.

¹⁹Ayrıntılı bilgi için bkz, İnegöl Tanıtım ve Kent Rehberi, s. 25.

²⁰2018 Tük İnegöl Nüfus Verileri.

BURSA İLİ HARİTASI

cografyaharita.com R.SAYGILI 2015

Harita 2. 1. Bursa İli Haritası

www.cografyaharita.com

Harita 2. 2. Inegöl kırsal mahalleleri gösterir harita

Inegöl Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Arşivi.

ولایت داخلند بولنان زبرد محکم چاقا لرده کاش الویه و قصبه
 و ناحیه و قریه لرده بولنان مسلم و غیر مسلم نفوس د کور ایله
 حانه و قسرا و محلاتک مقدارنی میان جدولی در

بروسه جایی

اسامی قضا	تاریخ	حانه و محلات		نفوس ذکوة		یکون نفوس
		تاریخ	تاریخ	مسلم	غیر مسلم	
مع نواحی برو قضا سی	۱۳۴	۱۷۳	۱۶۴۰۸	۱۳۸۸۳	۲۲۱۳۱	۳۵۷۰۹
مع جبل و عینق و کور قضا سی	۱۰۵	-	۲۹۳۶	۰۰۰۰	۲۹۳۶	۹۷۵۹
کلیک قضا سی	۱۹	-	۳۹۱۳	۳۹۹۵	۲۲۶۸	۶۲۶۳
مد ایند قضا سی	۱۸	-	۱۱۳۶	۲۶۶۹	۱۶۰۴	۴۳۰۳
تلیس نا جیدی	۰۱	-	۸۰۰	۱۶۶۰	۵۵	۱۷۱۵
اینر کول قضا سی	۷۶	-	۴۵۷۸	۳۱۷۰	۹۲۷۷	۱۲۴۴۷
بکیشهر قضا سی	۵۹	-	۳۷۹۰	۰۹۰۹	۶۰۲۲	۶۹۳۲
بازار جوق قضا سی	۵۰	-	۰۵۱۰	-	۱۳۲۵	۱۳۲۵
نرمجک قضا سی	۴۳	-	۱۵۱۰	-	۳۹۷۰	۳۹۷۰
میخالیج قضا سی	۱۴۷	-	۴۰۶۰	۴۵۷۳	۶۶۱۹	۱۲۲۶۲
کرمکلی قضا سی	۴۵	-	۱۷۸۹	۶۹۰	۲۴۷۹	۴۱۲۳
کوجک طایق قضا سی	۲۲	-	۰۵۵۹	۰۰۰	۱۵۵۳	۱۵۵۳
کول بازار قضا سی	۷۲	-	۲۰۰۱	۱۰۸۰	۴۱۱۰	۵۱۹۰
ازنیق قضا سی	۳۷	-	۳۵۴۹	۱۸۱۰	۴۷۶۹	۵۸۱۶
بازار کوی قضا سی	۱۳	-	۲۲۶۱	۵۵۶۳	۲۰۴۵	۷۶۰۸
بیلجک قضا سی	۲۲	۱۴	۴۱۱۸	۴۴۹۴	۵۶۰۷	۱۰۱۰۱
لفجک قضا سی	۲۳	۷	۱۵۱۶	۲۹۹	۲۵۵۹	۲۹۵۸
سکورد قضا سی	۱۶	۷	۲۰۸۹	۶۹۷	۲۲۱۶	۵۰۸۳
قره جاشهر قضا سی	۲۶	-	۱۷۰۵	۰۷۲۵	۲۶۳۰	۵۳۶۰
	۱۹۷		۶۱۹۸۳	۴۵۲۵۷	۹۷۲۴۰	۱۴۷۲۳۱

Belge 2. 1. Hicri 1287/ Miladi 1870 Hüdavendigâr Livası Salnamesi.

3.KATALOG

3.1. Günümüze Ulaşabilmiş Camiler

3.1.1. Şehir Merkezindeki Camiler

3.1.1.1.İshakpaşa Külliyesi (Cami, Türbe, Medrese)

İshakpaşa Hakkında

Vehbi Tamer, Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve vakıfları adlı makalesinde, İshak Paşa'nın, II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed döneminde önemli görevler üstlenmiş bir devlet adamı olduğundan söz eder. İnegöllü İbrahim Ağa'nın oğlu olup, II. Murad'ın eşi İsfendiyar Bey'in kızı olan Tacu'n-nisa Sultan Hatun²¹ ile evlenmiş, İstanbul'un fethinde görev almış dönemin önemli devlet büyüklerinden olduğunu belirtmektedir. Fatih Sultan Mehmed döneminde 5 ve II. Bayezid döneminde 2 yıl vezir-i azamlık makamında kalmıştır. En son kendi isteğiyle bu makamı bırakması üzerine Selanik Valisi tayin edilmiş ve burada vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine cenazesi İnegöl'e getirilerek eşi için yaptırdığı türbenin yanına defnedilmiştir.²²

Külliye'nin Yeri ve Konumu

İshakpaşa Vakfının Şubat 1486 ve Mayıs 1487 tarihli kayıtları incelendiğinde, külliye'nin orijinalde bir "İmaret", "zaviye", "medrese", "han", "türbe" ve "ahır" dan oluştuğunu tespit edebilmekteyiz.²³

Külliye, İnegöl'ün merkezinde Cuma Mahallesi Cami-i Kebir Sokak diye adlandırılan yerde olup avlu ve çevresi kısmen araç trafiğine kapatılmıştır. Bu alan içerisinde güneyde İshakpaşa Camii, caminin kuzeyinde ve camiyle ortak avluya sahip İshakpaşa Medresesi ve güneybatıda Tacu'n-Nisa Hatun Sultan Türbesi günümüze ulaşabilen eserlerdir. **Çizim: 3.1), (Resim:3.1)** Cami, medrese ve türbe, dönemin Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu)23.12.1989 tarih ve 851 sayılı kararı ile anıtsal yapı olarak tescil edilmiştir.

²¹Vehbi Tamer ,”Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, S.IV, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1958, s. 107.

Bu makalede II. Mehmed, tahta geçtiğinde babası II. Murad'ın diğer eşi olan Tacu'n-nisa Sultan Hatunu İshak Paşa ile evlendirmiştir.

²² Tamer, *a.g.m.*, s. 107-108.

²³Tamer, *a.g.m.*, s.108; Yıldız ÖTÜKEN, v.d., *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler IV*, Ankara 1986, s. 117.

İshak Paşa Camii

İnceleme Tarihi:15- 16-17-18-19 Haziran 2011

Çizim No:3.2- 3.8

Resim No:3.2- 3.52

Yapının Durumu: İbadete açıktır.

Tarihçe

Günümüzdeki fonksiyonu cami olan eserin, asıl yapım amacı çok sayıda akademisyenin tarafından araştırma konusu yapılarak incelenmiş ve asli unsurun sosyal yapının o dönemde tüm ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte fonksiyonlanmış zaviye²⁴ olduğu anlaşılmaktadır. **(Resim: 3.2)** Erken dönem Osmanlı Mimarisi üzerinde araştırma yapan tüm Sanat Tarihçi ve mimarların bu eserin o dönemdeki fonksiyonu noktasında hemfikir olduğu kanaati yanlış olmasa gerektir.²⁵

Caminin kitabesi günümüze ulaşmamıştır. Fakat caminin harime girişi sağlayan kuzey cephesindeki kapısı üzerinde 59X83 cm ölçülerinde, hicri 1294, miladi 1877- 1878 tarihini veren II. Abdülhamit tarafından onarımının yaptırıldığı belirtilen mermer kitabesi yer alır. **(Resim:3.3)** Bu kitabe ve çevirisi şu şekildedir;

(۱) نه خوب تعمیر اولندی جامع اسحق ولی پاشا
مجرد سایه عبدالحمید ثانی ایدوب احیا
(۲) حدیث من بنی سرینه مظهر اولدی بی شبهه
اوقونسون سوره انا فتحنا دمبدم اجلا
(۳) حقلک لطفیله (تام) تاریخ دوشوب تعمیرینه آنک
(۴) بهشت آسا مزین اولدی زیبا جامعی کبرا سنه ۱۳۹۴

- 1) Ya hübta'mir olundu Cami'i İshak Veli Paşa
Mücerred sâye-i 'Abdu'l- Hamid-i Sâni idüb ihyâ
- 2) Hadis- i "Men ben'â" sırrına mazhar oldu bi- şübhe
Okunsun Sûre-i "İnnâfeteznâ" dem be-dem iclâ

²⁴Zaviye'nin tanımı ve detaylı açıklamaları için bkz; Ahmet Yaşar Ocak, "Zaviyeler, Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir deneme", Vakıflar Dergisi, S. XII, Ankara, 1978, s. 247-269.

²⁵ Detaylı bilgi için; A.S. Ülgen, İnegöl'de İshak Paşa Mimari Manzumesi, Vehbi Tamer, Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları, Sedat Çetintaş, Yeşil Cami ve Benzerleri Cami Değildir, A.Osman,Uysal, Zaviyeli Camilerde Minare Problemi adlı makaleler.

- 3) Hakk'ın lûtfıyla tâm târih düşüb ta'mirine ânın
- 4) Behişt- âsâ" müzeyyen oldu zibâ câmi-i kübrâ

Sene 1294 A.Y. Ocak

Caminin yapım tarihi konusunda, Ekrem Hakkı Ayverdi, Prof. Dr. Oktay Aslanapa, Prof. Dr. Yaşar Selçuk Şener makalelerinde ve Vakıf Abideler ve Eski Eserler kitabında vakfın 1486 tarihli belgesine ve açıklamalarına dayanarak 1468–69 yılından önce yapılmış olabileceği vurgulanmaktadır.²⁶ Bizce de tarihleme noktasında bu şekilde bir yaklaşım ve tespit doğrudur.

Cami, tespit edebildiğimiz belgeler ve bulgular ışığında en az üç kez onarım görmüştür. Mevcut kitabeden anlaşıldığı üzere 1877 yılında, eski fotoğraflardan anlaşıldığı üzere 1930'lu yıllarda peyzaj ile birlikte yapılan onarımlar, şadırvanın eski görünümünden farklı bir şadırvan şeklinde yeniden inşası ve minarenin kaide bölümüne kadar yıkık vaziyetinden yeniden yapıldığı 1960'lı yıllar ile Vakıflar arşivinde yapmış olduğumuz araştırmalarda 1990'lı yıllar içerisinde restorasyon görmüştür. **(Resim: 3.4-5-6-7)** 2016 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü Cami, Medrese ve Türbeyi içine alan bir restorasyon raporu hazırlamıştır. Osmanlı arşivleri daha fazla açıldığı ve tasnife tabi tutulduğunda özellikle caminin yapılış tarihi ile 1877 arasındaki yıllarda yapılan onarımlar gün yüzüne çıkabilecektir.

Planı

İshakpaşa Camii, kuzey güney doğrultusunda uzanan iki kubbeli kare ibadet mekânı, ibadet mekânına girişin doğu ve batısına dikdörtgen doğrultuda uzanan dikdörtgen planlı kubbeli mekânlar ve yine doğu batı doğrultusunda dikdörtgen bir plan arz eden 5 bölüme ayrılmış son cemaat yeri mekânından oluşmuş genel hatlarıyla ters T, Bursa tipi, zaviyeli) plana sahip bir eserdir. **(Çizim: 3.2-3-4-5-6-7-8)** Yapıda harime geçişi sağlayan kuzey cephenin ortasındaki çift kanatlı kapının hemen önünden başlayan ve kuzey güney ekseninde 2 kubbe örtüsünden, kuzey hattındaki kubbe daha yüksek ve altıgen aydınlatma feneri kullanılmış bir kubbedir. **(Resim: 3.8-9)** Kubbeleri birbirinden ayıran doğu batı eksenli büyük sivri kemerli bir hat mevcuttur. Kuzey hatta yer alan kubbe ve mihrap

²⁶Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, İstanbul, 1973, s. 292; Oktay Aslanapa, "İnegöl İshakpaşa Camii ve Külliyesi", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S.4, İstanbul, 1989, s.16.; Ötüken, v.d., a.g.e. s.118.

duvarını da içine alan kubbeye geçişte Türk üçgenleri (üçgen) mevcuttur. Yine yan kanatlarda yer alan kubbe hattına geçişte Türk üçgeni kullanılmıştır. Bu bölümlerde kanatların kuzeyinde bulunan ikinci bölüm diye adlandırabileceğimiz mekânda uzunlamasına dikdörtgen plana sahip, harime geçmeden bu mekânlara geçişi küçük sivri kemerli açıklıklarla sağlanmış dar bir koridor biçimindeki bölümün örtü sistemi aynalı tonozdur. Bu bölümün varlığı şu an ortadaki aydınlık feneri bulunan mekandan doğu ve batıya geçişi sağlayan kemer açıklıklarının sonraki dönemlerde açıldığını ispat niteliğindedir. **(bkz. Çizim:3.2-3)**

Son cemaat yeri altı ayak formu payelerle beş sivri kemerli her biri kare birer mekan şeklinde bölünmüştür. **(Resim:3.10-11)** Son cemaat yerinin bu beş bölümü birbirinden sivri kemerle ayrılmış olup ortadaki üçgen geçişli kubbeli, diğer kubbelere geçiş ise pandantif geçişli kubbelere örtülüdür. Bu örtü sistemi dış cepheden bakıldığında sadece giriş eksenindeki üçgen geçişli bölümün kubbeli olduğu izlenimi doğurmaktadır. **(Resim:3.12)**

Harimde dış beden duvarından çıkıntı oluşturmeyen uzunlamasına dikdörtgen formda bir mihrap nişi yer alır. Yine güneybatı köşede ahşap minber, güneydoğu köşede yine vaaz kürsüsü yer almaktadır. **(Resim:3.13)** Caminin doğu, batı ve güney duvarlarının en alt bölümüne simetrik yerleştirilmiş ikişer sivri kemer alınlıklı dikdörtgen pencere hattı bulunur. Yine bu cephelerin hemen üstüne, mihrabın alınlık seviyesine denk gelen bölümlere simetrik yerleştirilmiş sivri kemerli ikişer pencere hattı görülmektedir. Sekizgen kasnaklı kubbenin Türk üçgenlerine gelen kısmında alttaki ikişer pencerelerden daha küçük simetrik birer sivri kemer formu pencereler yer alır. Doğu-batı yönünde uzanan uzunlamasına dikdörtgen plan arz eden kubbeli yan mekânların, doğu hattındaki kubbeli yan mekânların doğusuna ve batı hattındaki kubbeli yan mekânların batısına denk gelen cephelerinde en alt kısımlarda simetrik olarak verilmiş ikişer dikdörtgen planlı, bu kısımların hemen üstlerinde güneye bakan cephe duvarlarında sivri kemer formu ikişer ve bunların üstündeki sekizgen kasnağın yine alttaki sivri kemerli ikişer pencerenin tam ortasına denk gelecek şekilde güney cephe dışındaki diğer cephelerine yerleştirilmiş birer küçük sivri kemerli pencereler planda yerini almıştır. Yan mekânların güney kısmında ikişer pencere açıklığının altında yarım daire forma sahip birer ocak nişi yerleştirilmiştir. **(Resim: 3.14)**

Harime girişi sağlayan kapı derinlik hissi yaratacak şekilde iki kademeli geçişi andırır tarzda yapılmış olup kuzey taraftaki daha yüksek ve yuvarlak kemerli bir giriş görünümündedir. Güney hattaki kapı açıklığında kullanılan kemer daha alçak ve basık kemer formu verilmiştir.

Caminin asıl işlevinde yer almayan fakat sonradan fonsiyonlandırıldığı anlaşılan harimin kuzey duvarına bitişik olarak verilmiş ve iki ahşap ayakla desteklenen kadınlar mahfeline çıkış, bu mahfelin kuzeydoğu köşesinden (ahşap) merdivenle sağlanır. Bu mahfelin kuzeydoğu kıyısında kadınlar mahfeline çıkış merdivenlerinin önünde zeminden bir merdiven basamağı boyunda yükseltilmiş (ahşap) müezzin mahfeli yer alır. **(Resim:3.15)** Batı taraftaki kubbeli bölmenin güney duvarı üzerinde demir kapaklı, kare bir niş mevcut olup, günümüzde sakal-ı şerifin muhafaza edildiği kilitli mekân olarak düzenlenmiştir.

Son cemaat yerinde sivri kemerlerle birbirinden ayrılmış 5 bölümlü kare mekânların ortasında yer alan ve daha geniş olan bölümün zemini diğer bölümlere göre bir basamak alaktadır. Sivri kemerli bağlantı noktalarında kuzey güney paralelde yerleştirilmiş beş, beton gergi görülmektedir. Son cemaat yerine dışarıdan bakıldığında sadece ortadaki bölümün kubbeli olduğu anlaşılmakta olup diğer mekânların kırma çatıyla örtülmüş olmasından dolayı düz tavanlı veya tromplu olduğu izlenimi uyandırılmıştır. **(bkz. Resim:3.12)**

Son cemaat yerinin güney batı köşesinde yer alan ve dışarıdan dört köşesi görülen kaideli(doğu köşesinin camiye bitişik olması nedeniyle muhtemelen ifadesi kullanılmıştır.), üçgen geçişli pabuç, silindirik gövde ve tek şerefeli bir minare yer alır. Minareye geçiş son cemaat yerinin batı tarafında yuvarlak kemerli küçük bir kapıdan sağlanmaktadır. **(Resim: 3.16)**

Malzeme

İşhakpaşa Camii'nde yapı malzemesi olarak ağırlıkla taş ve tuğla kullanılmakla birlikte mermer, alçı ve metal malzemenin de kullanıldığı görülmektedir.

Meknın içi tamamen sıvanmış olup beden duvarlarında kullanılan malzemeyi ancak dış meknla anlayabilmekteyiz. Dış cepheden bakıldığında son cemaat yeri zemini birbirinden farklı boyutlarda üç sıra mermer döşemeli olup bundan sonraki sıralama, iki sıra tuğla bir sıra kesme taş şeklinde almaşık düzende verildiği görülür. Bu düzenleme cephedeki sivri kemer formlarının başladığı yerlerde bir sıra zigzag hatlar oluşturan tuğla formlarıyla i içe girmiş kesme taş bir sıra yatay düzlemde tuğla sırası şeklinde devam ederken sivri

kemer formunun olduğu kısımlarda üç sıra dikey doğrultulu tuğla bir sıra kesme taş dizilimi söz konusudur. Zigzag hatlarla verilmiş almaşık düzen üç sıra tuğla kirpi saçağın altında yer alan ve cepheyi sivri kemerli hatların hizasına kadar iki sıra halinde dolayan üç sıra dikey tuğla bir sıra yatay dikdörtgen kesme taş sırası takip eder. Beş bölümlü son cemaat yerinin ortasındaki sivri kemer formunun alınlık kısmında kalan bölüm ise altıgen kesme taş ve üçgen tuğlalarla oluşturulmuş ve bu kısım u biçimli silmeyle sınırlandırılmıştır. **(bkz. Resim: 3.10)**

Diğer cephelerde ve minarede genelde beş veya 6 sıra kabayonu ve moloz taş dolgudan sonra, bir veya iki sıra kabayonu taş ve iki sıra tuğla sırasıyla verilmiş almaşık düzene sahiptir. Bu düzenleme içerisinde tek sıra dikey tuğla düzenlemesiyle kasetleme tekniği de uygulanmıştır. Eserin sekizgen kubbe kasnaklarında ise beden duvarların farklı olarak son cemaat yerinin taş dokusuyla aynı düzgün kesme taş malzeme kullanılmış, yine iki sıra tuğla bir sıra kesme taş düzeni işlenmiştir. **(Resim:3.17-18-19)** Testere dişi formu kirpi saçak hattı caminin, son cemaat yerinin tamamında üç sıra, kubbelerin saçak altlarında iki sıra testere dişi şeklinde verilmiştir. **(Resim:3.20)**

Mermer malzemeye son cemaat yerinin zemin dokusuyla, cepheleri dolanan dikdörtgen alt pencerelerin sövelerinde ve harime girişteki farklı renkli mermerden kemerli düzenlemeli kapıda rastlamaktayız. Mihrabın sütuncelerinin üstünün yağlı boyayla kaplı olmasına rağmen bu kısmında da mermer malzemedен yapıldığına dair görüşümüz söz konusudur. **(Resim: 3.21-22-23-24)**

Alçı malzeme, yine cephelerdeki dikdörtgen pencerelerin üst kısmında yer alan sivri kemerli pencere korkuluklarında kullanılmıştır. **(Resim: 3.25)** Ayrıca harime girişteki ilk kubbeli mekânın mukarnaslı düzenlemeyle verilmiş aydınlatma fenerine geçiş alçıdır. Mihrap nişi içerisindeki mukarnaslı süsleme boyandığı için alçı malzemedен olabileceği öngörüsünde bulunmamıza neden olmaktadır. **(Resim: 3.26-27)**

Ahşap malzemeye harime girişteki çift kanatlı kapıda rastlamaktayız. **(Resim: 3.28)** Ayrıca harimin kuzeyinde bulunan kadınlar mahfelinin yağlı boyalı olmasına rağmen de ahşap malzeme ile yapıldığı anlaşılmaktadır. **(bkz. Resim 3.15)** Alt pencerelerdeki çerçeveler ve minber ile kürsü de ahşap malzemedен yapılmıştır. **(Resim:3.29-30)** Kurşun malzemeye, yapının çatı hattındaki kubbelerde, son cemaat yerinin çatı örtüsünde ve minarenin külahında rastlamaktayız. **(bkz. Resim: 3.2)**

Demir malzeme, dış cephede dikdörtgen formu alt pencerelerde korkuluk şeklinde kullanılmıştır. **(Resim: 3.31)**

Süsleme

Camide süsleme örneklerine, son cemaat yeri dış cephesinde, kubbe içlerinde, mihrapta, aydınlatma feneri, kubbeye geçiş silmelerinde, iç mekânlardaki kemer düzenlemeleri üzerinde, son cemaat yeri kuzey cephesinde ve batı cephede mihrap önü kubbesinin yer aldığı beden duvarının üzerinde ve nispeten harime giriş kapısı ahşap ve mermer yüzeylerinde, minarede, kubbe ve çatı örtüsü saçaklarında rastlamaktayız.

Mihrap sıva ile kaplandığı ve yağlı boya altın yıldız ile boyandığından asıl malzeme tespit edilememektedir. Dikey dikdörtgen bir forma sahip çerçeve ile sınırlandırılmış niş içerisinde kalemişi ve altın yıldız kullanılarak oluşturulan damla formlu madalyon içinde *Müsenna Celi Sülius yazı* stilinde *İsra Suresi 84. Ayet* (**فَأَلْبَسْتُهُمْ جُذُوعَ النَّخْلِ وَمِنْهَا صَفَاوَةٌ يَأْكُلانَ النَّخْلَ**) De ki: "Herkes kendi mizaç ve karakterine göre iş yapar." Rabbiniz kimin doğru bir yol tuttuğunu çok iyi bilmektedir.) işlenmiştir.²⁷

Nişin iki yanında üzerleri yağlı boyalı büyük bir ihtimalle mermer sütunceler mevcuttur. Nişle kavsaranın kesiştiği noktada kabartmalı bir hat şeklinde ağaç dalını andıran motifler yer alır. Kavsarası 7 sıra mukarnaslı olup üzeri sarı yıldız boya ile boyanmıştır. Kavsara sarı yıldızlı bitkisel forma benzeyen kabartma süsleme hattıyla çerçeve içine alınmıştır. Kavsaranın köşelerinde en üst bölümde simetrik daire form içerisinde sağ tarafta "Rabbinallah", "sol tarafta nebiyyin Muhammed" yazıları siyah fon üzerine altın yıldızla vurgulanmıştır. Çerçevenin dışında taç bölümü diye alanlandırdığımız yer, mihraptan bağımsız bir görüntü vermektedir. 1876 onarımında yerleştirildiği anlaşılmakta olan bölümde dikdörtgen çerçeve içerisinde Arapça yazı siyah zemin üzerine yıldız boya ile belirtilmiş, bu çerçevenin üstünde ve köşelerinde alçı kabartmalı bitkisel motifler simetrik düzen içerisinde konumlandırılmıştır. (Resim:3.32-33-34-35) Kubbe içerisinde yer alan süslemeler, kubbeye geçişteki silmelerde kullanılan batı tarzda işlenmiş bitkisel geometrik motifler kalemişi olup, II. Abdülhamit döneminde yapılan restorasyonla ilişkilendirilmesi doğru bir tespit olacaktır. Renk olarak yoğunlukla açık yeşil, lacivert, kahverengi ve kırmızı tonların hâkim olduğu görülmektedir. (Resim: 3.36-37-38-39-40)

İç mekândaki sivri kemer düzenlemeler üzerinde yer alan süslemeler birer hat örneği olup, fonunun siyah renkte vurgulanıp sarı yıldızla yazılmış ayetlerle süslenmiş H. 1354/ Miladi 1938 tarihli hat örnekleri mevcuttur. (Resim: 3.41-42-43) Harimde mihrap önü kubbesi kuzey yönündeki kemerin alınlık seviyesinde Arapça ayetler işlenmiştir. Yine kemer

²⁷ Okuyan; Kültür Bakanlığı Hüs-n-ü Hat Sanatçısı Mustafa Antika, ayetin alındığı kaynak; <https://kuran.diyaret.gov.tr>

açıklığının içinde her iki ayağında da yakın dönemde yapıldığı anlaşılan Arapça ayetler yer almaktadır. **(bkz. Resim: 3.13)**

Ayrıca harimdeki kubbeli yan mekânların güney duvarları üzerinde 1354 tarihinin de okunduğu yeşil siyah renklerle çerçevelendirilmiş ve beyaz fon üzerine siyah boyalarla yazılmış hat örnekleri mevcuttur. Doğudaki yan mekanın güney duvarında, batıdaki yan mekan güney duvarı yüzeyinde yakın dönem hat örnekleri yer almaktadır. Yine doğu yan mekanın doğu duvarı üzerinde kare çerçeve içerisinde yağlıboya ile batı yan mekanda batı duvar üzerinde doğudaki simetriye sahip hat örneklerini görmek mümkündür. Yine yan mekanların sivri kemer hattının aydınlık feneri kubbeli kısma dönük yerlerinde boyutları aynı ve simetrik, siyah zemin boyası üzerine yazılmıştır. Mihrap önü kubbesinin doğu ve batı duvarları üzerinde kare panolar şeklinde verilmiş aynı renkte “Vav” örnekleri ve diğer hat örnekleri yer almaktadır. **(Resim: 3.44)** Mihrap eksenindeki güney duvarda mihrabın üstünde kalan kısımda barok karakterli alçı süsleme üzerine sarı yıldız ve siyah boyalarla oluşturulmuş, yine mihrap önü duvarının güney, batı ve doğu duvarlarında Arapça Allah, Muhammed ve dört halifenin isimlerinin yer aldığı alçı şebekeli madalyonlar şeklinde verilmiş, yakın dönem hat süsleme örneklerini görmek mümkündür. **(bkz. Resim: 3.24)**

Sivri kemerli pencere düzenlemelerinin alçı şebekelerle kompoze edildiğini daha önce vurgulamıştık. Bu düzenlemelerin iç kısmında kalan ve iki bölümlü özelliğiyle verilmiş pencereler, vitraylar şeklinde düzenlenmiştir. **(Resim: 3.45)**

Mihrap içi süslemede beş sıra mukarnaslı niş, yine niş içerisinde kalan kısımda mukarnasların hemen altında yatay formda verilmiş kabartmalı bitkisel silme, mihrabın niş içerisinde gövde bölümünde sarı yıldız ve siyah boyalarla renklendirilmiş damla motifli Arapça yazılı madalyon, mihrabın iki yanını sınırlandıran ve başlıkları hareketlendirilmiş iki adet sütunce diğer süsleme örnekleridir. **(bkz. Resim: 3.32-33-34-35)**

Farklı dönemlerde koruma amacıyla sürülen boya ve vernik tabakasının çok net görüldüğü harime giriş kapısının kanatları üzerinde yer alan metal objeler, palmetli bitkisel formlar barındıran, kabaralı düzenlemelerle hareketlendirilmiş bir kapı örneğini karşımıza çıkararak kapının tarihi değerine dair izleri gözler önüne sermektedir. **(Resim:3.46-47-48)**

Son cemaat yeri dış cephede ortadaki sivri kemerli giriş kısmının alınlık seviyesinde ters U formunda kesme taş ve tuğla bordürle sınırlandırılmış alanın tümünde üçgen tuğla ve kemerli bölgenin alınlık seviyesinde altıgen kesme taş malzemelerle ortaya çıkmış altı kollu yıldız kompozisyonları yerleştirilmiştir. **(Resim: 3.49)** Yine aynı cephede sivri

kemerli açıklıkların alınlık seviyesinde tuğla malzemeden zigzag motifler bu seviyede kirpi saçak hattına kadar tüm yüzeyi kaplamaktadır. Bu cephede bir sıra kesme taş üç sıra tuğla almaşık düzeniyle verilmiş silme hattı kirpi saçığın yer aldığı yerde sonlandırılmıştır. Son cemaat yerini doğu, batı ve kuzey yönleriyle çevreleyen üç sıra tuğladan kirpi saçak süsleme yer alır. **(bkz. Resim:3.10)** Dış cephede batı kanadı batı cephesi duvarı yüzeyinde altıgen formlu içi tuğladan üç adet üçgen formlu süsleme, son cemaat yeri cephesi dışındaki diğer cephelerde görülmeyen farklı bir süsleme olması ile dikkat çekicidir. **(Resim: 3.50)** Minare de ise üçgen geçiş formlarına sahip pabuç, gövde hattında tuğladan bilezik formları ve şerefe altı, altı sıra testere dişi formlar gövdeyi hareketlendirmiştir. **(Resim: 3.51-52)**

Tacu'n- Nisa Sultan Hatun Türbesi

İnceleme Tarihi: 20 Haziran 2011

Çizim No: 3.9- 3.12

Resim No:3.53- 3.70

Tarihçesi

Türbenin kitabesi mevcut değildir. Tacu'n- Nisa Sultan Hatun'un kim olduğuna dair yapılan araştırmalarda, İsfendiyar Bey'in kızı ve II. Murad'ın eşi olarak tanıtılmış, II. Murad'ın ölümüyle Tacu'n- Nisa Sultan Hatun, dönemin devlet adamlarından İshak Paşa ile evlendirilmiştir.²⁸ Ölümü üzerine İshakpaşa tarafından kendisine İnegöl'de bir türbe inşa ettirilmiştir.²⁹

Günümüzde türbe içerisinde üç sanduka yer almaktadır. **(Resim:3.53)** Bu sandukalar içerisinde İshakpaşa'nın mezar taşı dışında tarih içeren herhangi bir kanıt rastlamak mümkün değildir. Baş ve ayak kısımlarında yazı ve süslemelerle işlenmiş mermer Mezar taşının;

Baş taşı dış yüzündeki kitabede **(Resim:3.54)**

²⁸Tamer, a.g.m., s. 107; Ülgen, a.g.m., s.192 c; Ötüken, v.d.,a.g.e., s. 125.

²⁹ Aslanapa, a.g.m., s.16.

- 1-Fi târihi vefâti'el -merhûm İshak Paşa tevessale'l- mağfirate
- 2- Mürşid-i râhre'y-i emânya'ni pâşâ-yı pişvây-ı zamân
- 3- Ekremü'n-nâsi, emcedü'l-vüzerai akdemu's- safi âsafü'd- devrân

Merhum İshak Paşa'nın vefatı tarihinde mağfired kendine ulaşsın

O, doğruluk yolunun mürşidi, zamanın paşası idi İnsanların en yücesi, vezirlerin en ulusu,
Safın en önde geleni ve zamanın Âsaf'ı idi³⁰

Baş taşı iç yüzünde: **(Resim:3.55)**

- 1- Rûz-i çârom şode zi-mâh-ı Safer reft ber dest-i sûy-i ahbâb
- 2- Rûhuhû râha ravâihu mine'l- cenneti fi'r- rahmeti-mea'r- rıdvân
- 3- Kâne târihuhû semânmie sümme tis'ine ba'dehû isnân
- 4- Ey Cemâli medeh be-dünyây dilçûn be- dâni ki men aleyhâ

Safer ayının dördüncü gününde eller üstünde dostlara doğru gitti.

Onun ruhu Cennet kokularını Allah'ın rızasıyla beraber aldı.

Onun Tarihi 892 oldu. Ey Cemâli, dünyaya gönül verme, bil ki dünya fânidir³¹

Ayak taşının dış yüzünde: **(Resim: 3. 56)**

- 1- Ve keزالik fi târihi mevtihi alâ tariki'l- muammâ
- 2- Ey fahr-ı erbâb-ı zahr-ı enâm ya'ni Paşa-yı kâmrân be- nâm
- 3- Sâhib-i adlile musâhibger sohbet eyler rabbiyle a'nâm
- 4- Rahmetiyle olup revânı şâd mervâh-ı râhatla ola müdâm

- Onun ölüm tarihi muammâ yoluyla şu şekildedir:
- Ey insanların övünç kaynağı yani meşhur, mes'ud olan Paşa
- Onun adaletiyle, arkadaşları efendileriyle sohbet eder
- Devamlı olarak Allah'ın rahmetiyle ruhu şâd olup, ruhlar rahata ermiştir.³²

Ayak taşının dış yüzünde: **(Resim: 3. 57)**

³⁰Mustafa Çetinaslan, *Taşların Dili İnegöl Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, İnegöl 2015, s. 93.

³¹Çetinaslan.,*a.g.e.*, s.93.

³²Çetinaslan.,*a.g.e.*, s.94.

- 1- Çun Cemâli devâm-ı devletiçün dâ-i mesâid subhile şâm
- 2- Der- ezel bûd gofte târihin kabre kâne'n –nâmu merkadâ
- 3- Cem'an alâ kâidihi bi- târiki muammâ
 - Cemali sabah akşam devletin devamı için dua ettiğinden
 - Ezelde onun kabir tarihini söylemişti: uykusu mezarı oldu
 - Kaidesine göre toplayınca, muammâ yoluyla³³

1937 yılına kadar türbenin dışında yer alan İshakpaşa'nın mezarı, bu tarihte yapılan düzenlemeyle türbenin içerisine nakledilmiştir. 1930 yılına ait "İshakpaşa'da meftun hava zabitinin kabri başında hava şehitleri ihtifali 1930" açıklamasıyla elde ettiğimiz fotoğraf İshak Paşa'nın mezarını dışarıda gösterir elimizdeki tek görsel belgedir. **(Resim: 3.58)** Mezar taşında Hicri 4 safer 892/ Miladi 30 Şubat 1487 de vefat ettiği yazan İshakpaşa'nın ölüm tarihine bakarak türbenin 1487 ve sonrası bir tarihte inşa edildiği düşünülebilir; fakat naşın, 1937 de türbe içerisine nakledilmiş olması ve 1486 tarihli vakfiyesinde türbede kabri olan Tacu'n-Nisa Sultan Hatun'dan söz ediyor olması türbenin 1486'dan önce yapıldığının önemli bir kanıtı niteliğindedir. Yapı içerisinde yer alan diğer kabrin kime ait olduğu bilinmemekle birlikte İshak Paşa'nın kızına ait bir kabir olabileceği, elimizde herhangi bir belge veya kaynak bulunamamış olmasından dolayı söylentiden öteye geçmemektedir. Ali Saim Ülgen çizimlerinde türbe içinde tek sanduka çizimi ile göstermesi **(Çizim:3.9)** ve sadece İshakpaşa'dan bahsetmesi bugün mevcut planda üç sandukanın varlığı üzerinde soru işaretlerine neden olmaktadır. 1937 de türbe içine nakledilen İshakpaşa ile birlikte eşinin ve kızına ait olduğu düşünülen sandukanın da çizimlerde olması gerekir. Muhtemeldir ki 1937 deki taşınma sırasında İshak Paşa haziresi tamamen Orhaniye Mezarlığı alanına taşınmış, bu taşınma esnasında şehit askerin mezarı da türbe içerisine nakledilmiş olabilir.

Planı

Erken dönem Osmanlı türbe mimarisinin tipik unsurlarını barındıran türbe, altıgen planlı ve örtüsü kubbelidir.³⁴**(bkz. Çizim:3.9), (Resim: 3.59)** Türbeye giriş kuzey cephedeki kesme taş basamakla desteklenmiş dışa taşıntılı sivri kemerli bir açıklık ve bundan sonra

³³Çetinaslan.,a.g.e., s.94.

³⁴ Erken Osmanlı Dönemi Türbeleri'ni detaylı incelemek için bkz. Ertan Daş, Erken Dönem Osmanlı Türbeleri, Gökkuşbu Yayınları, 2007.

basık kemerli bir kapıdan sağlanır. **(Resim: 3.60)** Kasnaksız direk beden duvarları üstüne oturmuş bir görünümüne sahip kubbenin iç mekanda kubbeye geçişinde pandantiflerin kullanıldığı görülür. **(Resim:3.61), (Çizim: 3.10)**

Kuzey cephe dışındaki her cephede pencere düzenlemesi bulunmaktadır. Güney ve kuzey cephesi dışında diğer cephelerin alt kısımlarda simetrik verilmiş sivri kemer alınlıklı dikdörtgen planlı birer ve bunların üstünde kuzey cephe hariç her cephede daha küçük boyutta verilmiş olan sivri kemerli simetrik pencere açıklıkları mevcuttur. **(Çizim: 3.11-3.12)** Güney cephede dışa taşıntı yapmayan sivri kemerli beş köşeli forma sahip, köşeleri dikey dikdörtgen form oluşturan silmelerle sınırlandırılmış mihrap nişi yer almaktadır. **(Resim:3.62)** Türbe içerisinde sandukalar tam merkezde yer almakta olup İshakpaşa'nın mezarı ortadadır. **(bkz. Resim:3.53)**

Malzeme

Eserde kesme, kaba yonu taş, tuğla, mermer, alçı, ahşap, kurşun ve demir, yapı malzemesi olarak kullanılmış olup ağırlıklı malzeme taş ve tuğladan oluşmaktadır.

İçte sıva ile kaplanmış olması duvarlarda kullanılan malzemenin seçiciliğinin sadece dış mekânda anlaşılır olmasına neden olmaktadır. Üç sıra kaba yonu, üç sıra yatay doğrultuda tuğla bundan sonra bir sıra kesme taş iki sıra tuğla sırası ile almalı düzende oluşturulmuş beden duvarlarının üst pencere hattının kemer alınlıklarına gelen kısmındaki tuğla düzeni, üç sıra şeklinde verilmiştir. Bir sıra kesme taş düzeni, kasetleme tekniği ile verilmiştir. Saçak hattı ise, giriş kapısı üzerindeki tek sıra hariç üç sıra testere dişli (kirpi saçak) şeklinde düzenlenmiştir. **(Resim: 3.63-3.64- 3.65)**

Alt pencere söveleri, giriş basamak hattı, içerde İshakpaşa'ya ait kabrin baş ve ayakcu mezar taşları mermer, üst pencere şebekeleri alçı, alt pencere çerçeveleri ve kapakları çift kanatlı kapılar ahşap, kubbe kaplaması kurşun, alt pencere korkulukları demir malzemedendir. **(bkz. Resim: 3.54-55-56-57-59-60-63-64-65)**

Süsleme

Dıştan ve içten sade bir görüntüye sahip gibi görünen türbenin muhtelif yerlerinde süsleme öğeleri göze çarpar. İçte, İshakpaşa'nın dikey dikdörtgen formlu, sivri kemerlerle sonlandırılmış tepelikleri olan baş ve ayak Mermer mezar taşlarının palmet ve rumilerle süslenmiş olduğu, mezar taşlarının dış her iki köşesinde kum saati formlarının işlendiği,

ayrıca Sülüs yazı tarzında üç ve dört bölüme ayrılmış kitabelerinin her iki mezar taşının ayak ve baş taşının iç ve dış bölümüne yazılmış olduğu görülmektedir. Bu iki mezar taşını birbirine bağlayan yatay dikdörtgen formlu mermerden yapıldığı anlaşılan fakat üzerindeki yapışkan maddeyle yapıştırılmış örtüden dolayı çekimini yapamadığımız bölümde de süsleme öğelerinin yer aldığı 1930 yılından kalan fotoğraftan anlayabilmekteyiz. **(bkz. Resim: 3.54-55-56-57-58)**

Türbenin kuzeye bakan giriş kapısını çevreleyen düşey doğrultuda verilen tuğla ve kesme taşlarla belirlenmiş ters U formlu, tek sıra kirpi saçaklı tuğla süsleme objesi yer almaktadır. **(bkz. Resim 3.60)** Basık kemerli bir görüntüye sahip mermer giriş açıklığında yer alan çift kanatlı ahşap kapı yüzeylerinde metal süsleme objeleri, cami kapısındaki gibi dikkat çekicidir. Dövme çivi ile süsleme vurgusu yapılmış ve kilit hattı kapı yüzeyinde palmet motifli kabaralı metal objelerle hareketlilik sağlamıştır. **Resim:3.66-3.67-3.68-3.69-3.70)** Pencerelerin dış yüzeyinde alt kısımlarında verilen demir parmaklıklar simetrik işlenmiş, bu pencerelerin alınlık kısımlarındaki sivri kemer formlu sağır niş yüzeyleri tuğla malzemedен zigzag şekilli süslemeler ile vurgulanmıştır. **(bkz. Resim: 3.65)** Kubbe altında üç sıra tuğla kirpi saçak süsleme tüm cephelerde uygulanmıştır. **(bkz. Resim: 3.63-64-65)**

İshak Paşa Medresesi

İnceleme Tarihi: 20-21.06.2011

Çizim No: 3.13- 3.14

Resim No: 3.71- 3.94

Tarihçe

Yapının dersane bölümünün giriş kapısı üzerinde 59X83 cm ölçülerinde üç satırdan oluşan mermer kitabe yer alır. Kitabede H.887 Miladi 1482-83 tarihinde yapıldığı yazmaktadır. **(Resim: 3.71)**

Kitabede;

- امر بعمارة هذه المدرسة الشريفه اعازم الوزراء العثمانيه
- حضرة العالى الموارد الله اسحاق پاشا عمره
- فى ايام دولة السلطان بن السلطان بايزيد بن محمد خان
- خلد الله ملكه و سلطانه
- فوق الافتتاح و الاختتام بعون الله و من توفيقه فى
- احسن تاريخ مقام التدريس

- 1- Bu şerefli medresenin yapılmasını Sultan Bayezid bin Mehmed Han zamanında- Allah onun mülkünü ve saltanatını daim kılsın-
- 2- Osmanlı'nın büyük vezirlerinden – Allah onun rızkını arttırsın- İshak Paşa emretti
- 3- Allah'ın tevfihi ve yardımıyla “ tedris makamındaki” en güzel tarihte tamamlandı ve açıldı.³⁵

1486 tarihli vakfiye kaydı ile burada verilen tarihler arasında uyum söz konusudur. Vakfiyede “ İmaret ve zaviyenin bina edilmesinden” sonra hicri 873 de “emlak ve akarın” vakfedildiğini, daha sonra binanın hayratını arttırmak için “mezbur İnegöl'deki imaretinin yanında latif, zarif, şerif, güzel ve üstün bir medreseyi de” yaptırdığı belirtilmiştir.³⁶ Medresenin dersane girişini sağlayan çift kanatlı ahşap kapılarının üzerinde 12X15 cm ölçülerindeki küçük kare panolar içerisinde;

١- قال النبي عليه السلام
٢- اطلب العلم ولو بالصين

Sol Kapı Kanadı

-Kale'n –Nebiyü aleyhi's- selam

Sağ Kapı Kanadı

- Utlüb'ül- ilme velev bi's- şin

³⁵Yekta Demiralp, *Erken Osmanlı Medreseleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1997, s.127.

³⁶Tamer, a.g.m., s. 115.

Selam üzerine olsun, Peygamberimiz “İlim Çin’de de olsa arayıp istifade ediniz” buyurdu.³⁷ **(Resim: 3.72)**

Medrese, eski fotoğraflardan tespit ettiğimiz kadarıyla dönem dönem farklı işlevler için kullanılmıştır. 1900’lü yılların başlarından günümüze kadarki fotoğraflar incelendiğinde medresenin bazı bölümlerinin esnaf dükkanları- özellikle bakırcı), belirli bir dönemden sonra İnegöl İshak Paşa Kütüphanesi olarak hizmet verdiği tespit edilmiştir. **(Resim: 3.73-3.74)** Günümüzde İnegöl Müftülüğü İshakpaşa Kur’an Kursu olarak hizmet vermektedir. Eser, gerek külliye yapıları ile birlikte gerek tekil olarak belirli dönemlerde onarımlar geçirmiştir.³⁸ **(Resim: 3.75-3.76)**

Planı

Kuzey, doğu ve batı bölümleriyle U plan tarzında inşa edilmiş açık avlulu bir medresedir. **(Resim: 3.77)**, **(bkz. Resim 3.1)** İshak Paşa Camii’ne bakan Güney cephesi açıktır. Kare planlı, kubbeli dersane, avlunun kuzeyinde, ana eksen üzerindedir dışa taşınılıdır. Doğu ve batıdan dersane mekanıyla simetrik bir birleşim sağlayan iki kanata eşit dağıtılmış toplam oniki hücreden oluşur. **(Çizim 3.13-3.14)** Kuzeydoğu, kuzeybatı, güneydoğu ve güneybatı köşe hücreleri ikişerden dört, diğer hücreler ise üçer dikdörtgen pencere düzeni bulunmaktadır. Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşe hücrelerinin avluya açılan kapıları çapraz ekseninde verilmiştir. Diğerlerinin avluya bakan duvarlarında birer pencere ve kapı yer almaktadır. On iki hücre içinde de yarım daire formlu, kuzey, batı ve doğu duvar hatlarına konumlandırılmış ocak nişleri bulunmaktadır. Bu odalardan derşaneye açılan doğu ve batıdakiler ile batı kanat üzerindeki üç odada dikdörtgen formlu nişler yer almaktadır. **(bkz. Şekil: 3.13)** Derşanenin kuzey duvarında eksene simetrik iki, doğu ve batıda alt kısımda birer, üst kısımda iki, güneyde alt kısımda iki penceresi vardır. Giriş kapısı güney duvarı ortasındadır. Doğu ve batıdaki yan hücrelere bağlantıyı sağlayan birer kapı bulunur. Derşanede kubbeye geçiş Türk Üçgeni ile sağlanmıştır.

U formu ortaya çıkaran medrese mekânları, avlu tarafında oniki kare paye, bunları ve duvarlara birbirine bağlayan sivri kemerlerin oluşturduğu on üç bölümlü bir revakla sınırlanır. Derşane girişi önündeki bölüm kare planlı, üçgen geçişli (Türk üçgeni)

³⁷ Abdülhamit Tüfekçioğlu, *Erken Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 384-385.

³⁸ Medrese kuvvetle ihtimaldir ki 1876 cami onarımında elden geçirilmiştir. E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi’nde Fatih Devri* adlı eserinde (C.3 s. 298) yapının 1966 yılında tamir gördüğü açıklamıştır.

kubbelidir. Dikdörtgen planlı güney ve kuzeydeki köşe bölümler aynalı tonozlu, diğerleri ise beşik tonozludur. (bkz. Çizim 3.13- 3.14)

Dershane mekânının kuzey duvarında altta iki dikdörtgen, üstte iki sivri kemerli; doğu ve batıda eksenin kuzeyinde altta dikdörtgen, üstte sivri kemerli birer pencere, eksenin güneyinde birer dikdörtgen kapı; güneyde eksenin güneyinde sivri kemerli giriş kapısı ve ona simetrik altta sivri kemerli alınlıklı iki pencere, üstte sivri kemerli iki niş vardır. Kare planlı hücrelerin kapıları dikdörtgendir ve köşe hücreler diğerlerinden daha büyüktür. Ocak nişleri sivri kemerli, diğer nişler dikdörtgen forma sahiptir. Dershanenin avluya açılan kapısı basık kemerli olup, hücrelerin avluya açılan kapıları dikdörtgendir. Dershanenin üst pencereleri sivri kemerli, dersane ve hücrelerin tüm alt pencereleri dikdörtgen, sivri kemer alınlıklıdır. (bkz. Resim 3.72), (Resim: 3.78) Dershane kubbesi altta kare üstte oniki gen olmak üzere iki kademeli kasnaklıdır. (Resim: 3.79) Hücre kubbeleri ve dersane eksenindeki revak bölmesinin kubbesi kasnaklı ve sağırdır. Revakların örtüsü tonoz veya kubbedir. Ocak bacaları sivri külahlı ve ikişer delikli dir. (bkz. Resim: 3.79), (Resim 3.80- 3.81)

Malzeme

İç mekânda sıva tabakasının bulunması dolayısıyla dış mekân paralelinde malzemenin türü hakkında bilgi verebilmekteyiz.

Kesme taş, tuğla ağırlıkta olmak üzere mermer, ahşap, alçı, demir ve kurşun, yapıyı oluşturan malzemelerdir.

Dışta beden duvarları ve revaklar, bir sıra kesme taş, iki tuğla aralarında birer dikine tuğla ile (kasetleme) örülmüştür. Revak kemerlerinde bir sıra kesme taş, üç sıra tuğla, pencere kemerlerinde bir sıra kesme taş iki sıra tuğla örgü görülmektedir. (Resim: 3.82-3.83) Revak bölümünde saçak altında, üç kubbede iki sıra tuğla testere dişi bulunur. (bkz. Resim: 3.79, 3.82) Bacalar tuğladandır. (bkz. Resim: 3.82) Dershane bölümünün kubbe kasnaklarındaki sivri kemerli pencere hatlarında alçı şebekeler kullanılmıştır.

Dershane mekânına giriş çıkışı sağlayan, yapının yapım tarihinden günümüze ulaşan çift kanatlı kapı kanatları ile dersane hücrelerinin daha küçük boyutlu kapıları ahşap malzemedendir. (bkz: Resim 3.72,3.78) Örtü sistemini kaplayan malzemenin kurşun (bkz. Resim: 3.1, 3.80-3.81) alt pencere korkulukları dersane mekânına giriş sağlayan kapının üzerindeki süsleme ve kilit objelerin demir olduğu görülmektedir. (bkz. Resim: 3.78,3.82), (Resim: 3.84)

Dershane mekânına geçişi sağlayan kapının üzerinde 59X83cm ebatlarındaki kitabe, basık kemerli dersane kapısının çerçeveleri, avlu mekânında revak zemini farklı renklerle oluşturulmuş mermer malzemenin inşâ edilmiştir. **(bkz. Resim 3.71, 3.78-3.79)**

Süsleme

Farklı malzemeler kullanılarak oluşturulmuş süsleme örnekleri medresede yoğun olduğunu görebilmekteyiz.

Kuzeydeki revakın cephesini kuşatan sivri kemerli formların aralarında kalan ve tuğla malzeme ve kesme taşın ortak kullanımıyla oluşturulmuş kısımlarda, altıgen yıldız formlar, cepheye hem hareketlilik hem de farklılık katmıştır. **(Resim: 3.85- 3.86-3.87-3.88)**

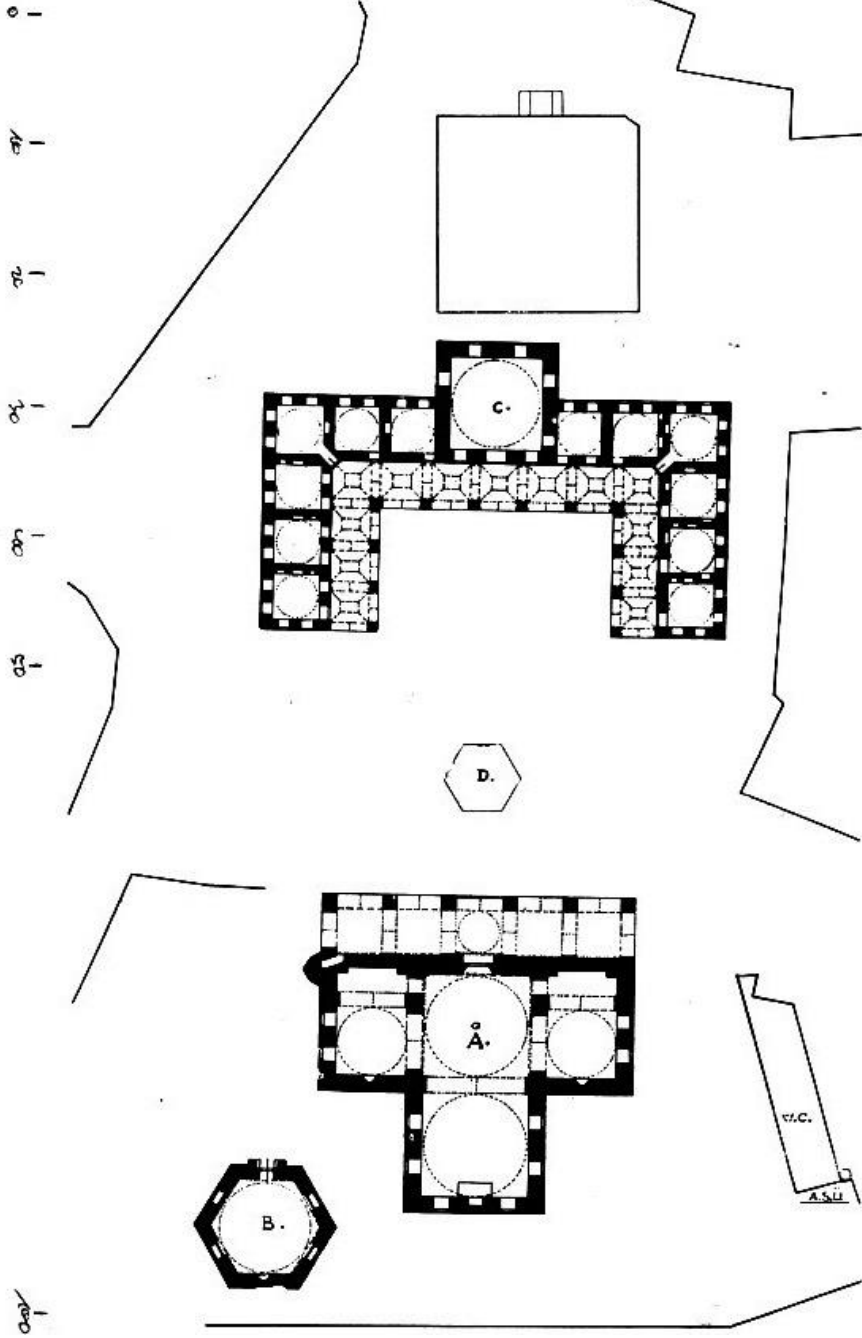
Dershane mekânının mermerden yapılmış basık kemerli kapı açıklığı üzerinde, merkezdeki kilit taşının olduğu yerde üst noktasında dairevi bir madalyon içerisinde verilmiş on dilimli kabartmalı bitkisel bir kompozisyon işlenmiştir. **(bkz. Resim 3.71)**

Dershane kapısı kapı kanatlarının her biri merkezde dikdörtgen alt ve üst kısımlarda kare ve daha küçük formlar ortaya koymuş iç içe geçmiş oymalı bir görüntü sunan süsleme içerir. **(bkz. Resim 3.72)** Bu çerçevelerin aralarında kalan silmelerin yüzeyleri bitkisel motifli kabartmalar ve palmet şeklinde metal süslemeler barındırmaktadır. Kapı kilidi yan kolları mevcut olup, kilit günümüze ulaşmamış, modern bir kilitle çözüm üretilmiştir. Bu üç bölümlü düzenlemeyle verilmiş kapıların üst kare bölmelerinin her birinin tam merkezlerinde yine kare bir çerçeve oluşturmuş alan içerisinde altın yaldızlı nesih yazılar barındırmaktadır. **(Resim: 3.89- 3.90- 3.91)**

Dershane mekanı ve önündeki revakı örten kubbeye geçiş elemanı olarak Türk Üçgeni kullanılmıştır. **(Resim: 3.92- 3.93-3.94)**

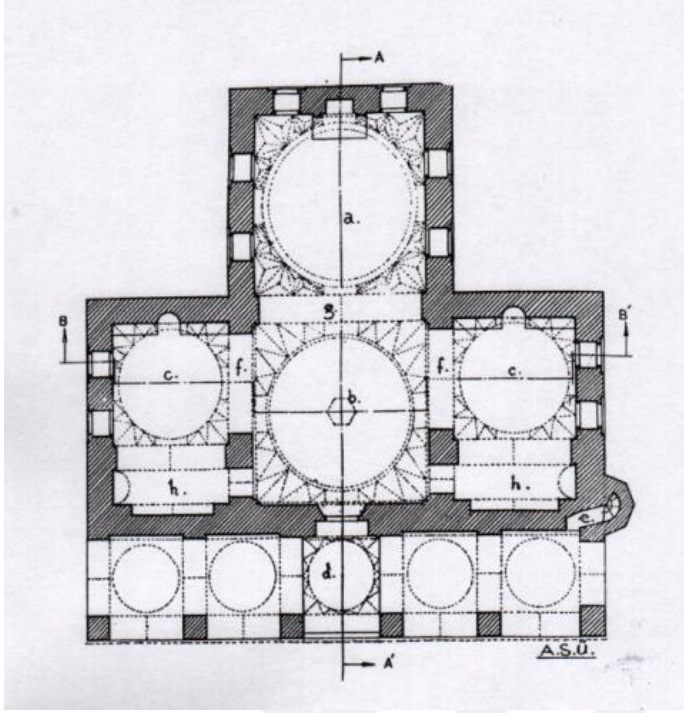
İshak Paşa Külliyesi içerisinde yer alan altıgen forma sahip Şadırvan 1960 yılında yenilenmiş olup, sekizgen bir görünüm arz etmektedir. **(bkz. Çizim3.1- Resim 3.1, 3.5)**

A. S. Ülgen

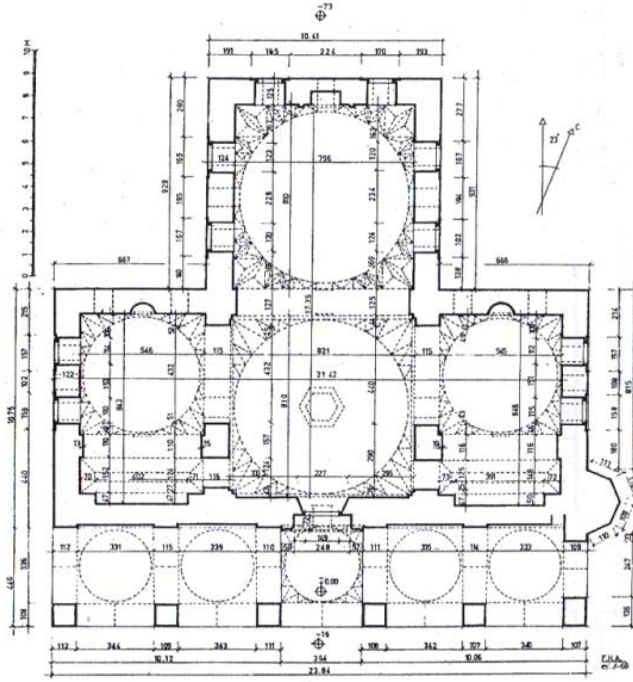
Çizim 3. 1. İshak Paşa Külliyesi Planı

Çizim: A. Saim Ülgen.

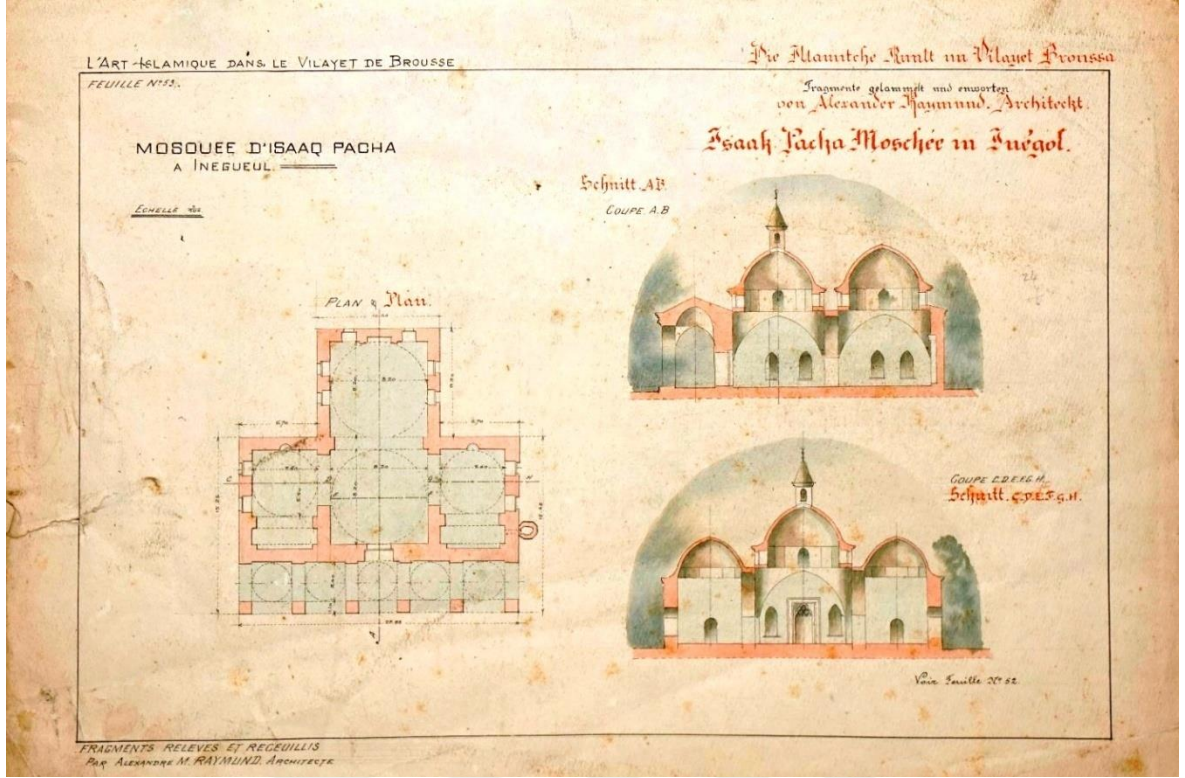
Çizim 3. 2. İshak Paşa Camii Planı

Çizim: A. Saim Ülgen.

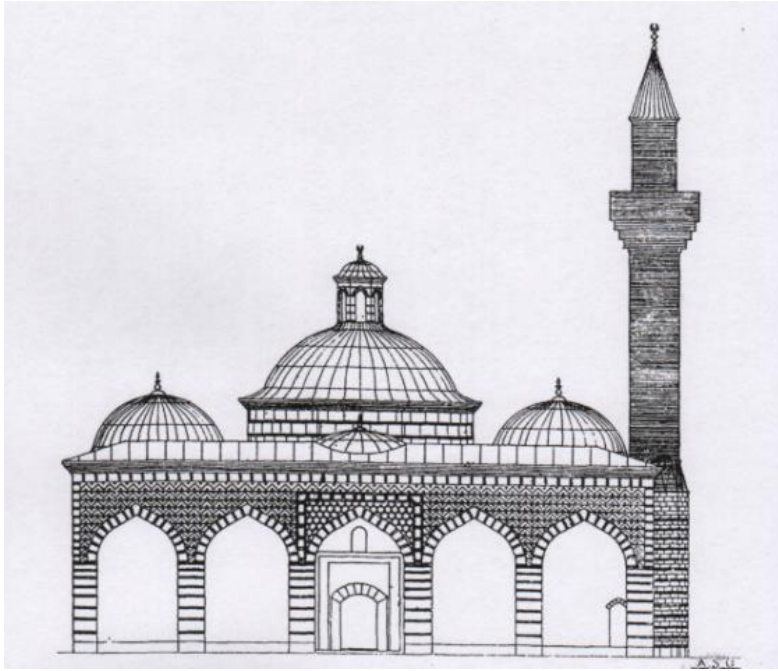
Çizim 3. 3 İshak Paşa Camii Planı

Çizim: Ekrem Hakkı Ayverdi.

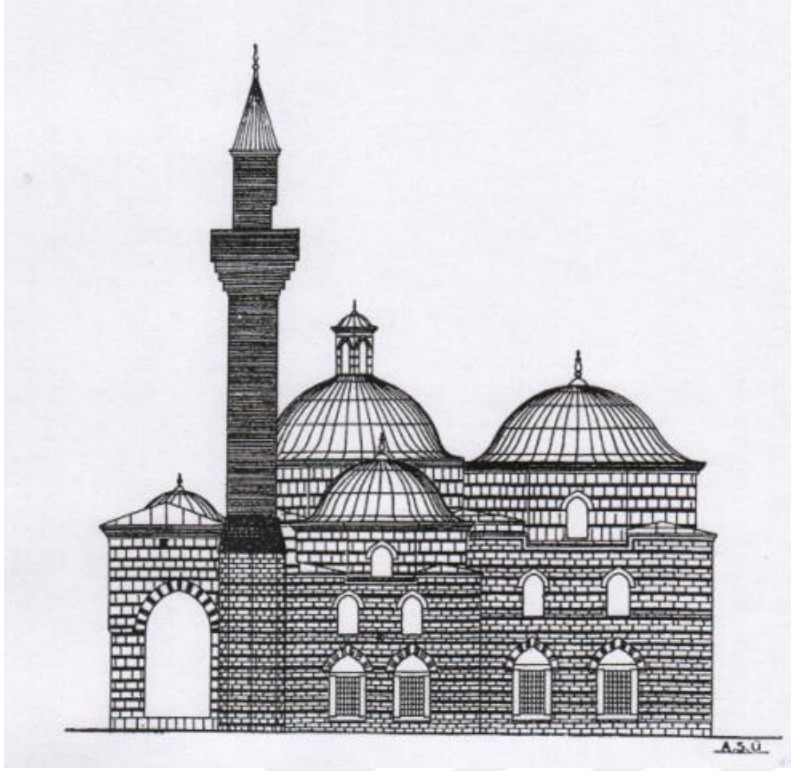
Çizim 3. 4. İshak Paşa Camii Planı ve Kesitleri

Çizim: Alexandre Raymond.

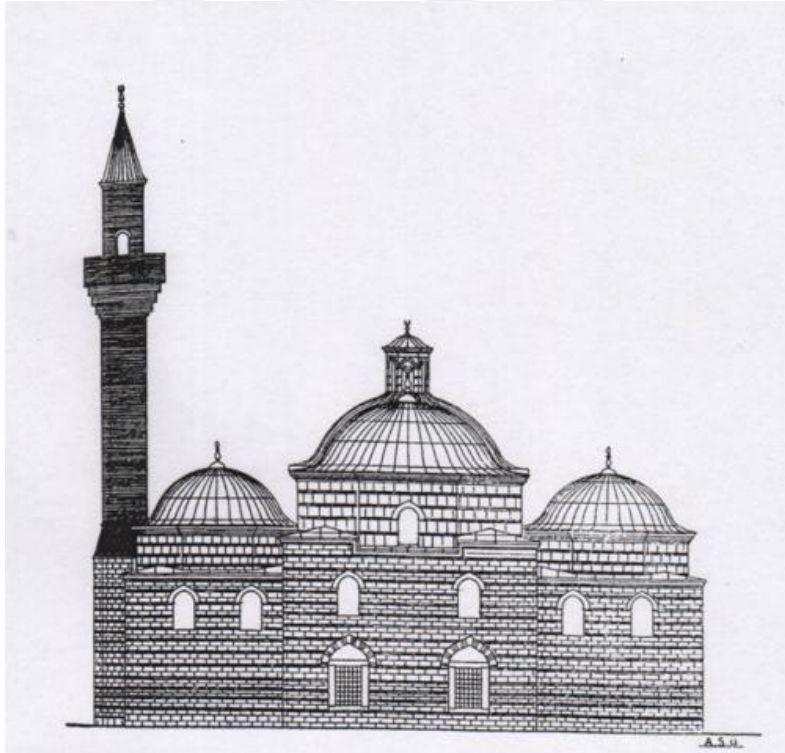
Çizim 3. 5. İshak Paşa Camii Kuzey (Ön) Cephe.

Çizim: A. Saim Ülgen.

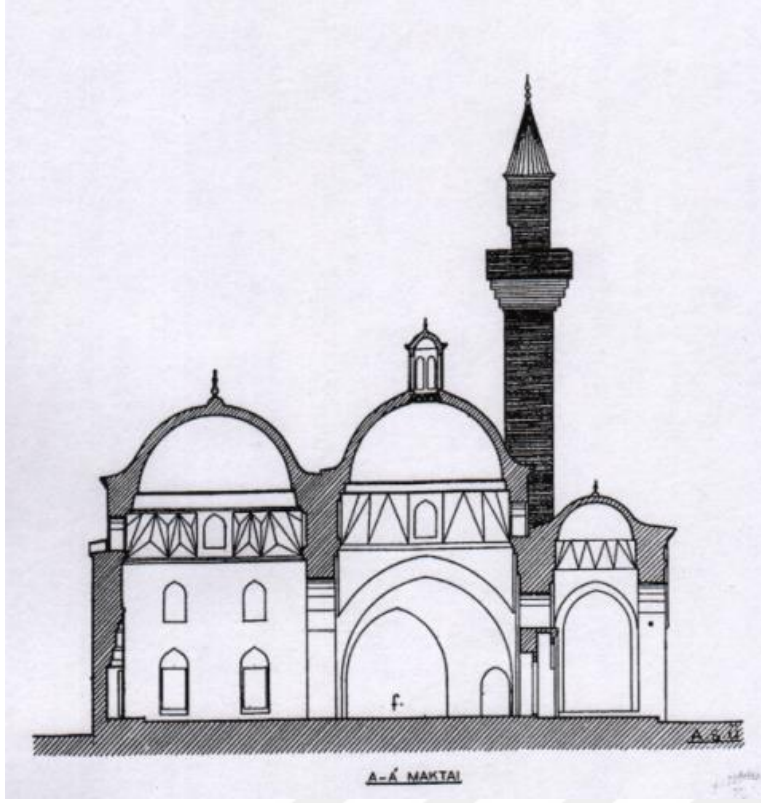
Çizim 3. 6. İshak Paşa Camii Batı Cephe

Çizim: A. Saim Ülgen.

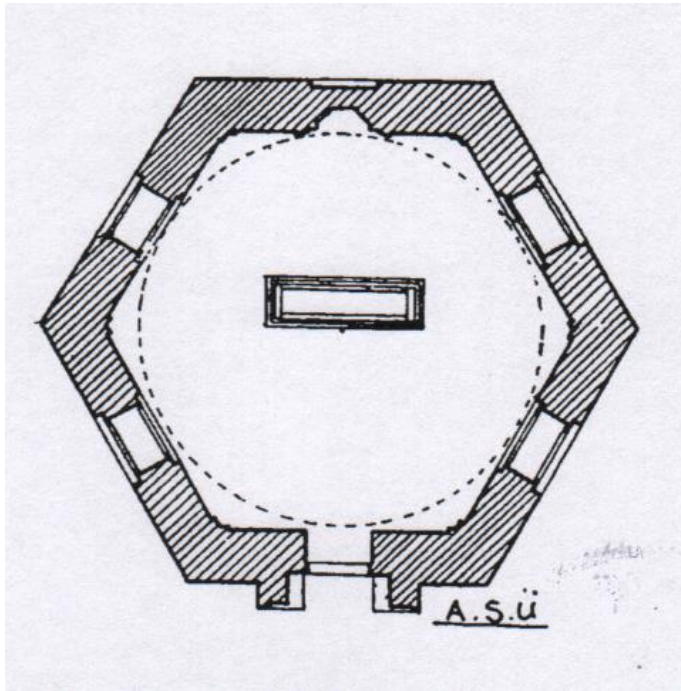

Çizim 3. 7. İshak Paşa Camii Güney Cephe

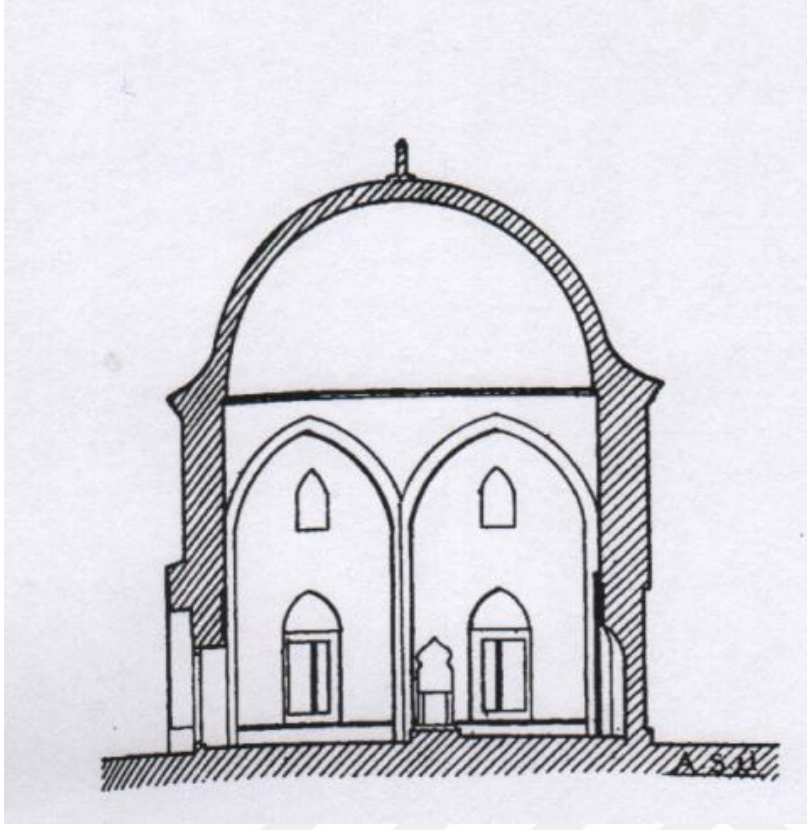
Çizim: A. Saim Ülgen.

Çizim 3. 8. İshak Paşa Camii Doğudan Kesit
Çizim: A. Saim Ülgen.

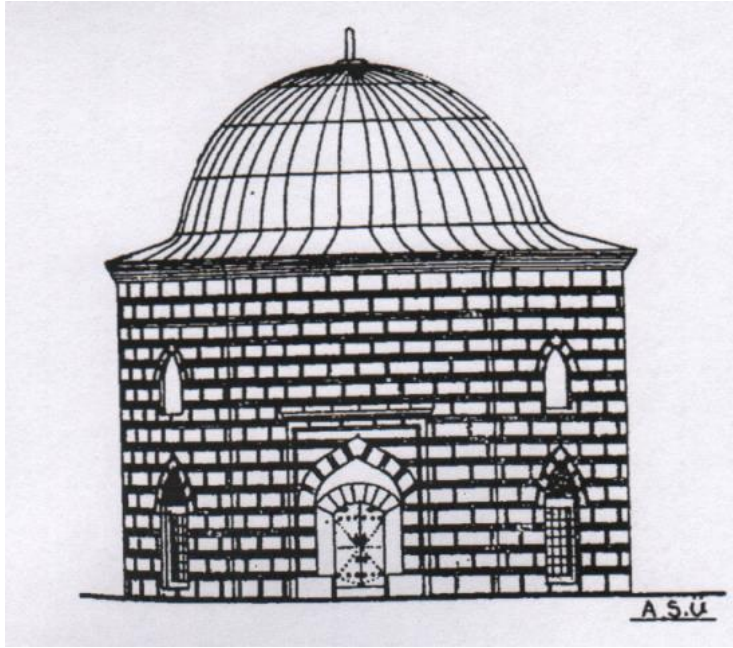

Çizim 3. 9. İshak Paşa Türbesi Planı
Çizim: Ali Saim Ülgen.

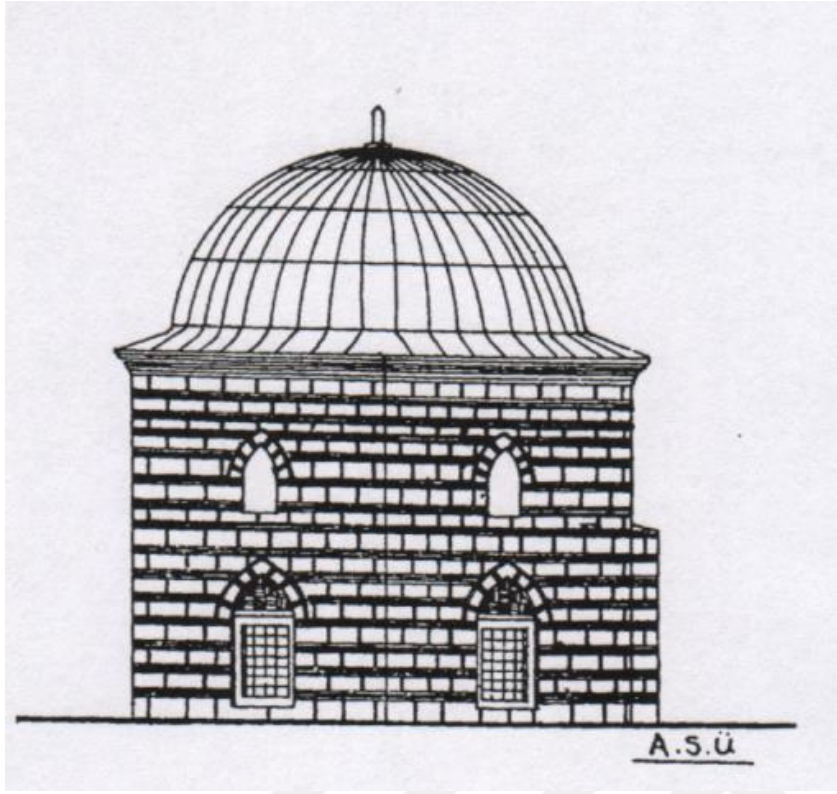
Çizim 3. 10. İshak Paşa Türbesi Kesiti

Çizim: Ali Saim Ülgen.

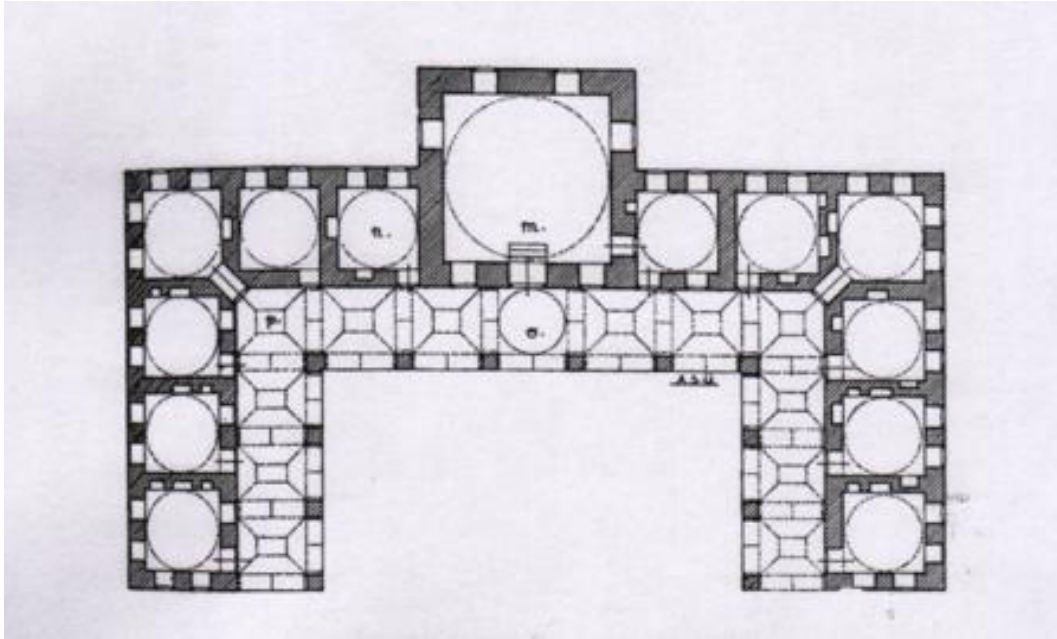

Çizim 3. 11. İshak Paşa Türbesi Kuzeyden

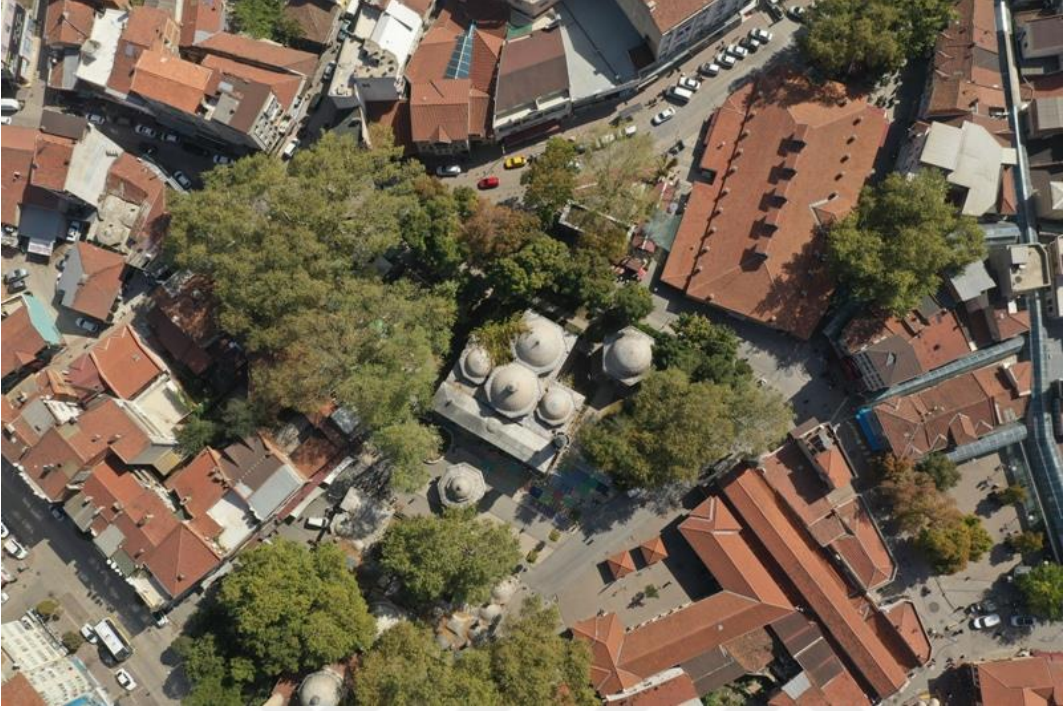
Çizim: Ali Saim Ülgen.

Çizim 3. 12. İshak Paşa Türbesi Batıdan-
Çizim: Ali Saim Ülgen.

Çizim 3. 13. İshak Paşa Medresesi Planı
Çizim: A.S. Ülgen

Resim 3. 1. İshak Paşa Külliyesi Havadan Görünüm.

Resim 3. 2.İshak Paşa Camii Hava Fotoğrafi.

Resim 3. 3. İshak Paşa Camii Onarım Kitabesi.

Resim 3. 4. İshak Paşa Külliyesi'ne Güneydoğudan Bakış- 1930'lu Yıllar.

Resim 3. 5. Eski Şadırvandan Görüntü-1931

İnegöl Kent Müzesi Kent Belleği Arşivi.

Resim 3. 6. İshak Paşa Camii 1990'lı Yıllar Onarımı

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.

Resim 3. 7. İshak Paşa Camii 1990'lı Yıllar Onarımı
Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.

Resim 3. 8. İshak Paşa Camii harim mekanı aydınlatma feneri.

Resim 3. 9. İshak Paşa Camii- harim mekanı aydınlatma feneri.

Resim 3. 10. İshak Paşa Camii son cemaat yeri.

Resim 3. 11. İshak Paşa Camii son cemaat yeri içten görünüm.

Resim 3. 12. İshak Paşa Camii son cemaat yeri minareden görünüşü.

Resim 3. 13. İshak Paşa Camii Harim Mekanı- mihrab-minber ve kürsü.

Resim 3. 14. Cami kuzeydoğu cepheden pencere hattı.

Resim 3. 15. İshak Paşa Camii Kadınlar Mahfili.

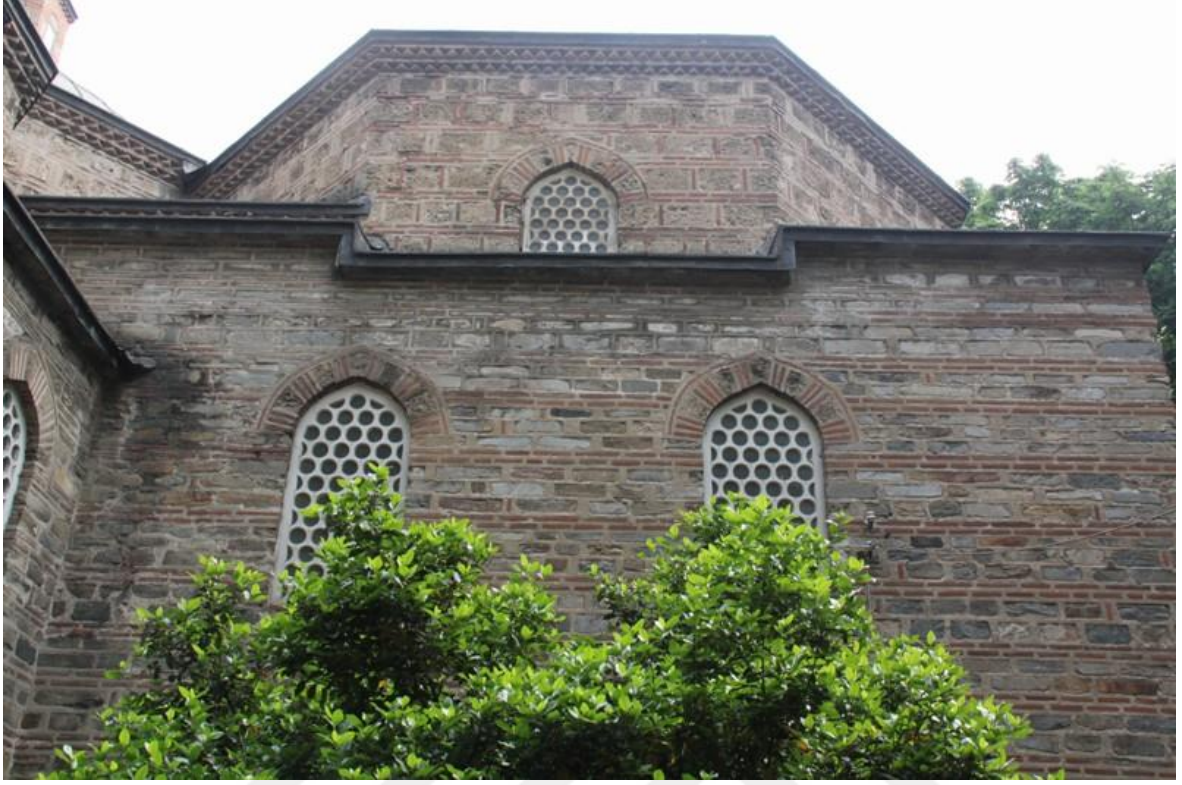
Resim 3. 16. İshak Paşa Camii minaresi.

Resim 3. 17. İshak Paşa Camii Güneydoğudan cephe görüntüsü.

Resim 3. 18. İshak Paşa Camii doğu cepheden bir duvar örgüsünü gösterir kesit.

Resim 3. 19. İshak Paşa Camii güney cepheden duvar örgü kesiti.

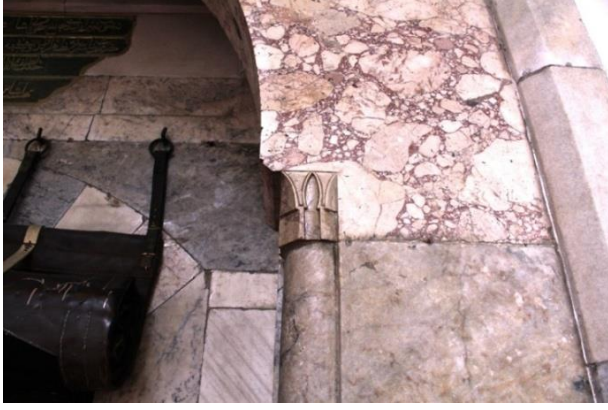
Resim 3. 20. İshak Paşa Camii son cemaat yeri ve kubbede kullanılan saçak.

Resim 3. 21. İshak Paşa Camii mermer malzeme kullanılan bir bölüme kuzeybatıdan bakış.

Resim 3. 22. İshak Paşa Camii Mermer harime giriş kapısı.

Resim 3. 23. İshak Paşa Camii mermer harime giriş kapısı detay.

Resim 3. 24. İshakpaşa Camii mihrabı.

Resim 3. 25. İshak Paşa Camii- alçı pencere şebekelerine güney cepheden bakış.

Resim 3. 26. İshak Paşa Camii harime giriş ilk kubbede yer alan alçı malzemedeki mukarnaslı aydınlatma feneri.

Resim 3. 27. İshak Paşa Camii alçı malzemeden mukarnaslı mihrabı.

Resim 3. 28. İshak Paşa Camii harim giriş ahşap kapısı.

Resim 3. 29. İshak Paşa Camii ahşap çerçevesi pencere.

Resim 3. 30. İshak Paşa Camii ahşap minber ve kürsü.

Resim 3. 31. İshak Paşa Camii demir pencere korkulukları.

Resim 3. 32. İshak Paşa Camii mihrabı ve süslemelerinden genel görünüm.

Resim 3. 33. İshak Paşa Camii mihrabı süslemelerinden detay.

Resim 3. 34. İshak Paşa Camii Mihrabı -süslemelerinden detaylar.

Resim 3. 35. İshak Paşa Camii Mihrabı -süslemelerinden detaylar.

Resim 3. 36. İshak Paşa Camii mihrab önu kubbesi süslemeleri.

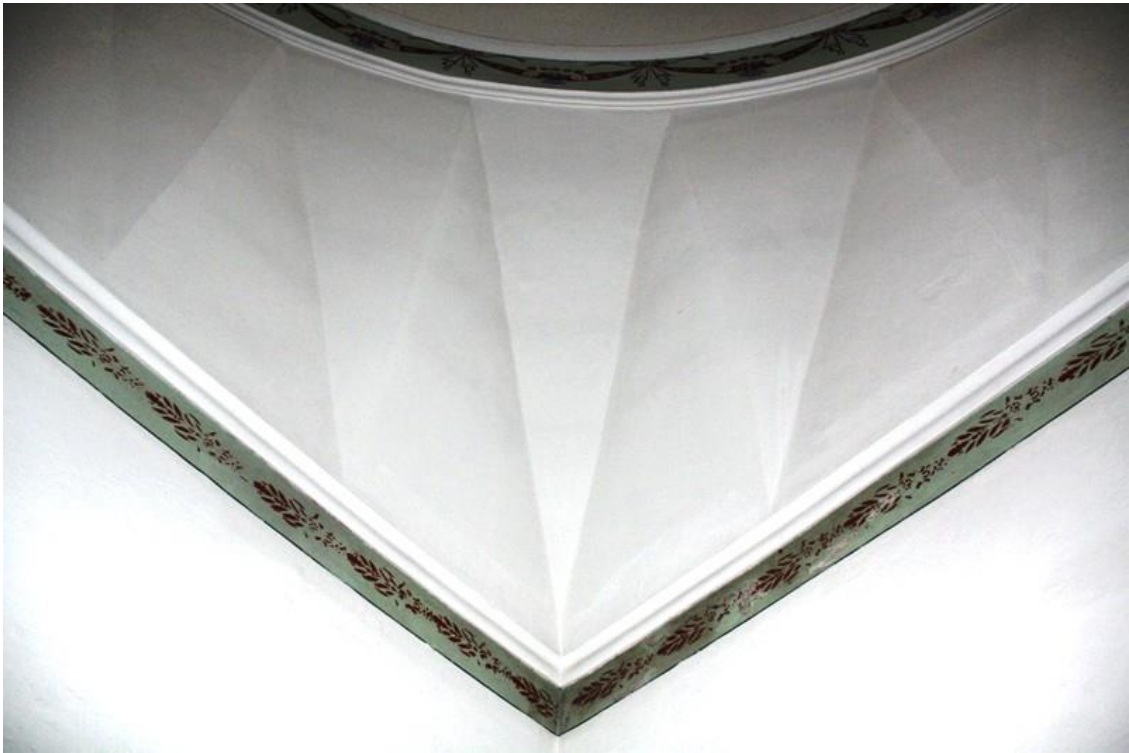
Resim 3. 37. İshak Paşa Camii mihrab önü kubbesi süslemesi detay.

Resim 3. 38. İshak Paşa Camii mihrab önü kubbesi süslemesi detay.

Resim 3. 39. İshak Paşa Camii aydınlatma fenerinin yer aldığı kubbe içi süsleme detay.

Resim 3. 40. İshak Paşa Camii aydınlatma fenerinin yer aldığı kubbe içi süsleme detay.

Resim 3. 41. İshak Paşa Camii yakın dönem hat örnekleri.

Resim 3. 42. İshak Paşa Camii kemerlerde hat örnekleri.

Resim 3. 43. İshak Paşa Camii hat örnekleri.

Resim 3. 44. İshak Paşa Camii hat örneği.

Resim 3. 45. İshak Paşa Camii vitraylı pencere düzenlemeleri.

Resim 3. 46. İshak Paşa Camii harime giriş kapısı süslemeleri.

Resim 3. 47. İshak Paşa Camii harime giriş kapısı süslemeleri detay.

Resim 3. 48. İshak Paşa Camii harime giriş kapısı süslemeleri detay.

Resim 3. 49. İshak Paşa Camii Son Cemaat Yeri girişi kemer alınlığı üstündeki süslemeler.

Resim 3. 50. İshak Paşa Camii batı yan kanat cephesi üzerindeki tuğla süsleme.

Resim 3. 51. İshak Paşa Camii minaresi.

Resim 3. 52. İshak Paşa Camii minaresi süslemeleri.

Resim 3. 53. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi- sandukaların görünümü.

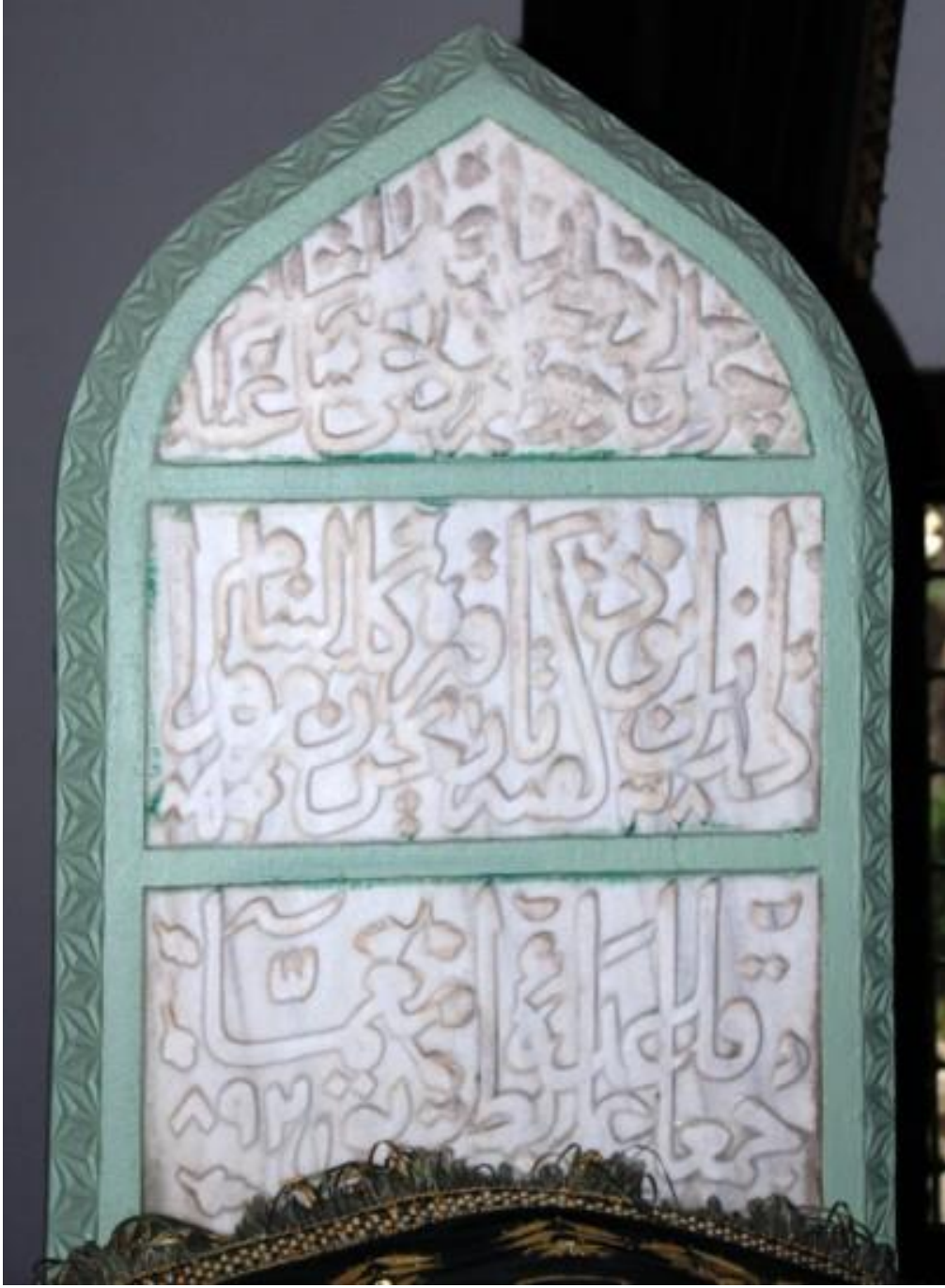
Resim 3. 54. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi- İshak Paşa sandukası baş taşı dış yüzü.

Resim 3. 55. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi- İshak Paşa Sandukası baş taşı iç yüzü.

Resim 3. 56. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi- İshak Paşa sandukası ayak taşı dış yüzü.

Resim 3. 57. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi -İshak Paşa sandukası ayak taşı iç yüzü.

Resim 3. 58. İshak Paşa'nın kabri'nin türbe dışında olduğunu gösterir fotoğraf 1930 İnegöl Kent Müzesi Kent Belleği Arşivi.

Resim 3. 59. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi hava görüntüsü.

Resim 3. 60. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi giriş cephesi.

Resim 3. 61. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi kubbeye geçiş elemanları.

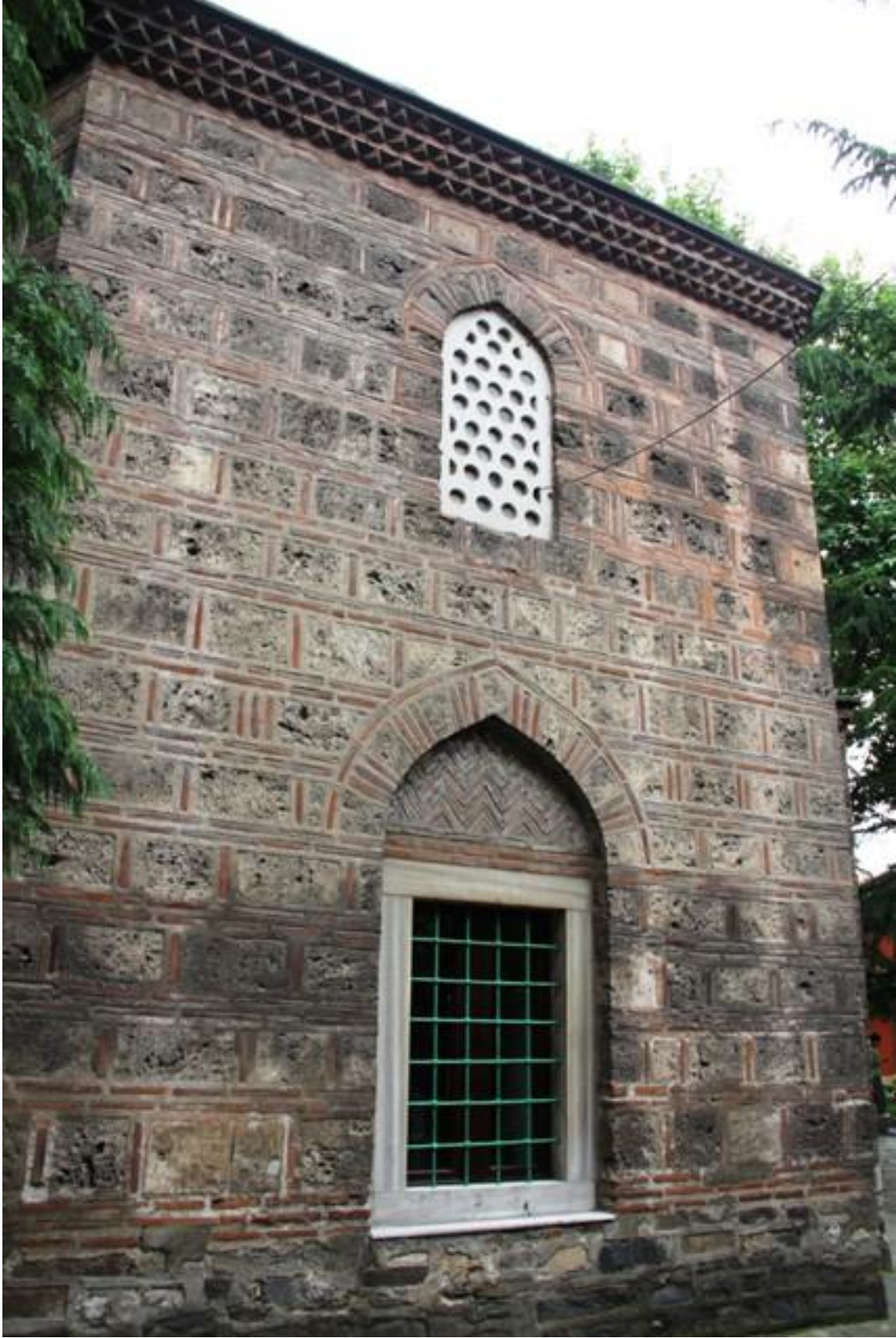
Resim 3. 62. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi mihrabiyesi.

Resim 3. 63. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi batı cephe.

Resim 3. 64. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi kuzey cephe.

Resim 3. 65. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi doğu cephe.

Resim 3. 66. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi ahşap kapı kanatları.

Resim 3. 67. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi- ahşap kapı kanatları.

Resim 3. 68. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi- ahşap kapı kanatları süsleme detayları.

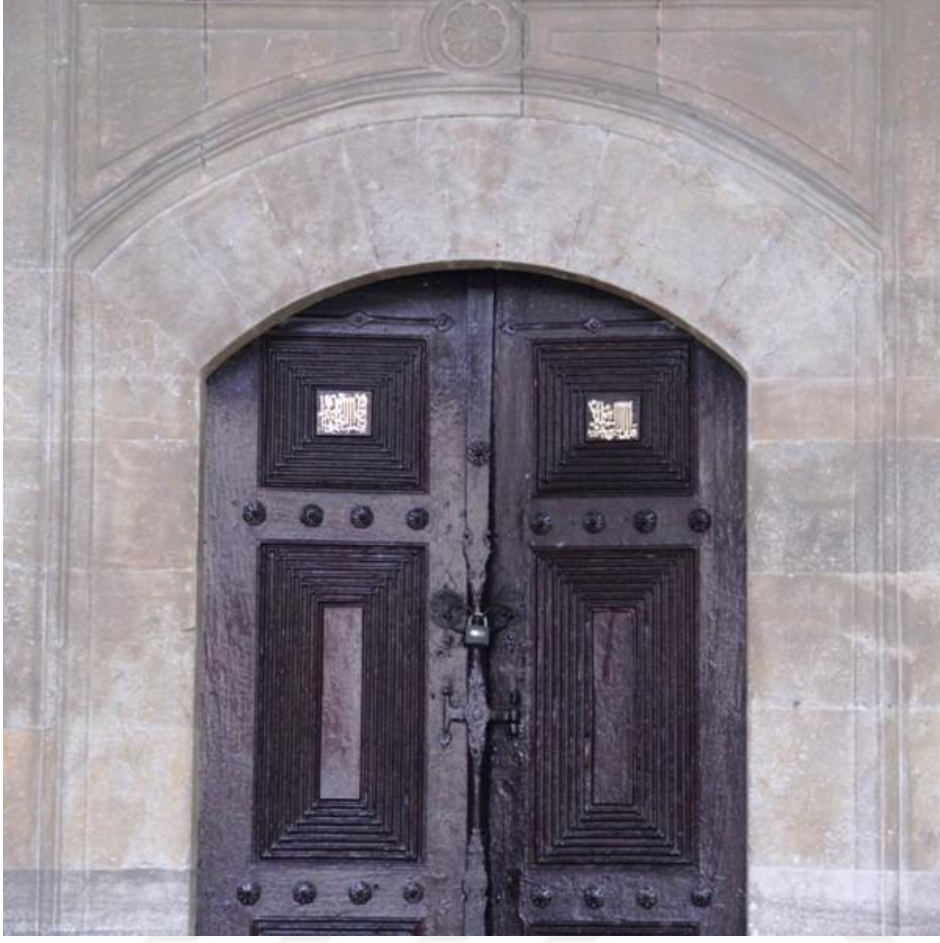
Resim 3. 69. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi- süsleme detayları.

Resim 3. 70. Tacü'n Nisa Sultan Hatun Türbesi- süsleme detayları.

Resim 3. 71. İshak Paşa Medresesi kitabesi.

Resim 3. 72. İshak Paşa Medresesi derslane kapısı ve kanatlarda yer alan kitabeler.

Resim 3. 73. İshak Paşa Medresesi- esnaf dükkânları olarak kullanıldığı dönem.

Resim 3. 74. İshak Paşa Medresesi- kütüphane olarak kullanıldığı dönem.

Resim 3. 75. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi- İshak Paşa Medresesi'nin tamiri.

Resim 3. 76. İshak Paşa Medresesi'nin restorasyonu- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.

Resim 3. 77. İshak Paşa Medresesi Minareden medreseye bakış.

Resim 3. 78. İshak Paşa Medresesi odalarının kapı ve pencereleri.

Resim 3. 79. İshak Paşa Medresesi derslane önü ve derslane mekanı kubbelerinin kasnakları.

Resim 3. 80. İshak Paşa Medresesi batı kanadındaki odaların örtü sistemi ve bacaları.

Resim 3. 81. İshak Paşa Medresesi doğu kanadındaki odaların örtü sistemi ve bacaları.

Resim 3. 82. İshak Paşa Medresesi duvar- pencere ve baca örgüsü- batı cephe.

Resim 3. 83. İshak Paşa Medresesi revak düzeni ve duvar örgüsü.

Resim 3. 84. İshak Paşa Medresesi derslane kapısı.

Resim 3. 85. İshak Paşa Medresesi revaklı bölüm tuğla süslemeleri genel görünüm.

Resim 3. 86. İshak Paşa Medresesi revakı süsleme detayları.

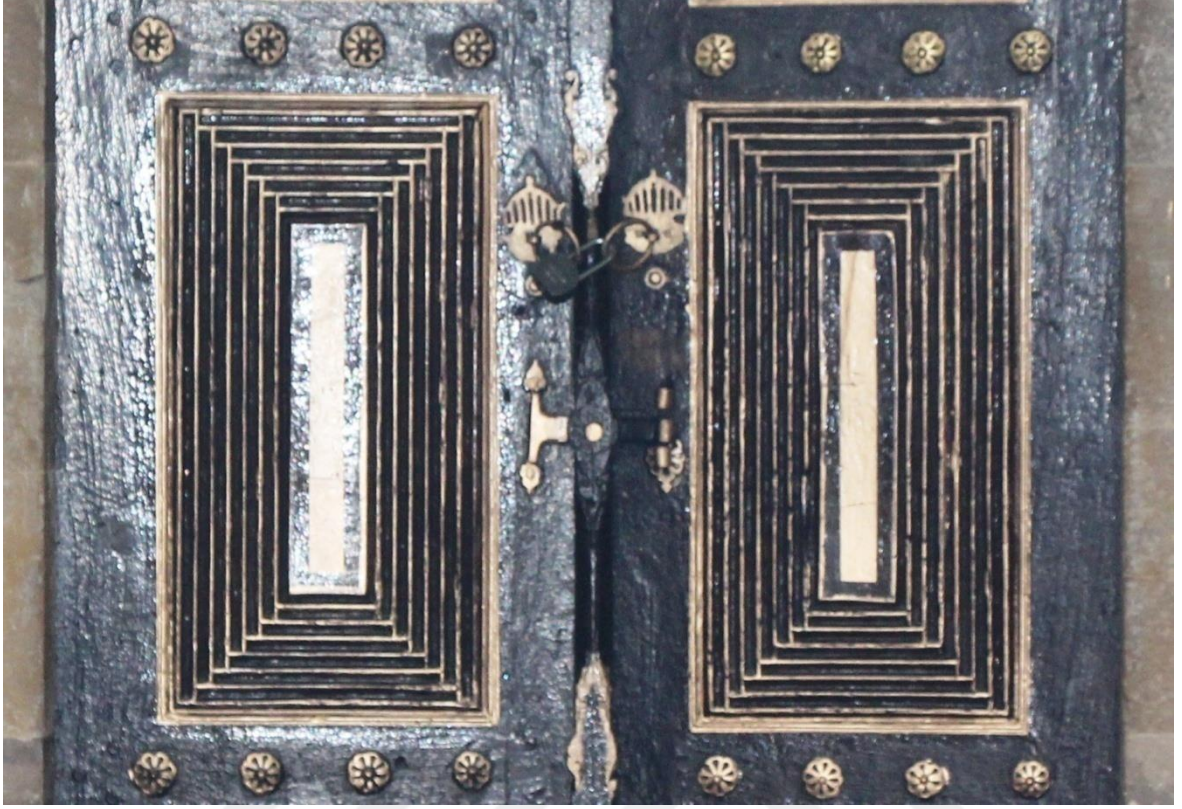
Resim 3. 87. İshak Paşa Medresesi revakı süsleme detayları.

Resim 3. 88. İshak Paşa Medresesi revakı süsleme detayları.

Resim 3. 89. İshak paşa medresesi- derslane kapı kanatları süsleme detayı.

Resim 3. 90. İshak paşa medresesi- derslane kapı kanatları süsleme detayı.

Resim 3. 91. İshak paşa medresesi- derslane kapı kanatları süsleme detayı.

Resim 3. 92. İshak paşa medresesi dersane kubbesi.

Resim 3. 93. İshak paşa medresesi- dersane kubbesine geçiş elemanları.

Resim 3. 94. İshak paşa medresesi- derslane mekanı önü kubbeli revaklı bölüm.

3.1.1.2. Yıldırım (Cuma) Camii

İnceleme Tarihi: 21.06.2011

Çizim No: 3.15-3.16

Resim No: 3.95- 3.123

Belge No: 3.1-3.5

Yapının Durumu: İbadete açıktır.

Caminin Yeri ve Tarihi

Yıldırım Camii, güneyinde yer alan İshak Paşa Medresesiyle yan yana olup Cami-i Kebir sokakla Nuri Doğrul Caddesi'nin kesiştiği noktada inşa edilmiştir. **(Resim 3.95-3.96)** Cuma Camii adıyla dönemin Bursa KültürveTabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu)23.12.1989 tarih ve 851 sayılı kararı ile anıtsal yapı olarak tescil edilmiştir.

Eserin yapım tarihi cami içinde mihrap duvarı üzerinde mihrap alınlığında kabartma madalyon şeklinde verilmiş II. Abdülhamid tuğrası içinde, H. 1313 / M. 1895tarihi verilmiştir.³⁹**(Resim 3.97- 3.98)** Yapım kitabesi olmamasına rağmen, caminin adından da anlaşılacağı üzere Yıldırım Bayezid' in hayır eserleri arasında yer aldığı gerek Osmanlı Belgelerinden⁴⁰, gerek seyyahların İnegöl ile ilgili bölümlerde camiye değinirken vermiş oldukları bilgilerden anlaşılmaktadır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, İnegöl ile ilgili başlıkta; kiremit örtüye sahip olduğuna değindiği Sultan Yıldırım Bayezid Han'ın yaptırdığı Cami'den bahseder.⁴¹

Arşiv kayıtlarında yapının 1800 yıllarının sonunda harap bir vaziyette olduğu, İstanbul merkezle yapılan yazışmalardan, istenilen yardım miktarından, toplanan ve bu paralarla II. Abdülhamid Han zamanında caminin minaresi hariç yıkılarak yeniden inşa edildiği belirtilmektedir. Caminin 1895/96 yılından sonra nasıl bir restorasyondan geçtiğine dair bir belgeye ulaşılamamış, fakat Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden bulduğumuz 3.5.1995 tarihli Mimar Gülgün Yılmaz İmzalı raporda, caminin kurşunlarının elden geçirilmesi

³⁹Cami hakkında arşiv kayıtları tarandığında BOA. Y.MTV. 131.39 numaralı ve Hicri:17 Cemazeyilevvel 1313 / Miladi: 05 Kasım 1895 tarihli belgede caminin yeniden inşa edildiğine dair bilgi vermesi bu tuğra ile birlikte verilen tarihin yeniden inşa tarihi olduğunu teyit eder.

⁴⁰ Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler IV Kitabı 130.sayfası dipnotunda, Yıldırım Camii Vakfı ve İnegöl Cuma Camii Vakıf kayıtlarının tespit edildiğine değinilir.

⁴¹Evliya Çelebi, *a.g.e.* , s. 11.

gerektiği bu konu ile alakalı dönem adıyla Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na (bugünkü Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu) bilgi verilmesi gerektiği yazmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Yıldırım Han Camii'nin onarımı için yapılan yazışmalar, belge numaraları ile şu şekilde sıralanmıştır:

-BOA.DH.MKT.1824.64:(Hicri:21 Şaban Ş 1308 / Miladi:01 Nisan 1891)

Sultan Yıldırım Bayezid Han'ın İnegöl'de yaptırmış olduğu camiinin tamiri talep olduğundan bu husustaki mütalaanın beyanı **(Belge: 3.1)**

-BOA.DH.MKT.1866.116:(Hicri:06 Safer S 1309 / Miladi:11 Eylül 1891)

Yıldırım Bayezid Han Camii'nin tamirine izin verilmesi hususunda gerekenin yapılması **(Belge: 3.2)**

-BOA.İ.HUS.14.1311/M-46:(Hicri:17 Muharrem M 1311 / Miladi:31 Temmuz 1893)

İnegöl kazasında bulunan ve Sultan Yıldırım Bayezid tarafından ihya edilmiş olan camiinin yeniden yapımı **(Belge: 3.3)**

-BOA.Y.MTV.80.64:(Hicri:10 Muharrem Miladi: 1311 / Miladi:24 Temmuz 1893)

İnegöl kazasında Sultan Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılan caminin namaz kılınamayacak derecede harab olmasından dolayı tamiri için yardım talebi **(Belge: 3.4)**
(Çizim: 3.15)

- BOA.Y.MTV.131.39:(Hicri:17 Cemazeyilevvel 1313 / Miladi:05 Kasım 1895)

Yıldırım Bayezid'in İnegöl kasabasında kain camiinin yeniden inşa ettirilerek resmi küşadı icra edildiğine dair Evkaf Nezareti'nin arızası **(Belge: 3.5)**

Planı

Yıldırım camii kuzey-güney yönünde dikdörtgen plan arz etmektedir. **(Resim: 3.99)**
Kuzeyde yer alan ve kuzey duvarının üçte birlik alanını kaplayan sivri kemerli yarım daire kemerlerle üç bölüme ayrılmış bir son cemaat yeri bulunur.Dört adet sekizgen sütunla desteklenen ve dıştan bakıldığında üç bölümlü bir görüntü ortaya koyan son cemaat yerinin ortasındaki basık, her iki yanındaki sivri kemer formlara sahiptir. Kuzey harim duvarı üzerinde simetrik bir şekilde yerleştirilmiş ve son cemaat yerini merkezleyen iki sivri kemer formlu pencere yer alır. **(Resim 3.100)**

Kuzeydoğu köşede, ilk camiden günümüze kalabilmiş, kadınlar mahfeline bir köşesi gömülmüş vaziyette verilmiş, cami beden duvarına bitişik oluşu sebebiyle 3 köşesi belirgin kaideli, üçgen geçişli pabuçlu, silindirik gövdeli, tek şerefeli, şerefe altı, beş sıra testere

dişi formunda minaresi bulunmaktadır. (Çizim: 3.16), (Resim: 3.101, 3.102, 3.103, 3.104) Doğu cephede, adeta düşey formlu niş içerisinde yerleştirilmiş yüksek bir forma sahip bir görüntüde üç sivri kemerli pencere hattı, güney cephede mihrap alanı masif bırakılmış ve iki yana yerleştirilmiş iki sivri kemerli pencere, batı cephede doğu cephedeki simetrik düzeni tekrarlayan pencere hattı mevcuttur. (Resim:3.105,3.106,3.107) Yapının belirttiğimiz bu pencere hatları yapının içinden dışına doğru genişleyen bir form ortaya koyar.

Harime giriş dikey dikdörtgen forma sahip kapı açıklığından sağlanmaktadır.(Resim: 3.108)Harim mekânında kare form oluşturan ve üç sahınlı bir mekân anlayışı ortaya çıkaran sekizgen ayaklar üzerinde pendentiflerle geçiş sağlanmış sekizgen kasnaklı bağdadî kubbe yükselmektedir. (Resim: 3.109, 3.110, 3.111, 3.112) Kare planlı bu orta mekânın kenarlarında kalan köşelerin örtüsü düz tavan şeklindedir. (bkz. Resim: 3.109, 3.110, 3.111) Harimin kuzey cephesine bitişik, kuzeybatı köşeden yukarı çıkışı sağlanan kadınlar mahfeli bulunur. Kadınlar mahfelinin altında kuzeybatı köşe, camekânlı bir bölmeye dönüştürülmüş, imam odası olarak kullanılmaktadır. (Resim: 3.113) Dikey bir dikdörtgen şeklindeki mihrabın beşgen bir mihrap nişi ve dikdörtgen bir hat oluşturan kabartmalı silmeleri mevcuttur. (Resim: 3.114)

Sekizgen kubbe kasnağının her bir köşesinde daha küçük boyutta sivri kemerli pencereler vardır. (bkz. Resim: 3.111)

Güneybatı köşede minber ve güneydoğuda vaaz kürsüsü yer alır. (Resim: 3.115)

Malzeme

Yapıda ağırlıklı ahşap, taş, tuğla ve alçı malzeme kullanılmış olup, kurşun ve demir, yapıyı ortaya çıkaran diğer malzemelerdir.

İç ve dış mekanda beden duvar dokusunu anlamamızı engelleyen bir sıva tabakasıyla karşılaşmıştır. Bu nedenle beden duvarlarında taş mı tuğla mı veya başka bir malzememi kullanıldığını anlamak zordur. Sadece minare kaidesi üzerinde tuğla ve kesme taş malzemedan almaşık bir düzenleme içerisinde malzemeyi fark edebilmekteyiz. (bkz. Resim:3.104) Caminin minaresi hariç, 1895/96' da yeniden yapıldığı düşünüldüğünde camide kullanılan yapı malzemesinin minarede kullanılan malzemeyle kıyaslanması veya minareyi oluşturan malzemesinin camide kullanılan malzeme olduğunu belirtmek yanlış yorumlamalara yol açabilir.

İç mekânda, sekizgen dört taşıyıcı ayak, minber, vaaz kürsüsü, harime girişteki kapı kanatları, kadınlar mahfeli, kubbe geçişleri ve kubbe iç dokusu, pencere çerçeveleri ahşap malzemedendir. **(bkz. Resim: 3.108,3.109,3.110, 3.112, 3.115)**

Tuğla malzeme minare kaidesindeki almaşık düzende, pabuç, gövde, şerefe korkuluklarında şerefe altlığında, külahta kullanılmıştır. **(bkz. Resim: 3.102-3.103)**

Alçı malzeme, dış cephede çatı ile beden duvarı arasındaki saçak hattında yapıyı sarmalayan beyaz bir friz gibi dolandırılmış iç bükey dışbükey hat içerisinde ve son cemaat yeri sivri kemerli pencerelerin ve açıklığın alınlık bölümlerinde görülmektedir. Alt pencerelerde ferforje dediğimiz demir korkuluklar yer almaktadır. **(bkz. Resim: 3.105)**

Kubbeye, minare külahında kurşun ve diğer kısımların örtü sisteminde kiremit malzeme kullanılmıştır. **(bkz. Resim: 3.95- 3.96)**

Süsleme

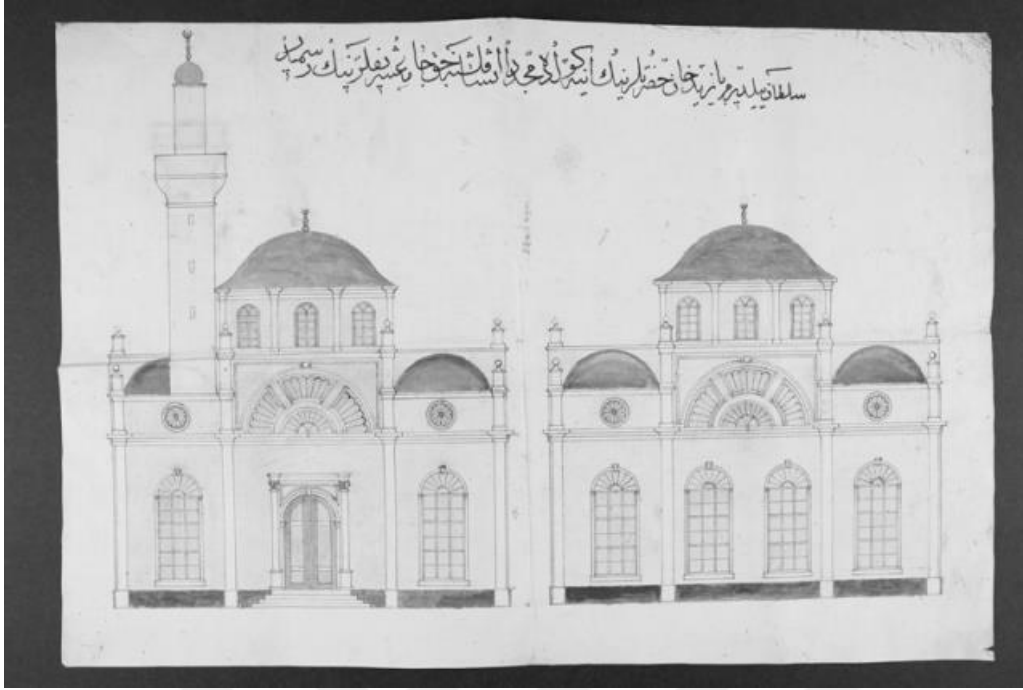
İç mekânda sıva üzerine beyaz badananın yüzeylerinde siyah boya ile yapılmış girift bitkisel süslemeli kalemşi örnekler yoğun şekilde kullanılmıştır. Kubbeye geçişi sağlayan pandantiflerin köşelerinde bitkisel, ortalarında Arapça yazılar, kubbe kasnağında, kubbe kasnağı ile kubbe arasındaki silme hattı üzerinde, kubbe kasnağındaki pencere şebekelerinin çevresinde, kubbe tavan göbeğinde, alttaki sivri kemerli pencere alınlıklarında, mihrap alınlığında ve mihrabın dikdörtgen hattını ortaya çıkaran silmeler üzerinde Türk Sanatı içerisinde, çok değişik objeler üzerinde görmeye alışık olduğumuz palmet ve rumi motifleriyle verilmiş kıvrım dallarla iç içe geçmiş hatlar, cami içerisinde bir hareketlilik meydana getirmiştir. **(bkz. Resim:3.110-3.111-3.112-3.114-3.115), (Resim: 3.116-3.117-3.118-3.119-3.120)**

Mihrabın köşe silmeleri üzerinde yer alan ve tüm hattı dolanan kıvrım dallı Rumiler açık kiremit kırmızısı renginde verilmiştir. **(bkz. Resim: 3.117)** Mihrabın dışında üst kısımda II. Abdülhamid Han'ın tuğrası ve yapının yeniden inşa tarihi, kabartmalı yuvarlak bir rozet içerisinde verilmiştir. **(bkz. Resim: 3.97-3.98)** Yine beş köşeli mihrap nişi içerisinde tam ortada yer alan sarı yıldız, beyaz ve siyah boyalı madalyon şeklindeki süsleme içerisinde son derece girift Arapça yazılar yer almaktadır. **(Resim: 3.121)** Sivri kemerli tüm alt pencere hatlarının alınlık kısımlarından sonraki köşelerinde bitkisel ve farklı birden çok siyah boylarla oluşturulmuş girift örnekler pencere hattının süslemelerinin adeta tamamlayıcılarıdır. **(Resim: 3.122)** Minberin âlemi bakır veya pirinçten olup en tepe

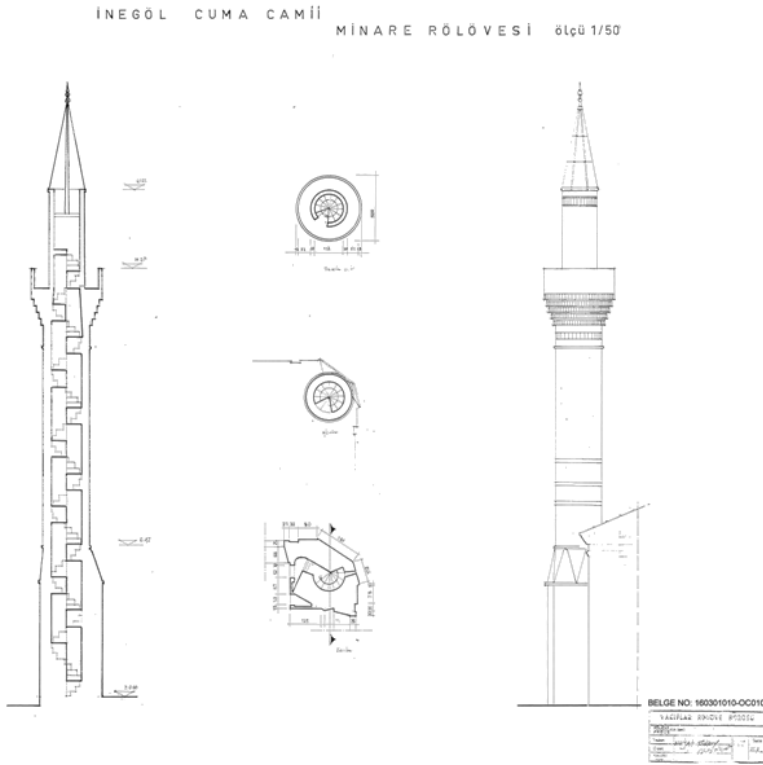
hattında kalp ya da damla motifini anımsatan düzenleme içerisinde Arapça “Allah Muhammed Ali” yazmaktadır. **(Resim: 3.123)**

Harime geçiş kapısı üzerinde derin olmayan oyma üzerine az da olsa süsleme yapılmıştır. **(bkz. Resim: 3.108)**

Minare kaidesi üzerinde şekillenen üçgen geçişlerle estetik bir görünüme sahip pabuç dikkat çekicidir. Silindirik gövde üzerinde iki bilezik gövdeyi alttan ve üstten sınırlandırır. Şerefe altı ile bilezik arasında verilmiş, gövdeyi dolanan beyaz fon üzerine kırmızı, yeşil veya mavi renklerin hâkim olduğu bitkisel süslemelerin yer aldığı kare Kütahya çinilerini görmek mümkündür. Şerefe altı, beş sıra tuğladan yapılmış testere dişleri ile belirginleştirilmiştir. Tek Şerefeli minarenin peteğinin üzerinde iç ve dış bükey tuğla sırasının ortasında şerit gibi verilmiş, gövdedeki çini süslemenin benzerini görmekteyiz. **(bkz. Resim: 3.102-3.103-3.104)**

Çizim 3.15.Yıldırım (Cuma)Camii-Yapılmak İstenen Cami'nin Çizimi
BOA.Y.MTV.80.64.001.001.

Çizim 3. 16. Yıldırım (Cuma) Camii Minaresi
Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.

اداره	سورتمه	سورتمه	تاریخ	مهم
اداره	سورتمه	سورتمه	۱۹۰۹	مهم
اداره	سورتمه	سورتمه	۱۹۰۹	مهم
<p>بسم الله الرحمن الرحيم</p> <p>بیت المقدس شهره بیدرم با بنیاد فخره عفتین برات جدیدند این کوی فخره عانه جمع شریف سرف خدایه اولسند و قضا رطوبه موجود جزایه اولسند ۲۵ درجه اولسند کوی فخره اولسند اولسند اولسند اولسند اولسند دولتت فخره اولسند اولسند اولسند اولسند اولسند اولسند ایستاده اولسند اولسند اولسند اولسند اولسند اولسند مهم</p>				

BOA.DH.MKT.1824.64

Belge 3. 1. Yıldırım (Cuma) Camii'ne ait Osmanlıca Belgeler.

تاریخ روز و ماه سن	مکان بازار	موضوع او قاف هبلره نفا ره حیدره	شماره ۱۷۵
<p>صفتی که در بدویم با این حد فخرین برده حیدرانه این کول فخرانه کانه جلا شریف شرف فرید ارکانه و غیره سکونه موجود حیدرانه کانه در ده اولاده کله ایچو اولو تیریه رفقه ایسه کول و نفا حصه خداوند در این مجلس اداره سونه وارد اولان رفقه و سونونه قاییده مقام عالی نفا زینجه اربان قسسه ایک تا کیده اولانیه بوسه نفا حاوی ولایه شاره اربان قسسه بکره رضایه قریبه نفا صعبه آراد بیره اربان قسسه ایله مائه و اشعار بقدر نظر اولان اعیان هم جبهه آصفه ایسه در با برینیه</p>			<p>۱۷ تمام ریاضت</p>

BOA.DH.MKT.1866.116

Belge 3. 2. Yıldırım (Cuma) Camii'ne ait Osmanlıca Belgeler.

بلور کمالی
باش کتات داری

۲۶۸

اینه کول قصبه سنده کانه اولوب قحطانه سنده بدیریم با بز بد صانه دیندی ایجا کرده ی بولناه
صبح تریفک مراب مراب ارلنه من لدا کتف کانه کز بی طقوز بونه کانه غروسه و صوف
محمد و اناسی صنف بونک تعبیر و ترجمه مترادف صامک بدک ایجا رنده و کلمه الحقیق
دندانده نیمه بدی بی غروسه قاسیولور بولدیقنده و مضارکتنه دارنجی قه-
سنانه صلفک رضی اعصه صیغه انه اهل جاننده تغیر ابردیکنده بجهت ضاویط
ولایت حیدر بک واقع اوللاه اند عاصیولور مذکور جمع تریفک امرات آتیه با سترن اونی
مضرونه ساعده نیه صوف فلاقیق اولور و لایق قاتر البیاض تبلیغ مادی ایلرله اولور
اولیا بدیه امر و صوف صالور کده - ۱۷ محرم ۱۲۹۱

کلاس اول سراید
بیر

OSMANLIARŞIVI		
1. H. 51		
14		
1711. 11. / 46		

BOA.İ.HUS.14.1311.M./46

Belge 3. 3. Yıldırım (Cuma) Camii'ne ait Osmanlıca Belgeler.

خالد اولادکاز اولادین

تجدید

تقدیر

۴۵

ماہیہ جوہرہ جناب ملک کانہ بہ نسبت جیدتہ

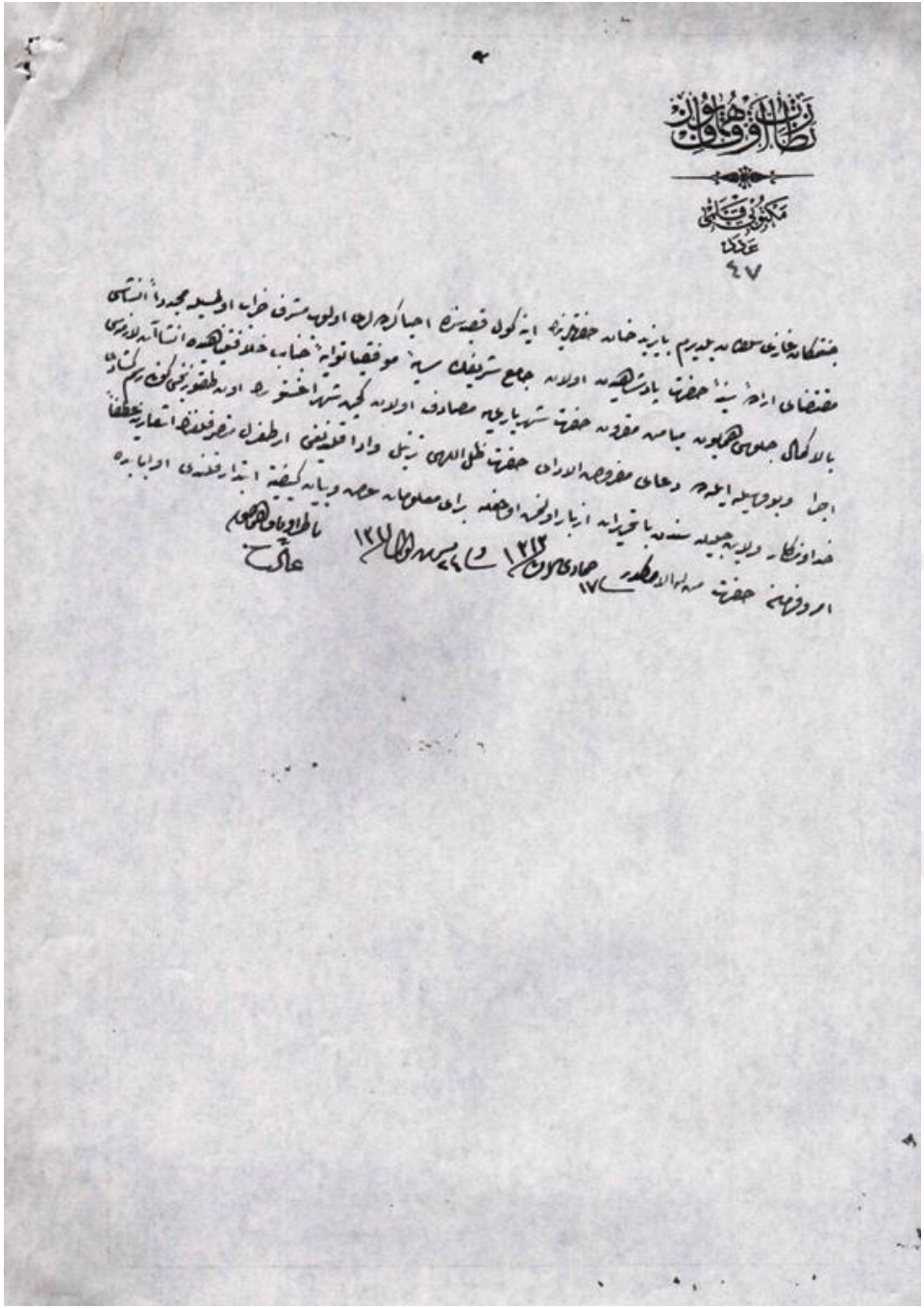
روایتی اہم حضرت
 اینکول قصبہ کا نہ جنتیہ سلطہ بدیریم بائیر خانہ حضرت نیک اہلکارہ اولادہ جامع سرفیلک درویشہ انہای فریضہ صلوات حکمہ اولادہ جوہرہ صورتہ خراب
 اولیٰ وسیا جوہرہ حضرت بادشاہیدہ جامع سرفیلک مذکورہ برہالی اہل انہای تجریز اولادین جنتیہ درویشہ کسانہ سکرینک طغوز نوک سکانہ حضرت
 حضرت جیدتہ انہای حضرت برنک غیر و زمین سرفیلک جامعہ اولادین جنتیہ درویشہ کسانہ سکرینک طغوز نوک سکانہ حضرت
 قدرہ مینا اولادیکہ بیک غورہ زار کسندہ باقر نیک و حق اعطای حضرت اہلکارہ جامعہ سرفیلک مذکورہ اولادین جنتیہ درویشہ کسانہ سکرینک طغوز نوک سکانہ حضرت
 اولادین سیدہ جنابہ خدیوہ سرفیلک سرفیلک جامعہ سرفیلک مذکورہ اولادین جنتیہ درویشہ کسانہ سکرینک طغوز نوک سکانہ حضرت
 تمام مسامحتات اولادینہ درویشہ بیکہ صلوات ذاتہ نیک تسبیح حضرت درویشہ سرفیلک مذکورہ اولادین جنتیہ درویشہ کسانہ سکرینک طغوز نوک سکانہ حضرت
 دین کیفیت بالاولاد معلوم کرنی ضروریہ برینہ سرفیلک جامعہ سرفیلک مذکورہ اولادین جنتیہ درویشہ کسانہ سکرینک طغوز نوک سکانہ حضرت
 سیدہ جنابہ نادر نیک اہلکارہ دابنا جوہرہ بائیر اولادہ حضرت سہ اولادہ | جرمہ اولادہ | جرمہ اولادہ

موصی انہای تقضای صلوات و کفوتہ جوہرہ خدیوہ ان بانہ لکھہ | جرمہ اولادہ | جرمہ اولادہ | جرمہ اولادہ

عبدالمطلب
نیک

Belge 3. 4. Yıldırım (Cuma) Camii'ne ait Osmanlıca Belgeler – BOA.Y.MTV.80.64.

Belge 3. 5. Yıldırım (Cuma) Camii'ne ait Osmanlıca Belgeler- BOA.Y.MTV.131.39.

Resim 3. 95. İshak paşa medresesi- derslane mekanı önu kubbeli revaklı bölüm.

Resim 3. 96. Yıldırım (cuma) camii-İnegöl kent müzesi kent belleği arşivi.

Resim 3. 97.Yıldırım (cuma) camii yeniden inşa tarihini gösterir madalyon içinde verilmiş tuğra.

Resim 3. 98. Yıldırım (cuma) camii yeniden inşa tarihini gösterir madalyon içinde verilmiş tuğra.

Resim 3. 99. Yıldırım (Cuma) Camii Kuzey ve Batı Cephe.

Resim 3. 100. Yıldırım (cuma) camii- kuzey cephe son cemaat yeri.

Resim 3. 101. Yıldırım (cuma) camii- minareye kuzeyden bakış.

Resim 3. 102.Yıldırım (cuma) camii- minare detay.

Resim 3. 103. Yıldırım (cuma) camii- minare detay.

Resim 3. 104. Yıldırım (cuma) camii- minare kaidesi.

Resim 3. 105. Yıldırım (cuma) camii- doğu cephe.

Resim 3. 106. Yıldırım (cuma) camii- güney cephe.

Resim 3. 107. Yıldırım (cuma) camii- batı cephe.

Resim 3. 108. Yıldırım (cuma) camii- harime giriş kapısı.

Resim 3. 109. Yıldırım (cuma) camii- harim kubbeyi taşıyan ahşap ayaklar

Resim 3. 110. Yıldırım (Cuma) Camii- Harim Ahşap Kubbe Ayakları ve Pandantifler.

Resim 3. 111. Yıldırım (Cuma) Camii- Sekizgen Kasnaklı Kubbeeye Geçiş Elemanları ve Kubbeden Kesit.

Resim 3. 112. Yıldırım (cuma) camii- sekizgen kasnaklı kubbe.

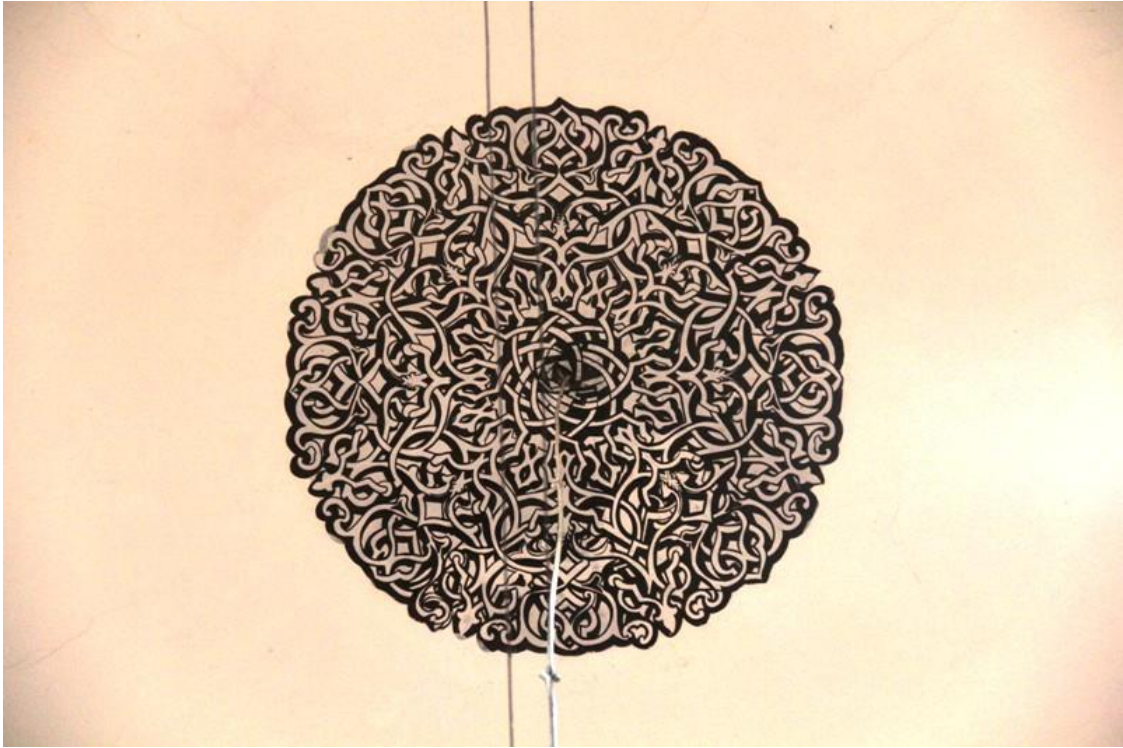
Resim 3. 113. Yıldırım (cuma) camii- kadınlar mahfili.

Resim 3. 114. Yıldırım (cuma) camii mihrabı.

Resim 3. 115.Yıldırım (Cuma) Camii Mihrab- Minber ve Vaaz Kürsüsüne Bakış.

Resim 3. 116. Yıldırım (cuma) camii- kalemişi süslemeleri- kubbe göbeği.

Resim 3. 117. Yıldırım (cuma) camii- kalemişi süslemeleri- mihrab.

Resim 3. 118. Yıldırım (cuma) camii- kalemişi süslemeleri- pandantif.

Resim 3. 119. Yıldırım (cuma) camii- kalemişi süslemeleri- kubbe kasnağı.

Resim 3. 120. Yıldırım (cuma) camii- kalemişi süslemeleri- kubbe kasnağı.

Resim 3. 121. Yıldırım (cuma) camii- mihrap nişinde yer alan süsleme.

Resim 3. 122.Yıldırım (Cuma) Camii- Batı Duvar Pencere ve Süslemelerine Bakış.

Resim 3. 123. Yıldırım (cuma) camii- piriç minber alemi.

3.1.2. Kırsal Mahallelerdeki Camiler

3.1.2.1.Akbaşlar Mahallesi Camii

İnceleme Tarihi: 19.05.2014- 21.08.2017- 08.09.2019

Çizim No: 3.17

Resim No: 3.124- 3.135

Yapının Durumu: İbadete açıktır.

Yapının Yeri ve Tarihi

İnegöl'ün kuzeydoğusunda yer alan Akbaşlar, şehir merkezine 6 kilometre uzaklıkta olup, cami mahalle merkezinde konumlandırılmıştır.

Caminin bir kitabesi yoktur, fakat müftülük tarafından sonradan takılmış tabelada 1866 tarihi görülmektedir. **(Resim:3.124)** Mahallenin manav yerleşimi olması, Osmanlı'nın İnegöl'ü fethettiği zaman kurulmuş köylerden oluşu, mahalle sakinlerinden en yaşlılarının⁴² söylemleri ve caminin bazı bölümlerinden tespit edebildiklerimiz, bu eserin incelenmesi gerektiği kanaati uyandırmıştır.

Yapının beden duvarlarının kalın oluşu, pencere hatlarında görülen içten dışa doğru daralma gibi göze çarpan detaylar caminin incelenmesini gerekli kılmıştır.

Planı

Kuzey- güney doğrultuda uzanan dikdörtgen planlı bir camidir. Harime giriş, kuzeyde, sonradan eklendiği anlaşılan son cemaat yerinden sağlanır. **(Resim 3.125-3.126)** Son cemaat yeri iki bölüme ayrılmış olup orta alan harim kapısına geçiş boşluğu şeklinde bırakılmıştır. Son cemaat yerinin kuzeyinde ve batısında simetri gözetilmeksizin verilmiş birer pencere yer alır. Harimi çevreleyen diğer tüm cephelerde simetrik olarak verilmiş, doğu ve batı cephede ikişer dikdörtgen, kuzey ve güney cephede kare iki pencere vardır. **(Resim 3.127- 3.128)** Kare kaideli minare güneydoğu köşede konumlandırılmıştır. **(Çizim: 3.17)**Çatısı beşik çatılıdır. **(Resim: 3.129)**Kuzey cephede altı ayak üzerine oturan kubbeli bir yakın dönemde yapıldığı anlaşılan şadırvan mevcuttur. **(bkz. Çizim 3.17)**

⁴² Mahalle sakinlerinden, Eski Muhtar Remzi Arslan'la (70'li Yaşlarda) yaptığımız görüşmede Caminin Osmanlı Döneminden kalma olduğunu fakat minarenin en fazla 60 yıl önce yapıldığını söylemiştir.

Son cemaat yerinden harime giriş, iki kanatlı ahşap kapı açıklığından sağlanır. **(Resim: 3.130)** Harime girişte iki basamak mevcuttur ve bu basamak bölümünün doğu ve kuzeyi müezzin mahfeli olarak değerlendirilmiştir. **(Resim: 3.131)** Düz tavanlı caminin mihrabı beş köşeli niş ve daire formlu kavsaralıdır. Güneybatı köşede minber, güneydoğu köşede kürsü yer almaktadır. Mihrap duvarı boyunca bir basamak kaide görülmektedir. **(Resim: 3.132- 3.133)**

Malzeme

Camide ağırlıkta tuğla ve ahşap malzeme kullanımı söz konusudur. Taş, metal ve çini malzemenin kullanıldığı alanlar kısıtlıdır. Caminin beden duvarları tamamıyla sıva malzemeyle kaplandığından beden duvar dokusunun kesin olarak hangi malzemedен meydana geldiğini tespit etmemiz mümkün değildir. Harim giriş kapı kanatları, mahfil korkulukları, minber ve kürsü, ahşap düz tavan kaplaması ahşap malzemedendir.

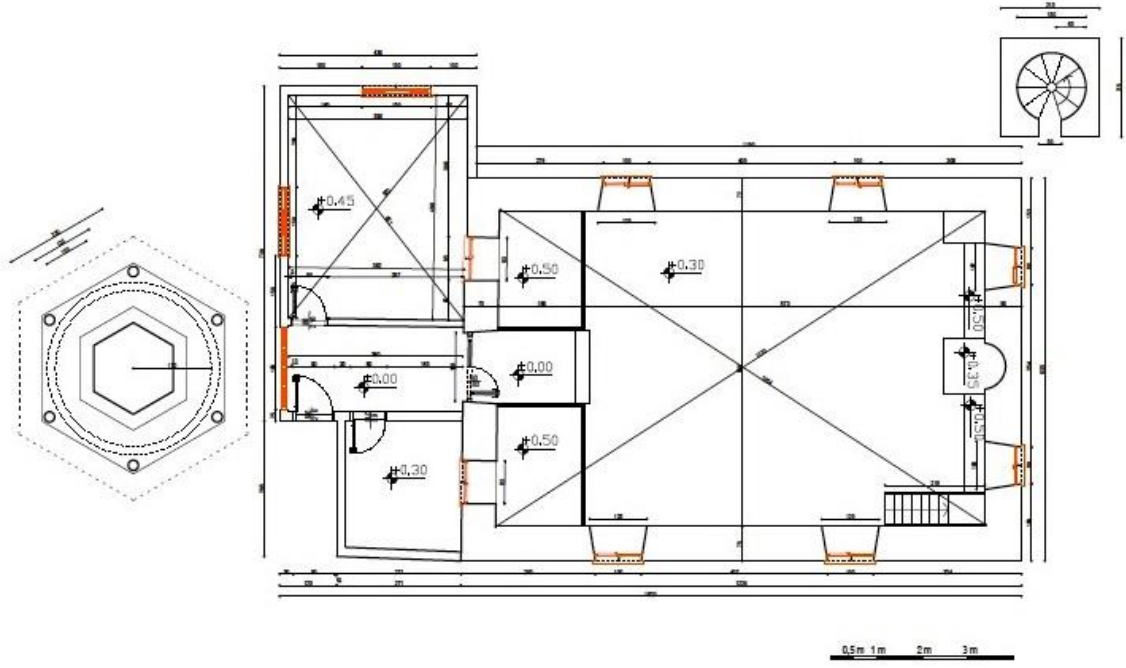
Kırma çatı örtüsü kiremit, minare kaidesi ve pabuç taş, gövde ve şerefe tuğla, pencere çerçeveleri, son cemaat yeri kapısı metal malzemedен meydan gelmiştir.

Süsleme

Akbaşlar Camii'nde süsleme öğelerini minare ve mihrapta görebilmekteyiz. Minber ve kürsü oldukça sade işlenmiştir. **(Resim: 3.134)**

Kare kaideli, üçgen geçişli, tuğladan silindirik gövdeli, gövdede iki bilezik formunun verildiği, şerefe altında şerit şeklinde dolanan çini süslemeli, yine şerefe altında beş sıra testere dişi formun yer aldığı minare süsleme anlamında en zengin bölümdür. **(Resim 3.135)**

Mihrap nişi beş bölümlü görüntüsüyle cephede hareketlilik sağlar. Mihrap alınlığındaki dikdörtgen pano içerisindeki Arapça yazı örneği ve yine sonradan eklendiği belirgin sekizgen madalyonlar içerisinde verilmiş Allah ve Muhammed ve dört halifenin isimlerinin yer aldığı yazılar diğer süsleme objeleridir. **(bkz. Resim 3.133-3.134)**

Çizim 3. 17. Akbaşlar Mahallesi Camii planı

Çizim: Sevdener Yetişen- Ayşenur Kahraman

Resim 3. 124. Akbaşlar camii- müftülük tarafından asılan tabela.

Resim 3. 125. Akbaşlar camii son cemaat yeri.

Resim 3. 126. Akbaşlar camii son cemaat yeri giriş.

Resim 3. 127. Akbaşlar camii- doğu cephe pencereleri.

Resim 3. 128. Akbaşlar camii- güney cephe pencereleri.

Resim 3. 129. Akbaşlar camii- doğu cephe ve kırma çatı örtüsünün görünüşü.

Resim 3. 130. Akbaşlar camii- harime giriş kapısı.

Resim 3. 131. Akbaşlar camii- harime giriş mekanına bakış.

Resim 3. 132. Akbaşlar camii- harim mekanı.

Resim 3. 133. Akbaşlar camii mihrabı.

Resim 3. 134. Akbaşlar camii mihrab- minber ve kürsüsünden görünüm.

Resim 3. 135. Akbaşlar camii minaresi.

3.1.2.2. Boğazköy Mahallesi Camii

İnceleme Tarihi: 23.04.2014- 19.08.2017- 10.09.2019

Çizim No: 3.18- 3.19

Resim No: 3.136- 3.148

Yapının Durumu: İbadete açıktır.

Yapının Yeri ve Tarihi

İnegöl'ün kuzey hattında ve 12 kilometre mesafede, mahallenin meydanında bulunan Caminin Harime giriş kapısı üzerinde dikdörtgen forma sahip, boyalı olduğundan belirgin olmamasına rağmen mermerden yapılmış olduğu anlaşılan kitabeden H.1162/ M. 1748/49 tarihinde Hacı Ahmed tarafından yaptırıldığını anlamaktayız. (**Resim: 3.136**)

Kitabede;

Olup Hayrata sai Hacı Ahmet sarf edib malın

Bina Kıldı bu güne cami-i mümtaz-u müstesna

İrişdiavn-i Bani böyle zibama 'bed-i Ruşen

Mahallinde yapıldı ola makbul-ı der-i Mevla

Na'ima dediler sanisi yok tarih-i itmamın

Ne ra'na Cami-i dilkeş ne alima 'bed-i vala-1162⁴³

Köyün Osmanlı'nın İnegöl ve çevresini fethettiği tarihlerden beri var olduğunu düşünürsek bu camii ilk cami olmasa gerektir.

Planı

Kuzey- güney yönlü dikdörtgen forma sahip bir camidir. (**Çizim:3.18**) Örtü sistemi kırma çatıdır. (**Resim: 3.137**) Pencereler her cephede farklı formda verilmiştir. (**Resim:3.138- 3.139- 3.140-3.141**) Sonradan eklendiğini duvar kalınlıklarından çok net anlayabildiğimiz son cemaat yeri iki katlı planlanmış ve üstte kadınlar mahfiliyle dıştan giriş yapılarak bağımsız bağlantı sağlanmıştır. Harime giriş dikdörtgen formulu çift kanatlı kapıdan sağlanmaktadır. (**Resim: 3.142**) Harime giriş noktasının üstü, kadınlar mahfili olarak

⁴³ Cami içerisindeki bilgilendirme panosunda kitabeyi okuyanın Boğazköy doğumlu, Öğretim Görevlisi Nurgül Özcan olduğu bilgisi yer alır.

planlanmıştır ve bu bölüme hem harimden hem kuzey cepheden giriş imkanı sağlanmıştır. **(Çizim: 3.19),(Resim: 3.142)**

İçte düz tavanlı bir yapı söz konusudur. Mihrab, güney duvar yüzeyinde dışa taşıntı yapmayan daire formu dikdörtgen hatlara sahiptir. Güneydoğu köşede kürsü, güneybatı köşede minber yer alır ve üçü de orijinal kalabilmiş değildir. **(Resim 3.144-3.145)**

Kare kaideli, üçgen pabuçlu, silindirik gövdeli, şerefe altı, dört sıra testere dişli, tek şerefeli minare, daha sonradan eklemelerle büyütüldüğünü plandan çok net anlayabildiğimiz içten son cemaat yeri formunun kesiştiği nokta olan doğu duvarın kuzey hattına yakın noktada yer alır. **(bkz. Çizim 3.18), (Resim: 3.146)**

Caminin Kuzeydoğu cephesine doğru bahçe içerisinde, altı metal ayak üzerine oturan altıgen formu, yakın dönemde inşa edildiği belirgin şadırvan bulunmaktadır. **(Resim: 3.147)**

Malzeme

Eserde, minber, kadınlar mahfili ve merdivenleri, harim kapısı kanatları ahşap, kitabesi mermer, minaresi tuğla, taş ve çini, mihrap duvarı yoğun olmak üzere kuzey harim duvarı hariç olmak üzere tüm cephelerde, mihrap ve kürsüde yakın dönemde uygulanmış çini malzemeyi görmek mümkündür. Pencere çerçeveleri ve tavan kaplaması pimaş malzemedir. Cami ve şadırvanın çatısında kiremit malzeme kullanılmıştır. Beden duvarları içte ve dışta sıvalı olduğundan yapı malzemesinin ne olduğu bilinmemektedir. **(bkz. Resim: 3.137, 3.142, 3.143, 3.144, 3.146, 3.147)**

Süsleme:

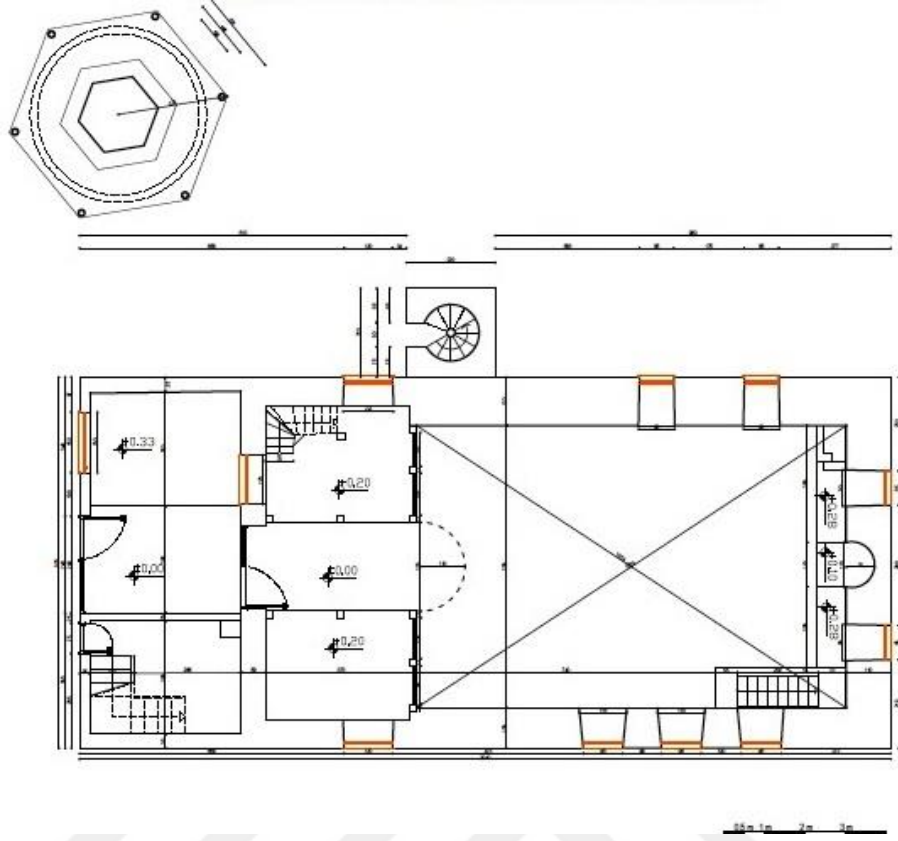
Yapının içi ve dışı oldukça sade bir görüntüye sahip olup genellikle sıva üzeri badanalı bir dokuya sahiptir. Harimde mihrap ve kürsü ile beden duvarlarının pencere silmelerinde, mihrap duvarı yüzeylerinde, pencerelerin altında kalan bölümlerde bitkisel formlara haiz çini malzemen süslemeler yer alır. **(bkz. Resim: 3.144)** Ahşap minber çok süslü bir görüntü sunmaz, oldukça sade işlenmiştir. Merdiven korkuluğunda dairevi formlar bütünü göze çarpar. Minberin kapı sövesi alınlığında dikdörtgen form üzerinde yer alan panoda “La ilahe İllallah Muhammed Resulllah” 1957 yapım olduğu tarih verilerek belirtilmiş bir yazısı yer alır.⁴⁴**(Resim: 3.148)**

⁴⁴ Buradaki yazıda 1373 tarihi yaklaşık 1957 yılına tekabül etmektedir ve yapan kişinin Mehmed Aydın olduğu yazılmıştır. Minberin sonradan değiştirildiğinin, hatta caminin bu tarihte onarımdan geçtiğinin bir kanıtı olması açısından önemlidir.

Harime girişte kapı alınlığında dikdörtgen çini pano içinde “*Bismillahirrahmanirrahim*” yazısı yer alır. Bu levhanın üzerindeki kitabe bahsettiğimiz üzere mermerden olup, mezar taşları üzerinde görmeye alıştığımız yazı stilini andırır Ta’lik yazı türündedir. (bkz. Resim: 3.142)

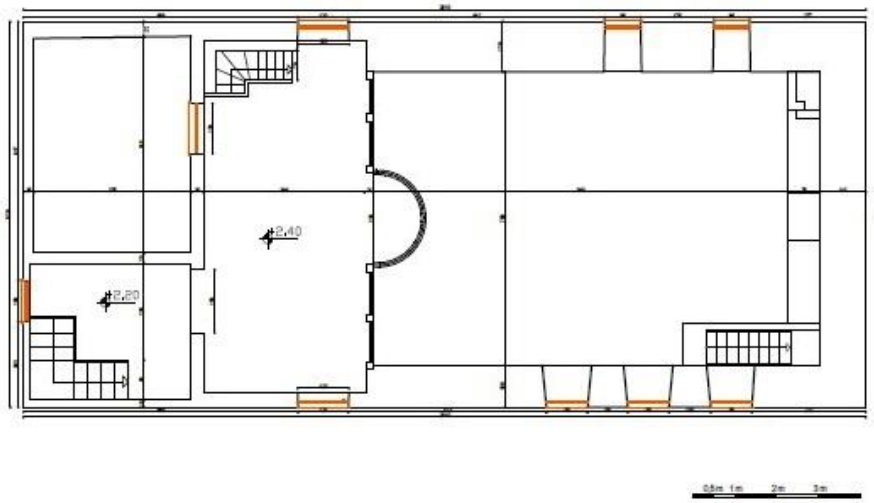
Kare kaideli, üçgen geçişli, silindirik gövdeli ve iki bilezik formuyla hareketlendirilmiş, şerefe altında dört sıra testere dişi ve mavi renkte dikdörtgen çini panolara sahip minare en süslü bölümlerden biridir. (bkz. Resim: 3.146) Caminin sonradan eklenen son cemaat yeri dışındaki doğu, güney ve batı cephesindeki saçakları üç sıra silmelerle hareketlilik kazanmıştır. (bkz. Resim: 3.140- 3.141)

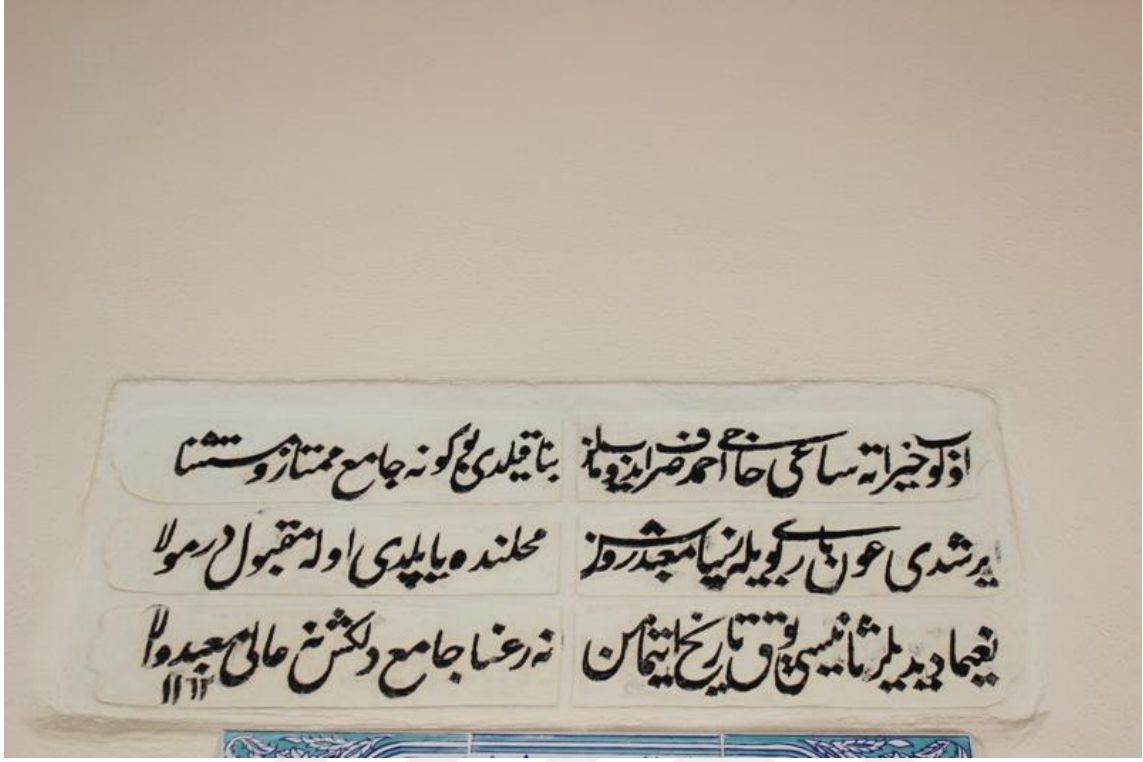
Çizim 3. 18. Boğazköy Mahallesi Camii- zemin kat plan

Çizim:Sevdenur Yetişen- Ayşenur Kahraman.

Çizim 3. 19. Boğazköy Mahallesi Camii- mahfil katı planı

Çizim: Sevdenur Yetişen- Ayşenur Kahraman.

Resim 3. 136. Boğazköy Mahallesi Camii kitabesi.

Resim 3. 137. Boğazköy Mahallesi Camii- kırma çatı örtüsü- kuzeyden görünüm.

Resim 3. 138. Boğazköy Mahallesi Camii- kuzey cephe.

Resim 3. 139. Boğazköy Mahallesi Camii- kuzey ve doğu cepheden görünüm.

Resim 3. 140. Boğazköy Mahallesi Camii- doğu ve güney cepheler.

Resim 3. 141. Boğazköy Mahallesi Camii- batı cephe.

Resim 3. 142. Boğazköy Mahallesi Camii- harime giriş kapısı.

Resim 3. 143. Boğazköy Mahallesi Camii- kadınlar mahfili.

Resim 3. 144. Boğazköy Mahallesi Camii- harim mekanı- tavan.

Resim 3. 145. Boğazköy Mahallesi Camii- mihrab- minber ve kürsüye bakış.

Resim 3. 146. Boğazköy Mahallesi Camii- minaresi.

Resim 3. 147. Boğazköy Mahallesi Camii- şadırvanı.

Resim 3. 148. Boğazköy Mahallesi Camii minberi.

3.1.2.3.Çayyaka Mahallesi Yukarı Mahalle Camii/ Mescidi

İnceleme Tarihi: 21.10. 2017- 10.09. 2019

Çizim No: 3.120

Resim No: 3.149- 3.153

Belge No: 3.6

Yapının Durumu: İbadete açıktır, fakat imamı yoktur. Mahalledeki diğer cami kullanılmaktadır.

Yapının Yeri ve Tarihi

Çayyaka Mahallesi, İlçe merkezine 6 kilometre mesafede olup, İnegöl'ün güney yakasındadır. İnegöl'ün eski köy yerleşim yerlerindedir. Mahallede iki cami yer almaktadır. Eski caminin olduğu yer yukarı mahalle adıyla anılmaktadır.

Caminin günümüze ulaşabilmiş bir kitabesi yoktur. Mahallede yapılan sözlü tarih çalışmalarından anlaşıldığı cami Osmanlı döneminden kaldığı anlaşıldığından inceleme alanımız içerisinde değerlendirilmiştir. Osmanlı belgeleri incelendiğinde köy ve köyün camisi hakkında bilgilere ulaşılmaktadır. Caminin içinde kürsünün olmayışı, buranın bir mescid olarak değerlendirilebileceğini veya yol hattında yapılan yeni caminin Cuma camii işlevi kazanması için kaldırılmış bir cami olabileceği de izlenimi uyandırmaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yapmış olduğumuz araştırmalarda 1059 Defter, 56 sayfa numaralı Hurufat kayıtları içerisinde, Bedre Yukarı Mahallede Zadeoğlu Hacı Ahmed ve Uzun Ali binası Mescidi isminin Hicri Cemaziyelahir 1186 / Miladi Ağustos/Eylül 1772 tarihli belge Caminin bu tarihten önce varlığının ispatıdır. **(Belge: 3.6)**

Planı

Kuzey- güney doğrultuda dikdörtgen bir forma sahiptir. Dışta kırma kiremit çatı şeklinde verilmiştir. **(Resim: 3.149)** Harime giriş sonradan eklemelerde son cemaat yeri görüntüsü verilmiş eyvanlı bir merdivenli bölümden sağlanır. Pencere hatları güney ve doğu cephede simetrik şekilde vurgulanmıştır. Batı ve kapı açıklığı hariç kuzey cephe sağırdır. Mihrap ve pencere açıklıkları yarım daire formlu köşeleri balıksırtı formunda silmelerle hareketlendirilmiş bir görüntü sunar. **(Çizim: 3.20)** İçte göbeğe sahip tavan düz tavanlıdır.

(Resim: 3.150) Minber güneybatı köşede basit bir görünüme sahiptir. Kare kaideli, minare kuzeybatı köşede konumlandırılmıştır. **(Resim: 3.151)**

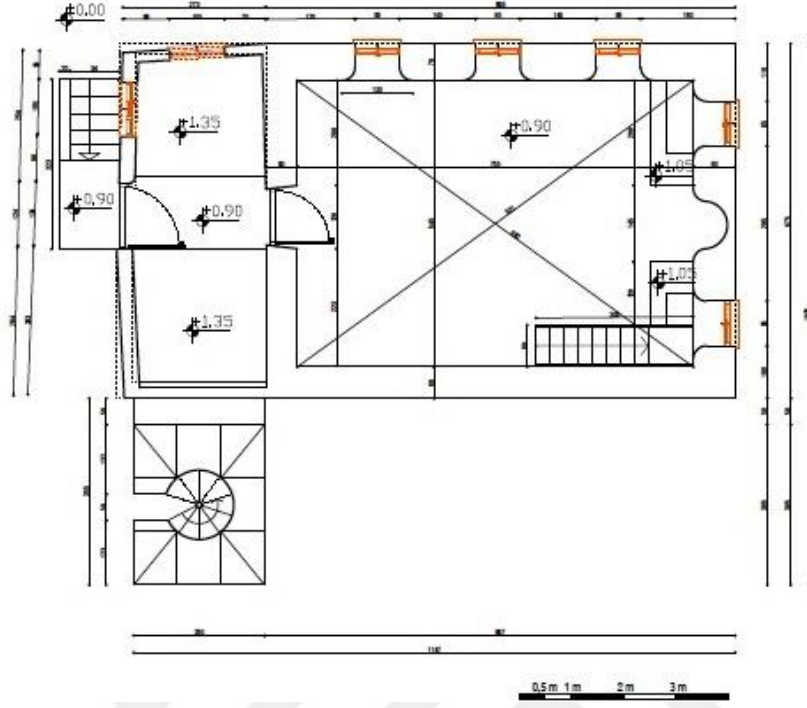
Malzeme

Eserde, tuğla, ahşap malzeme ağırlıktadır. Beden duvarları sıvalı olduğundan kullanılan malzeme anlaşılammaktadır. Pencere çerçeveleri, kapılar, minber ve ahşap tavanda ahşap, minare de tuğla kullanımı söz konusudur. Çatısı kiremit malzeme ile kaplanmıştır.

Süsleme

Caminin harim bölümündeki ahşap tavan göbeği esere ayrı bir canlılık ve güzellik katmıştır. **(bkz. Resim:3.150), (Resim: 3.152)** İnegöl'deki hiçbir cami içerisinde böyle bir ahşap tavan örneğine rastlanılmamıştır. Adeta bir Türk evinin Baş Odası gibi verilmiştir. Mihrap ve pencere hatları balıksırtı silmelerle hareketlendirilmiş ve dekoratif bir havaya sokulmuşsa da harim mekanda göze çarpan başka bir süsleme bulunmamaktadır. **(bkz. Resim: 3.150), (Resim: 3.153)**

Kare kaideli, üçgen pabuçlu, tek şerefeli minarenin şerefe altı gövde formu üzerinde gövdeyi bir bilezik gibi kuşatan çini süsleme yer alır. Tuğla malzemeli beş sıra testere dişli düzenleme minarenin bir başka süsleme ögesini oluşturur. **(bkz. Resim: 3.149)**

Çizim 3. 20. Çayyaka Mahallesi Camii(Zadeoğlu Hacı Ahmed ve Uzun Ali Mescidi) Planı
Çizim- Sevdener Yetişen-Ayşenur Kahraman

Belge 3. 6. Bedre Yukarı Mahallede Zadeoğlu Hacı Ahmed ve Uzun Ali binası Mescidi isminin Hicri Cemaziyelahir 1186 / Miladi Ağustos/Eylül 1772 Tarihli Belge.

Resim 3. 149. Çayyaka mahallesi camii- güneybatıdan görünüş.

Resim 3. 150. Çayyaka mahallesi camii- harim tavanı.

Resim 3. 151. Çayyaka mahallesi camii- harim mekan- mihrabveminbere bakış.

Resim 3. 152. Çayyaka mahallesi camii- ahşap tavan süslemesi.

Resim 3. 153. Çayyaka mahallesi camii- pencere hattı doğu cephe duvarı.

3.1.2.4. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii

İnceleme Tarihi: 23.06.2011- 20.07.2015- 16.03.2019

Çizim No: 3.21

Resim No: 3.154- 3.171

Yapının Durumu: İbadete açıktır.

Yapının Yeri ve Tarihi

Eser, İnegöl'ün kuzey hattında, 6 kilometre mesafedeki Hamzabey'de olup mahalle merkezindedir ve ibadete açıktır. **(Resim: 3.154)** Cami'nin kuzeyinde Osman Gazi'nin yeğeni şehit Bayhoca'nın İnegöl Belediyesi tarafından yaptırılan Baldaken tarzında Türbesi, doğusunda tarihi mezar taşlarının da yer aldığı hazire alanı yer almaktadır. Bu şekilde değerlendirildiğinde aslında bir külliye olduğu tezi yanlış olmasa gerektir. **(Resim: 3.155-3.156)**

Caminin kitabesi yoktur. Ancak yapıya ait vakıf kayıtları incelendiğinde yapının hangi döneme ait olduğu tespit edilebilmektedir.⁴⁵ Mehmed bey, II. Bayezid dönemi devlet adamlarından Mustafa Paşa'nın oğlu, II. Bayezid'in oğlu Şehzade Mahmud'un kızı⁴⁶ Hançerli Fatma Sultan'ın eşidir.⁴⁷ Yaşadıkları dönem üzerinde değerlendirme yapılırsa yapının en geç 15.yy. sonu16. Yüzyılın ilk yarısında bu caminin inşa edildiğini söylemek doğru olacaktır. Ayrıca yapının güney ve doğu dış cephelerindeki duvar örgüsünün de bu dönem mimarisiyle örtüşüyor olması tezimizi doğrular niteliktedir. **(Resim: 3.157)**

Tescilli olan cami, Bursa Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı tarafından 2018 yılında restore edilerek tekrar ibadete açılmıştır. **(Resim: 3.158, 3.159, 3.160)**

Planı

Eser, son restorasyon öncesi planı göz önünde bulundurulursa doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır.⁴⁸ **(Çizim: 3.21)**

⁴⁵ Bkz. 20 Şaban 882/ 27 Kasım 1477 tarihli, 1935/0 Defter No, 0001 Sayfa No, 0001 Sıra nolu Mustafa Paşa bin Mehmed Bey bin Hamza Bey adlı Vakfiye.

⁴⁶Ötügen, v.d.nin hazırlamış oldukları çalışmada Hançerli Fatma Sultan'ın II. Bayezid'in kızı, Cevdet Yakupoğlu'nun çalışmasında ise II. Bayezid'in oğlu Şehzade Mahmud'un kızı olduğu yazmaktadır. Yakupoğlu makalesinde II. Bayezid'in kız çocukları içerisinde Fatma Sultan (Sofu)'ın geçiyor olması (s.322) karışıklığa sebep olmuştur. Makalenin 333. sayfasında Şehzade Mahmud'un kız çocukları içerisinde Hançerli Fatma Sultan açıkça geçmektedir.

⁴⁷Ötügen, v.d.,a.g.e., s. 134, Cevdet Yakupoğlu, "II. Bayezid'in oğlu Şehzade Mahmud'un Hayatı ve Faaliyetleri", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. 6, S. 12, 2010. S.333.

⁴⁸Ötügen. v.d.,a.g.e., s.177 'de Hamzabey Caminin planı dikdörtgen formda gösterilmiş ve son cemaat yeri işlenmiştir. Ancak caminin şimdiki haliyle harim duvarının kuzey duvarı öncesindeki son cemaat yeri mekânı cepheyi kaplamamakta olup adeta bir giriş yeri görünümündedir.

Kuzeyde enine (doğu-batı) dikdörtgen planlı, iki bölmeli son cemaat yeri bulunur. **(Resim: 3.161)** Harime girişi sağlayan dikdörtgen formlu çift kanatlı kapıdan sağlanır. Düz tavanlı harimin kuzeyinde yedi ayak üzerine oturtulmuş, harimde kuzeybatı köşeden yukarıya merdivenlerle çıkışı sağlanan kadınlar mahfeli yerleştirilmiştir. **(Resim:3.162)** Güney cephe dışına taşıntı yapmayan duvarının ortasında üç köşeli nişe sahip dikdörtgen formlu, mukarnaslı mihrap dikkat çekicidir. **(Resim:3.163)** Camide, doğuda ve güneyde altta ve üstte ikişer sivri kemerli pencere açıklıkları, batı cephede ise altta bir pencere açıklığı yer alır. Üstteki pencere açıklıkları altta pencerelere göre daha küçük boyutludur. Kuzey cephede altta dikdörtgen formda iki, üstte sivri kemerli formda iki pencere bulunur. **(Resim:3.164-3.65-3.166)** Bu cephelerdeki pencerelerden batı cephe dışındakilerde simetri hâkimdir. Yapıya sonradan dahil edildiği belirgin son cemaat yeri gibi düzenlenmiş girişin kuzeyde iki, doğu ve batıda birer dikdörtgen pencereleri bulunur. **(bkz. Resim 3.166)** Dışta kuzeydoğu köşede altıgen kaideli, ongen gövdeli ve tek şerefeden oluşan minaresi yer alır. **(Resim: 3.167)**

Malzeme

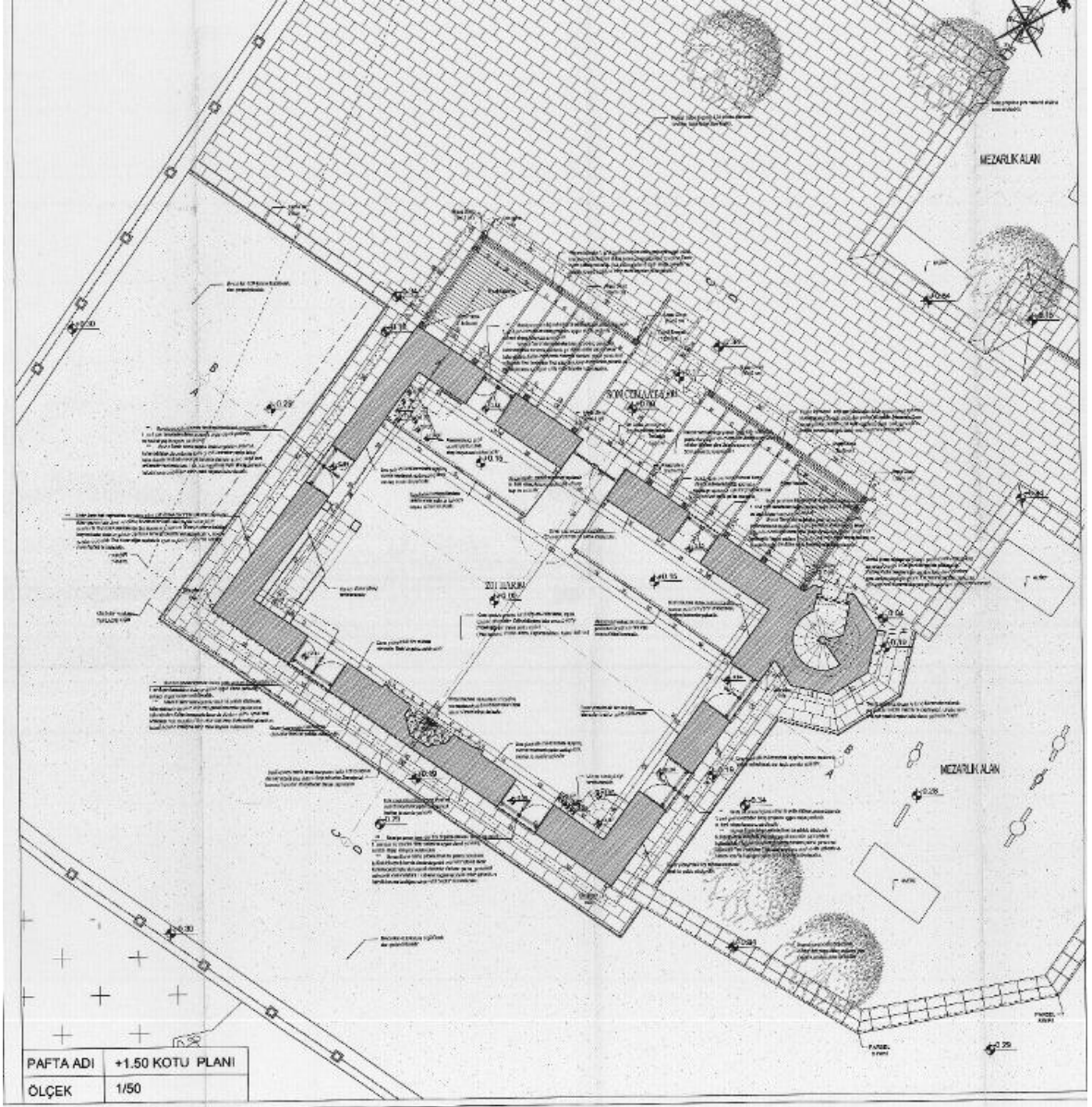
Camide, düzgün kesme taş, tuğla, ahşap ve mermer, yapı ve süsleme malzemesi olarak kullanılmıştır.

Caminin içte beden duvarları sıvanmıştır. **(bkz. Resim: 3.163-3.165)** Dışta doğu ve güney cephelerde bir sıra düzgün kesme taş iki sıra tuğla şeklinde verilmiş almaşık düzen söz konusudur. Bu cephelerdeki kesme taşlarda iki sıra tuğla ile kasetleme tekniği kullanılmıştır. **(bkz. Resim: 3.157)** Batıda ve kuzeyde duvarların sıvalı olmasına rağmen güney ve doğudaki cephe düzenlemesinin aynısının bu cephelerde de olduğunu tahmin etmekteyiz. **(bkz. Resim: 3.165-3.166)** Doğu, batı ve güney cephelerin saçak altı iki sıra testere dişi ile süslenmiştir. **(bkz. Resim:3.157-3.66)** Minare kaidesi, gövdesi, şerefesi, petek hattı tamamıyla düzgün kesme taştan yapılmıştır. **(bkz. Resim 3.167)** Şerefe altında harçla kapatılmış kısımda, mukarnaslı düzenlemenin olduğunu tahmin etmekteyiz. **(Resim:3.168)** İç mekânda çift kanatlı giriş kapısı, kadınlar mahfeli, mahfele çıkış merdivenleri ve taşıyıcıları, tavan, taban ahşaptan **(bkz. Resim: 3.162)** minber, kürsü, mihrap önü seki hattı mermerdendir. **(Resim: 3.169-3.170)** Pencereler pvc malzemedен yapılmıştır.

Süsleme

Eserde süsleme örneklerini mihrapta, dış cephe saçak hattında, kadınlar mahfeli korkuluklarında ve minarede görmek mümkündür.

Düşey doğrultuda verilmiş dikdörtgen formlu mihrabın taç kısmı testere dişli tarzında verilmiştir. Mihrap kavsarasıaltı sıra mukarnaslı düzenlemeye sahiptir. Üç bölümlü nişi her iki yanında silme şeklindeki hat üzerinde beyaz zemin üzerine siyah boyayla Ayete-l Kürsi ayeti yazmakta, bu kısımda ayrıca oldukça basit biçimde verilmiş stilize bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Nişin her iki yanında sütuncalar yer alır. Mihrap nişi içerisinde iki kanatlı perde motifi düzenlenmiştir. Mihrabın alınlık seviyesinde her iki köşede kabara görünümünde üzeri yağlı boya ile kapanmış süslemeler görülmektedir. **(Resim: 3.171)** Kadınlar mahfelinde korkulukların verilişinde simetrik düzenlenmiş içerisinde kaba hatlarıyla yansıtılmış palmetlerin yer aldığı ahşap düzenleme harimdeki diğer süsleme noktasıdır. Minarede şerefe altında yer alan mukarnaslar **(bkz. Resim:3.168)** ile doğu, batı ve güney cephedeki iki sıra testere dişli saçaklar diğer süsleme örnekleridir. **(bkz. Resim: 3.164-3.165)**

Çizim 3. 21.Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii rölöve raporundan alınan plan
İnegöl Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Arşivi.

Resim 3. 154. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- güneyden.

Resim 3. 155. Baykoca Bey Türbesi.

Resim 3. 156. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii Haziresi.

Resim 3. 157. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- doğu ve güney cephe duvarları.

Resim 3. 158. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- 2018 restorasyonu.

Resim 3. 159. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- 2018 restorasyonu.

Resim 3. 160. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- 2018 restorasyonu.

Resim 3. 161. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- son cemaat yeri-restorasyon öncesi.

Resim 3. 162. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- kadınlar mahfili ve harime giriş kapı açıklığı.

Resim 3. 163.Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii mihrabı.

Resim 3. 164. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- doğu ve güney cephe.

Resim 3. 165. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- batı cephe.

Resim 3. 166. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- kuzey cephe.

Resim 3. 167.Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii minaresi.

Resim 3. 168. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii mukarnaslı şerefe altı süslemeleri.

Resim 3. 169. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii- harim batı cepheye bakış.

Resim 3. 170. Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii-harim doğu cepheye bakış.

Resim 3. 171.Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii-mihrab.

3.1.2.5. Hançerli Fatma Sultan Camii (Kurşunlu Mahallesi)

İnceleme Tarihi: 22.06.2011- 31.08.2017

Çizim No: 3.22

Resim No: 3.172- 3.194

Yapının Durumu: İbadete açıktır.

Yapının Yeri ve Tarihi

Şehir merkezine 14 kilometre uzaklıktaki mahallenin merkezinde yer alan Caminin kitabesi yoktur. **(Resim: 3.172-3.173)** Vakıf Abideler ve Eski Eserler adlı kitapta, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde tespit edilmiş "Hançerli Fatma Sultan Cami-i Şerifi Vakfı" Hicri 950/ Miladi 1543-1544 tarihli olduğunu, muhtemelen bu caminin kaydı olabileceği belirtilmiştir.⁴⁹ Kayıтта ayrıca Fatma Sultan, II. Bayezid'in oğlu Mahmud Sultan'ın (1475-1507) kızı, Mustafa Paşa'nın oğlu ve dönemin Hüdavendigâr Sancakbeyi Mehmed Bey'in eşiştir. ⁵⁰ Yukarıda ismi geçen banî Hançerli Fatma Sultan'ın İstanbul ve Bursa'da emlaklarının olduğu vakıf kaydında geçtiği anlaşılmaktadır. ⁵¹

Eser, 2017 yılında restore edilmeye başlanmıştır. **(Resim: 3.174-3.175-3.176)** Eser, Kurşunlu Köyü Yıldırım Camii adıyla Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 11.03.2005 tarih ve 442 sayılı kararı ile anıtsal yapı olarak tescil edilmiştir.

Planı

Cami kuzey- güney yönünde sıralanmış giriş ve ibadet mekanları ile giriş bölümüne doğu-batıda bitişik halde yan mekanlardan meydana gelmiştir. Giriş, doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve beşik tonozla örtülüdür. Bu mekanın doğu ve batı duvarlarında kuzey batı ve kuzeydoğu köşelerinde birer kapı ile tonoz örtülü yan mekanlara giriş geçilir. **(Çizim: 3.22)** Dikdörtgen ana giriş kapısı dışa çıkıntılı olup, basık kemerli bir form ve hemen onun önünde sivri kemerli bir ön açıklık şeklinde verilmiştir. Giriş mekanının güney duvarı üzerinde ortada yer alan harim mekanına girişi sağlayan yuvarlak kemerli küçük kapı, bu kapının iki yanına simetrik olarak yerleştirilmiş dikdörtgen iki pencere, ve

⁴⁹Ötüken, v.d.,a.g.e., s.138., A.S.Ülgen, ilgili makalesinde, caminin banisi veya vakfı ile alakalı bilgi vermez. Sadece Kurşunlu isminin yapının kubbelerinde eskiden kurşun kullanılmış olabileceğini, bu mahiyette bir malzemenin ancak saray erkanının bütçesiyle yapılabileceğinden bahseder.

⁵⁰Bu bilgiyi Hamzabey Mehmed Bey Camii'ni ele aldığımız bölümde vermiştik.

⁵¹Ötüken, v.d.,a.g.e. , s.138.

yine bu cephenin güney batı güneydoğu uçlarında mazgal görünümünde birer pencere⁵² bulunur. **(Resim: 3.177-3.178-3.179)**

Giriş mekânının doğu ve batısında yer alan tonoz örtülü bölümlerin doğudakinin doğu, batıdaki batı duvarının tam ortasında profilli üçgen kesitli verilmiş birer ocak nişi ve bu nişlerin iki tarafında küçük boyutlu kare biçimli kapaklı nişler ve birer kare pencere yer alır. Yine bu mekânların güney duvarlarında doğudakinin iki ve batıdaki bir dikdörtgen pencere açıklığı vardır. Batıdaki mekânın kuzey duvarında yine bir adet kare pencere açıklığı bulunur. **(bkz. Çizim:3.22)**

Harimde mekânında kubbeye geçişte pandantifler kullanılmıştır. Doğu ve batı cepheler üzerinde kare planlı pencere açıklıkları vardır. Güney cephe üzerinde kare formlu simetrik sağır nişler verilmiştir. Harime girişte doğu ve batı kenarda kuzey duvarına bitişik müezzin mahfili yer almaktadır. Kubbe içten kasnaksız ve direk kaideye oturur görünse de dıştan bakıldığında sekizgen kasnaklıdır. Kubbeyi içerde harimi dolanan sivri kemerli uygulamalar taşımaktadır. Mihrabı, beş köşeli niş ve yarım daire formlu kavsarası ile dikdörtgen bir görünüme sahiptir. **(Resim: 3.180-3.181-3.182-3.183-3.184)**

Minare yapının ana giriş kapısının batı tarafında yer almakta olup, kare kaideli, üçgen pahlı pabuçlu, yuvarlak gövdeli, çift bilezikli, şerefe altı beş sıra testere dişli, tek şerefelidir. **(Resim: 3.185-3.186-3.187-3.188)**

Gerek dış gerek iç mekan hacimleriyle ele aldığımız bu yapının plan tipi, Zaviyeli, taphaneli, ters T planlı gibi farklı isimlerle adlandırılan camiler sınıfına girmektedir. **(bkz. Çizim: 3.22)**

Malzeme

Ağırlıklı malzeme, moloz taş, tuğla olmakla birlikte mermer, ahşap, çini, demir malzeme kullanımı da söz konusudur.

İç mekânda sıva tabasından dolayı malzeme değerlendirmemiz dış mekân üzerinden yapılmıştır.

Caminin beden duvarları yığma moloz taştandır. **(bkz. Resim: 3.174-3.175-3.176)** Ana giriş kapısı sivri kemerli alınlık hattı, minare gövdesi, şerefedeki korkuluk ve şerefe altı testere formlar, ocak nişleri ve ocakların bacaları **(Resim:3.189-3.190)** dış cephede iki sıra

⁵² Ali Saim Ülgen, Ötüken, v.d. bu pencereleri çizimde göstermemiştir. Teknik olarak bir hata gibi görünse de Ülgen'in ve Ötüken, v.d. 'nin incelediği tarihten sonra gerçekleşen restorasyon çalışmaları sırasında bu pencerelerin açılmış olabileceği düşünülebilir.

kirpi saçak ve bacalar üzerindeki tek sıra kirpi saçak hatları tuğla malzemedir. **(bkz. Resim:3.174-3.175-3.176-3.177, 3.186),(Resim:3.191)**

Minare kaidesi ve pabuç kesme taş **(bkz. Resim: 3.185)** şerefe ve petek bölümlerinde kuşak gibi dolanan hat, patlıcan moru çini, basık kemerli ana giriş kapısının kemeri, söveleri ve eşik hattı mermerdendir. **(bkz. Resim: 3.177)** Kapı kanatları, pencere çerçeveleri, harime girdikten sonraki doğu ve batıdaki mahfillerin korkulukları, minber, harim güney duvarındaki nişlerin kapakları ahşaptır. Pencere korkulukları demir, dışta üst örtü kiremit malzemedendir.

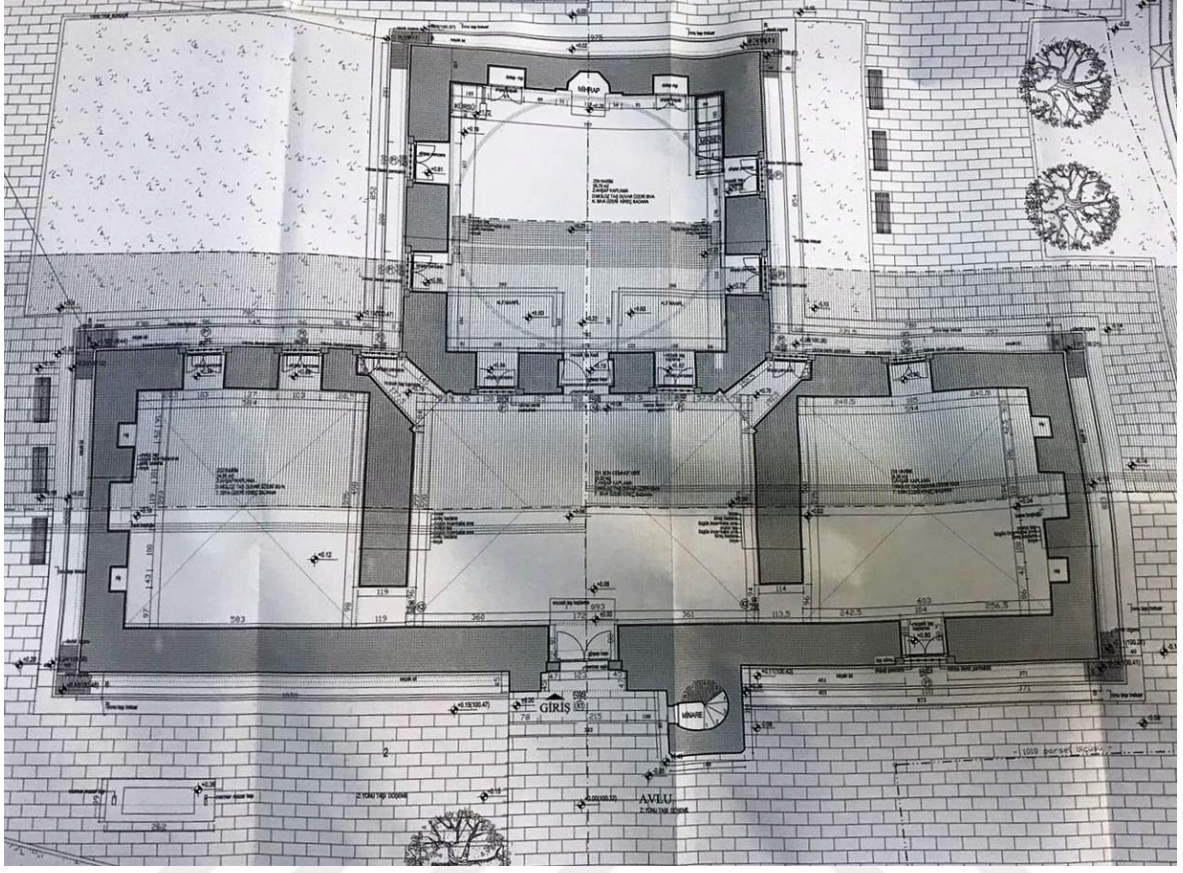
Kubbenin ve tonoz örtülerin tuğla malzemedен yapıldığı restorasyon sırasında yapmış olduğumuz incelemelerde teyit edilmiştir.

Süsleme

Süsleme açısından sıvalı yüzeyler üzerinde yakın dönemde yapıldığı anlaşılmaktadır. Kötü bir işçilik kullanılarak yapılmış kalemişi süslemeler, madalyonlar, sekiz kollu yıldız formları, bitkisel motifler, Arapça ayetler, Allah, Muhammed, dört halife, Hüseyin isimleri; silmelerde, kubbe içinde, pandantiflerde, cephe duvarlarında, mihrap köşeliklerinde, sivri kemerli formların silmelerinde, alınlıklarında bu tarz süslemeler yoğun şekilde kullanılmıştır. **(Resim: 3.192-3.193)** Giriş mekanının doğu ve batısındaki mekanla içerisinde süsleme objeleri yok denecek kadar azdır. Buralarda yer alan ocak nişlerinin üçgen hatlarla oluşturulmuş zigzag formları bu bölümler tek süsleme objeleridir. **(bkz. Resim 3.189)** Tarih bakımından yeni olan vaaz kürsüsünde oyma tekniğiyle süslemeler yapılmıştır. Minberi sonradan yapılmış olup hiçbir süsleme yapılmamıştır.

Dış mekânda duvar yüzeyleri pencere hattındaki sivri kemer formlar, yapıyı çevreleyen iki sıra kirpi saçak hattı, portal kapı sivri kemer formları ve minaredeki süslemeler dışında son derece masif verilmiş, hiçbir süsleme kullanılmamıştır. Yan mekânların bacaları üzerinde, çatı saçaklarındaki kirpi saçaklı düzenleme görülmektedir. **(bkz. Resim:3.175-3.176-3.191)**

Minarenin kaidesi üzerinde, köşe silmesi üzerinde bir oyma süsleme mevcuttur. **(bkz. Resim 3.187)** Minarenin şerefe üstünde ve şerefe korkuluklarında şerit şeklinde verilmiş kırmızı hamur malzemedен patlıcan moru çiniler önemli süsleme örnekleridir. Yine minare hattının gövdesinde iki adet bilezikle gövdede tekdüzelik kaldırılmış, hareketlilik sağlanmıştır. **(bkz.Resim3.186),(Resim: 3.194)**

Çizim 3. 22. Hançerli Fatma Sultan Camii rölöve planı
İnegöl Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Arşivi.

Resim 3. 172. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii
Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.

Resim 3. 173. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii.

Resim 3. 174. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii- restorasyonu- kuzeybatı cepheden.

Resim 3. 175. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii- restorasyonu- kuzey cepheden.

Resim 3. 176. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii- restorasyonu- güneydoğu cepheden.

Resim 3. 177. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii- girişi (kuzey cephe).

Resim 3. 178. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii- harime giriş kapısı ve simetrik yerleştirilmiş pencereler.

Resim 3. 179. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii giriş mekanı batı taraftaki mazgal pencere.

Resim 3. 180. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii- kubbeye geçiş elemanı.

Resim 3. 181. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii-harim doğu cephe pencereleri.

Resim 3. 182. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii-harim batı cephe pencereleri.

Resim 3. 183. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii- Güney Cephe –mihrab-minber ve kürsü.

Resim 3. 184. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii-harim girişi ve mahfile bakış.

Resim 3. 185. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii minaresinin konumu.

Resim 3. 186. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii minaresi.

Resim 3. 187. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii minaresi kaide ve pabuç bölümü.

Resim 3. 188. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii minaresi şerefesi.

Resim 3. 189. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii- ocak nişi.

Resim 3. 190. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii tuğla bacası.

Resim 3. 191. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii- kirpi saçak formlar- batı cepheden.

Resim 3. 192. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii harimdeki kubbe-kalemîşi süslemeleri.

Resim 3. 193. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii-harimdeki kubbe-kalemîşi süslemeleri.

Resim 3. 194. Kurşunlu Mahallesi Hançerli Fatma Sultan Camii-şerefe ve petek süslemeleri.

3.1.2.6. Hocaköy Camii

İnceleme Tarihi: 15. 11.2013- 21.07.2019

Resim No: 3.195- 3.209

Belge No: 3.7

Yapının Durumu: İbadete açıktır.

Yapının Yeri ve Tarihi

Cami, İnegöl'e 4 kilometre uzaklıkta ve şehrin batısındaki Hocaköy' ün Merkez Caddesi üzerinde konumlandırılmıştır. **(Resim: 3.195)**

Yapının kitabesi yoktur. Caminin doğu duvarı kapı açıklığı üzerinde yakın dönemde yerleştirildiği belirgin dikdörtgen mermer pano üzerinde hicri 1300 tarihi yazmaktadır.

Ancak arşiv kayıtları incelendiğinde bu tarih daha eskiye gitmektedir. Vakıflar arşivinde **Hicri: Rabiulahir 1168/ Miladi: Ocak/Şubat 1755** tarihli **Hurufat Defteri** kaydında Caminin adı geçmektedir. **(Belge:3.7)**

Caminin, neredeyse tüm yüzeyinde yenileme yapılmasına rağmen, pencerelerinin son dönem Osmanlı mimarisinde kullanılan formda oluşu, yapıyı katalog çalışması içerisinde kullanmamızı gerektirmiştir. Eserde saçak altında verilmiş formların son dönem Osmanlı mimarisinde kullanılan bir tarz oluşu, bir diğer etkidir. **(bkz. Resim: 3.195)** Minarenin sonradan eklenen son cemaat yeriyle aynı noktada oluşu, minarenin de sonradan eklendiği veya yeniden yapıldığını gösterir.

Planı

Cami, kuzey güney yönünde dikdörtgen bir plana sahiptir.

Dıştan kiremit örtülü kırma çatılıdır. **(Resim: 3.196)** Doğu ve kuzeyden son cemaat yerine girişi sağlanır. Kuzeydoğu köşede sekizgen kaideli bir minaresi yer alır. **(Resim: 3.197)**

İki katlı bir düzenlemeyle verilmiş son cemaat yerinin sonradan eklendiği gerek saçak hattının farklılığı gerek kot farkı sayesinde belirgindir. **(bkz. Resim: 3.196)**

Camide pencere düzeni, sonradan eklenen son cemaat yeri dışında simetriktir. Kadınlar mahfiline denk gelen, altlı üstlü birer adet verilmiş, yarım daire kemer formuna sahiptir. Harim duvarlarına denk gelen diğer pencerelerde doğuda üç, güneyde iki, batıda üç yarım daire formlu kemer düzeninde dikdörtgen düzen söz konusudur. Kuzey harim duvarı

pencereleri son cemaat yerinden dolayı iç mekandan ayırt görülebilir. **(Resim:3.198-3.199-3.200-3.201-3.202)**

Kuzey harim duvarından kadınlar mahfiline çıkış verilmiştir. **(Resim: 3.203)** Harime giriş son cemaat yerinden basık kemerli forma sahip çift kanatlı kapıdan sağlanır. **(Resim: 3.204)** Yine kuzey harim duvarına bitişik kadınlar mahfili yer alır.Düz tavanlı camiinin, tavan kaplaması yenidir. **(Resim: 3.205)**

Malzeme

Hocaköy Mahallesi camiinin iç ve dış beden duvarları sıvanmış olduğundan yapı malzemesinin ne olduğunu bilememekteyiz. Eserde; ağırlıklı tuğla ve ahşap malzemenin kullanıldığını görebilmekteyiz. Ahşap malzeme; harime girişi sağlayan kapı kanatlarında, harimde yakın dönemde yapıldığı belli olan minber, mihrap, kadınlar mahfili ve tavanda görülür.

Tuğla malzeme, minarenin gövde ve şerefe altında uygulanmıştır. Çatı örtüsü kiremit, tüm pencere çerçeveleri alüminyum doğrama, pencere korkulukları demir malzemedendir.

Süsleme

Eserde özellikle harimdeki süsleme örneklerinin tamamına yakını yakın dönem yenilemeleri sonucunda oluşmuştur.

Dış cephede harim bölümünü kapsayan alanın pencerelerin kemer formu cephelere hareketlilik kazandıran ana unsur gibidir. **(Resim: 3.206)** Üç sıra şerit şeklinde kuzey cephe hariç tüm cepheleri dolanan saçak altı düzenleme estetik bir görüntü sunmaktadır. **(bkz. Resim: 3.195-3.196)**

Minarede üçgen geçişlerle verilmiş pabuç, gövde bölümündeki bilezik şeklindeki iki obje, şerefe altında dört sıra testere dişi formlar minarede öne çıkan süsleme ve yapı unsurlarıdır. Tek şerefeli minarenin korkulukları minarenin yakın dönemde tadilat görüldüğünün kanıtıdır. **(Resim: 3.207-3.208-3.209)**

Belge 3. 7.Hocaköy Camii Hakkında Hurufat Kaydı-1062 Defter No- 54 Sayfa No.

Resim 3. 195. Hocaköy Mahallesi Camii- genel görünüş.

Resim 3. 196. Hocaköy Mahallesi Camii- doğudan çatı ve cepheye bakış.

Resim 3. 197. Hocaköy Mahallesi Camii minaresi

Resim 3. 198. Hocaaköy Mahallesi Camii- doğu cephe pencereleri.

Resim 3. 199. Hocaaköy Mahallesi Camii- güney cephe pencereleri.

Resim 3. 200. Hocaaköy Mahallesi Camii- batı cephe pencereleri.

Resim 3. 201. Hocaaköy Mahallesi Camii- harim kuzey cephe kadınlar mahfilinin olduğu yere denk gelen pencereler.

Resim 3. 202. Hocaaköy Mahallesi Camii- harim bölümünden pencere örneği.

Resim 3. 203. Hocaaköy Mahallesi Camii- son cemaat yerinden kadınlar mahfiline çıkış açıklığı.

Resim 3. 204. Hocaöy Mahallesi Camii- harime giriş kapısı.

Resim 3. 205. Hocaöy Mahallesi Camii- kadınlar mahfiline bakış.

Resim 3. 206. Hocaköy Mahallesi Camii pencere düzenlemeleri- doğu cephe.

Resim 3. 207. Hocaköy Mahallesi Camii- pencere düzenlemesi.

Resim 3. 208. Hocaköy Mahallesi Camii minaresi-kaide ve pabuç.

Resim 3. 209. Hocaköy Mahallesi Camii Minaresinden Detaylar.

3.1.2.7. İvaz Çelebi Camii (Şipali Mahallesi)

İnceleme Tarihi: 22. 06. 2011

Resim No: 3.210-3.215

Belge No: 3.8

Yapının Durumu: İbadete Açıktır.

Yapının Yeri ve Tarihi

Mahalle İnegöl'ün 3 kilometre doğusunda yer alır. Caminin konumu mahallenin merkezine yakın olup, ana yol hattı üzerinde yer alır. Cumhuriyet dönemi sonrasında bütünüyle yenilenmiş olduğu anlaşılan caminin sadece kuzeybatı köşesinde yer alan minaresi orijinaldir. **(Resim: 3.210-3.211)**

Caminin kitabesi yoktur. Bursa'daki Yeşil Camii ve Türbesini çizen, Ankara, Tokat ve farklı illerde vakıf eserleri olan, Çelebi Mehmed ve II. Murat dönemi devlet adamı⁵³ Hacı İvaz Paşa⁵⁴ tarafından yaptırıldığı bilinmektedir.

Eserin Vakıf kaydı tespit edilmiştir.⁵⁵ **(Belge: 3.8)** Fakat belge incelendiğinde İvaz Paşa Vakıfları içerisinde İnegöl'de bir cami kaydı olmadığını, vâkıfa kayıtlı İnegöl'de bir mekteb ifadesinin yer aldığını tespit etmekteyiz. Mustafa Beyazıt, doktora tezinde İvaz Paşa'nın Vakıfları başlığı içerisinde de bizim tespitimizi doğrular nitelikte bilgi sunmaktadır.⁵⁶ 1931 yılından günümüze ulaşan bir fotoğrafta *Şibali Mektebi* ifadesinin not düşülmüş olması ve o tarihte de minarenin varlığı, mimari işlev noktasında Şipali Mahallesi'ndeki yapının farklı yönlerden araştırılması gerektiği sonucuna varmamızı sağlamıştır. **(Resim:3.212)** Eser, Şipali Köyü İvaz Çelebi Camii adıyla Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 23.12.2005 tarih ve 1122 sayılı kararı ile anıtsal yapı olarak tescil edilmiştir.

⁵³Mustafa Beyazıt, *Hacı İvaz Paşa'nın Vakıf Eserleri ve Mimari Faaliyetleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2009, s.7-9.

⁵⁴ İvaz Paşa ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Beyazıt, *Hacı İvaz Paşa'nın Vakıf Eserleri ve Mimari Faaliyetleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2009.

⁵⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 01 Cemaziyelevvel 830 (Miladi 28 Şubat 1427) Tarih, 591/0 Defter ,0191 Sayfa, 0188 Sıra, 6016/2 Kayıt No'lu "İvaz Paşa bin Ahi Bayezi bin İvazzade Vakfı adıyla kayıtlı belgeden bu tespit yapılmıştır.

⁵⁶ Beyazıt, *a.g.t.*, s.15.

Planı

İbadet mekânı tamamen yeni olan kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen bir planlı bir camidir.

Caminin orijinal minaresi, sekizgen kaideli, köşeleri pahlanmış üçgen geçişli pabuçlu, silindirik gövdeli, gövde üzerinde alt ve üst kısımlarında burgulu (halat) bilezik formları, tek şerefeli, şerefe altında dört sıra testere dişi formudur. **(bkz. Resim: 3.210)**

Malzeme

Caminin duvar yüzeyleri boyalı olduğundan yapının, iç kısımdaki kapısı, kadınlar mahfeli, minber, düz tavanı ahşap malzemelidir.

Minarenin kaidesi kesme taş, pabuç, gövde, şerefe altı saçak hattı tuğla malzemelidir. **(Resim: 3.213-3.214-3.215)**

Süsleme

Süsleme açısından asıl ele alacağımız minarede, gövde üzerinde yer alan altlı üstlü halat veya zincir biçimli bilezikler, şerefe altı dört sıra tuğla testere dişleri önemli süslemelerdir. **(bkz. Resim: 3.214-3.215)**

Belge 3. 8. İvaz Paşa Vakfına Ait 1477 Tarihli Vakıf Kaydı.

Resim 3. 210. Şipali Mahallesi İvaz Çelebi Camii minaresi.

Resim 3. 211. Şipalı Mahallesi İvaz Çelebi Camii.

Resim 3. 212. Şipalı Mahallesi İvaz Çelebi Camii
İnegöl Kent Müzesi Kent Belleği Arşivi.

Resim 3. 213. Şipali Mahallesi İvaz Çelebi Camii minaresi- kaidesi ve pabuç bölümü.

Resim 3. 214. Şipali Mahallesi İvaz Çelebi Camii-minare detayı.

Resim 3. 215. Şipali Mahallesi İvaz Çelebi Camii minaresi- şerefe ve petek bölümünden detaylar.

3.1.2.8.Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii

İnceleme Tarihi: 24.06.2011- 25.07.2013- 31.07.2019

Çizim No: 3.23

Resim No: 3.216- 3.233

Belge: 3.9

Yapının Durumu: İbadete Açıktır

Yapının Yeri ve Tarihi

Cami, kırsal mahallelerimizden Kulaca Mahallesi'nin merkezinde olup, şehir merkezine uzaklığı 6 kilometredir. **(Resim: 3.216)**

Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler 4 adlı kitapta cami avlusunda yer alan kuyu bileziği üzerindeki yazılardan yola çıkarak caminin banisi ve yapılış tarihi hakkında yanlış bir sonuç ortaya çıkmıştır.⁵⁷Oysa caminin kuşak yazısı şeklinde olan kitabesi İnegöl Kent Müzesi'nde sergilenmektedir. Kopyaları caminin harim kısmında ayrı ayrı panolar şeklinde asılmıştır.Ayrı ayrı on ahşap kuşak yazısı okunduğunda Kulaca Mehmed Bey Camii'nin yapılış tarihini de içinde barındırdığını anlamaktayız. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv kayıtları incelendiğinde yapı ile alakalı en eski belgenin Hicri: Rabiulahir 1177/ Miladi 1770 tarihli Hurufat kaydı olduğunu öğrenmekteyiz. **(Belge:3.10)**

Kuşaklarda sırasıyla;

1. Cenâb-ı Hazret-i Derviş Paşa dilîr- i ceng- cû- yı kâfir efken
2. Hûdaafveyleyüb cürmü günâhın kusur Adn'i ide ana mesken
3. MehemedBiğ'kimahdûmıdır anın idübrihlet bu degr- bî- vefâdan⁵⁸
4. Anın rûhiiçünbünyâd kılındı bu gûne câmi-i ra'nâ- yı Ahsen
5. İlâhivâlid-i rif'at-me'âbı cihanda görmeye bir dahişîran
6. O Rüstem-i ateşzay-i küffar demi hîça görünür hemçu Gülçen
7. Ana tabur- ı ateş zay-i küffar demi hiça görünür hemçü gülşen
8. Ehibbasına nar-ı iftirakı gülistan-ı cihanı itdi külhan
9. Figan ve giryeyi kâr ettiler hep gamz-ı hicranı ile dost düşmen(düşman
- 10.Görenler didi tarihin EmÎnâ“ ne dikleş mabeidülcu ve Ruşen”

Sene 1130⁵⁹

⁵⁷Ötüken, v.d.,a.g.e., s.136.

⁵⁸ Üçüncü levhanın aslı kayıp olmasına rağmen kopyası cami duvarında yer almaktadır. Bu levhadaki bilgiye kopya levhadan ulaşılmıştır.

Anlamı ise;

- Hazret-i Derviş Paşa meydanında düşmanı yere yıkan bahadır
 - Allah günahlarını afv edip Aden cennetini ona mesken kılsın
 - Oğlu Mehmed Bey vefat edip bu vefasız dünyayı terk etti
 - Onun ruhu için bu güzel cami inşa edildi
 - Allah'ın yüksek rütbesine sığındığımız pederi bir daha görmesin Şiran
 - O savaş meydanının Rüstem-i düşmanın havan toplarına denktir
 - Kâfir taburlarının ateş gibi kanı ona değersiz ve gül bahçesi gibi görünürdü
 - Ahbabları ayrılık ateşinin acısı ile gül bahçesi gibi dünyayı hama külhanı gibi görüyor
 - Dostu düşmanı ayrılık acısı ise gözü yaşlı ağlamayı iş edindiler
 - Ey Emin! Görenler tarihini söyledi “ Ne güzel cezbeden ve parlak bir mabed”
- Sene 1130 (**Resim: 3.217-3.218**)

Bu levhalar sayesinde yapının kesin yapım tarihi olan Hicri 1130/ Miladi 1717/1718' ye ulaşmış oluyoruz.

Oğlu Mehmed Bey'in ölümü üzerine yaptırılan bu caminin banisi olan Derviş Paşa Osmanlı Devleti içerisinde önemli devlet görevlerinde bulunmuştur⁶⁰.

Tescilli olan camide, 2013 yılı itibariyle Anıtlar Bölge Kurulu önderliğinde restorasyon çalışmaları başlamıştır. 2014 yılında restorasyon çalışmaları tamamlanıp yeniden ibadete açılmıştır.

Planı

Güney-kuzey doğrultusunda dikdörtgen planlı harim ve bu mekânın kuzeyinde doğu batı hattında uzanan altı ahşap ayak üzerine oturan iki bölümlü seki görünümüne haiz son cemaat yeri mevcuttur. Batı cephede harimle son cemaat yerinin kesiştiği noktada ongen kaideli minare yer alır. (**Çizim: 3.23**) Her iki bölümünde düz ahşap tavan uygulanmıştır. Kiremit örtülü kırma çatı uygulanmıştır.

Doğu ve batı cephelerde simetrik olarak verilmiş altta ve üstte üçer dikdörtgen, güney ve kuzey cephede altta ve üstte ikişer dikdörtgen, pencere dizisi simetrik olarak yer alır.

⁵⁹ Emin İsminde bir şaire ait olduğu bilinir. Kuşak yazılarının bilgileri İnegöl Kent Müzesi'nde sergilenmektedir.

⁶⁰ Derviş Paşa hakkında bilgi için; Cafer Çiftçi, “İnegöllü Bir Ayan: Derviş Paşazade Numan Bey ve Faaliyetleri” Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler, C.2, İstanbul 2017. s.588.

Bütün cephelerde alt pencereler üst pencerelere göre biraz daha büyüktür. (**Resim: 3.219-3.220-3.221-3.222**)

Son cemaat yeri, altı ayak üzerine oturmasına karşın iki bölümlü seki görüntüsü ortaya koymaktadır. Zeminden yaklaşık 50 cm. yüksek tutularak verilmiş sekilerin ortasında harime geçişi sağlayacak kuzey güney yönünde dikdörtgen şekilde verilmiş geçiş mevcuttur. Harime giriş çift kanatlı dikdörtgen kapı açıklığından sağlanır. (**bkz. Resim:3.222**)

Harime girişin kuzey duvarına bitişik verilmiş noktasında kadınlar mahfili yer alır. Kadınlar mahfeline çıkış kuzeybatı köşedeki merdivenle sağlanır. (**Resim:3.223**)

Caminin ilk yapılışından günümüze kaba hatlarıyla ulaşabilen nadir bölüm olan mihrab, dikdörtgen bir forma sahiptir. Güneybatıda köşedeki minber ve güneydoğu köşedeki kürsü restorasyon sonrası camide yerini alan günümüz örnekleridir. (**Resim:3.224**)

Malzeme

Yapıda moloz ve kabayonu taş, tuğla, ahşap, çini kullanılan malzemelerdir.

Yapının bütün cephelerinde beden duvarları iki sıra tuğla ve ardından moloz ile kabayonu taş dizisi şeklinde verilmiştir. (**bkz. Resim: 3.219-3.220-3.221-3.222**) Restorasyon öncesi sadece doğu duvarında cepheyi boydan boya gezen ahşap hatıllar⁶¹ kullanılmıştı. (**Resim: 3.225**) Restorasyon sonrası bu cephede diğer cephelerin düzeniyle aynı verilmiştir.

Son cemaat yeri taşıyıcı kare ayaklar, korkuluklar ve tavanı, pencere çerçeveleri, harime girişi sağlayan kapı kanatları, kadınlar mahfili, harim tavanı, minber ve kürsüde ahşap malzemeyi görmek mümkündür.

Minarede iki sıra tuğla iki sıra kesme taşla almaşık kaide, gövdede, petek ve şerefe altındaki kirpi saçakta tuğla malzeme kullanılmıştır. Şerefe altında ve petekte dikdörtgen biçimli çini kullanılmıştır. (**Resim: 2.226**)

Süsleme

Yapıda süsleme öğelerini mihrap, minare, saçak altında görmek mümkündür.

Dikdörtgen biçimli Mihrabın yedi köşeli nişi üzerinde farklı renk yağlı boya ile verilmiş bitkisel süslemeler ve Arapça yazılar görülmektedir. Mihrab nişini ve kavsarasını bir

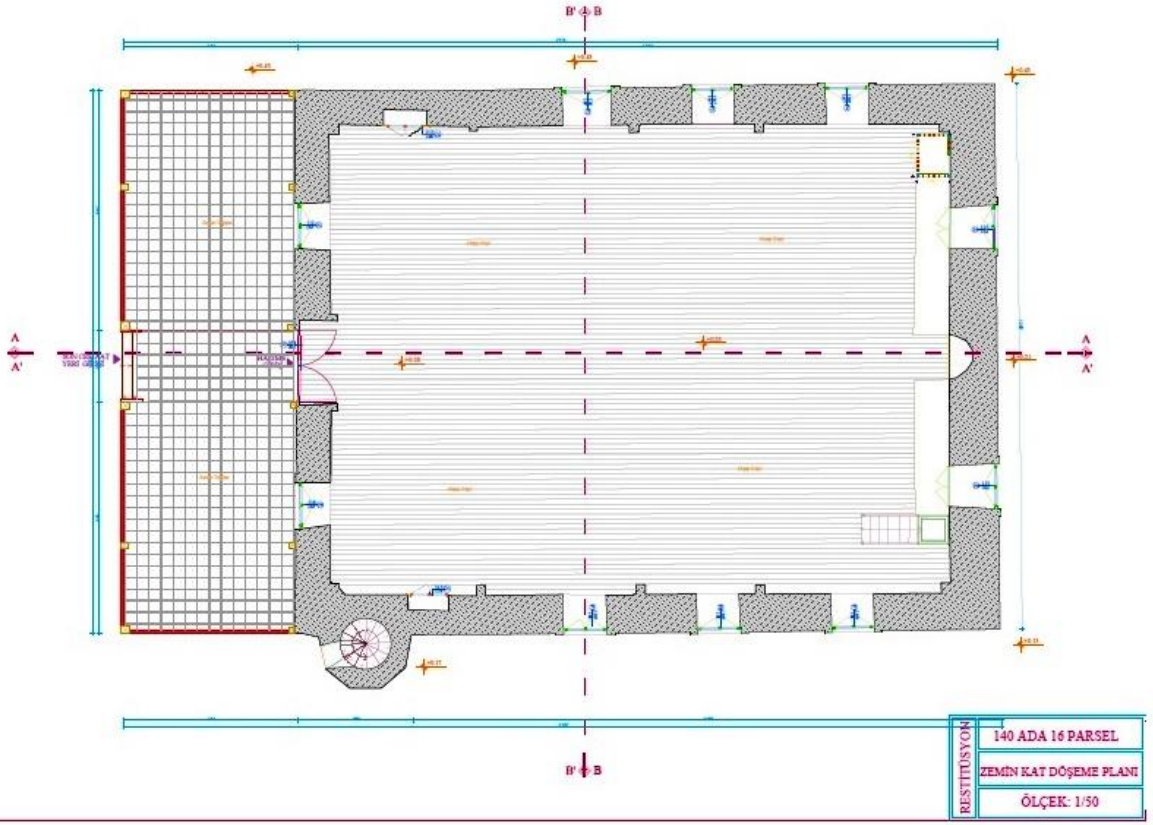
⁶¹Hatıl; Yığma ve hımış yapıda, ağırlığı yatay olarak dağıtmak ve duvarların düşey doğrultudaki çatlamlarını önlemek üzere duvarın içine yatay olarak boydan boya uzatılan ahşap, tuğla ya da beton bağlama öğesi. (Doğan Hasol, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, Haziran 2002, s.204.

çerçeve içerisine alan kalem işi bitkisel motifler restorasyon sırasında ortaya çıkarılmış ve tamamlanmamış şekilde bırakılmıştır. Mihrabın çevresinde kuşak halinde yer alan Arapça yazı görülmektedir. Mihrabın nişi içerisinde tam merkezde rozet içerisinde Arapça yazıların yer aldığı süsleme dikkat çekmektedir.⁶²Mukarnaslı mihrab kavsarası altın yıldız boyalarla belirgin kılınmıştır. Mihrab nişini sınırlayan iki köşede yine altın yıldız boyalarla süslenmiş kum saati biçimli sütunceler yer alır. **(Resim:3.227-3.228-3.229-3.230)**

İnegöl Kent müzesinde sergilenmekte olan kuşak yazılarının kopyaları cami içerisinde farklı cephelerde asılmıştır. Restorasyon sonrası göremediğimiz bir süslemede harime giriş kapısının alınlık seviyesinde kök boyalarla yapılmış bitkisel süslemelerdir. **(Resim: 3.231)**

Dış mekânda minare üzerinde gövde de ve petekte şerit halinde verilmiş dikdörtgen karolar halinde kırmızı karanfil ile bitkisel motifli çiniler (sıraltı çini) bulunur. Yine minarenin şerefe altında tuğladan yapılmış dört sıra testere dişi formlar çevrelenmiştir. **(Resim 3.232-3.233)**

⁶² İnegöl İshak Paşa, Yıldırım (Cuma) Camilerindeki mihrap içi süsleme objelerine benzemektedir.

Çizim 3. 23. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii planı

Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi.

Belge 3. 9. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii- 1065 Defter- 35 Sayfa Numaralı Hurufat Defteri Kaydı.

Resim 3. 216. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii- kuzeydoğudan bakış.

Resim 3. 217. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii- Kuşak Yazıları.

Resim 3. 220. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii güney cephesi.

Resim 3. 221. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii Batı Cephesi.

Resim 3. 222. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii kuzey cephesi.

Resim 3. 223. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii mahfiller ve harim kapısına bakış.

Resim 3. 224. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii mihrab-minber ve kürsüye bakış.

Resim 3. 225. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii restorasyon öncesi doğu cephe duvarı.

Resim 3. 226. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii Minaresi.

Resim 3. 227. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii mihrabı.

Resim 3. 228. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii mihrab nişi süslemeleri.

Resim 3. 229. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii mihrab kavsarası.

Resim 3. 230. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii mihrap alınlığından.

Resim 3. 231. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii restorasyon öncesi harime giriş kapısı ve süslemeleri.

Resim 3. 232. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii Minaresi şerefe altı ve petek süslemeleri.

Resim 3. 233. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii minaresi- sıraltı teknikli çini süslemeler.

3.1.2.9. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii

İnceleme Tarihi: 24.06.2011

Çizim No: 3.24- 3.30

Resim No: 3.234-3.246

Belge No: 3.10

Yapının Durumu: İbadete Açıktır

Yapının Yeri ve Tarihi

Cami İnegöl'e bağlı Tahtaköprü kasabasının merkezinde yer alır. **(Resim: 3.234)** Vakıf Abideler ve Eski Eserler kitabında yapının incelendiği tarihte giriş kapısı üzerinde Hicri 1313/ Miladi 1895-96 yazdığı belirtilmiştir.⁶³ Ancak günümüzde yapıldığı döneme ait kitabesi yoktur. 1986 yılındaki onarımdan sonra eklenmiş mermer kitabe üzerinde ilk yapılışının 1895- 1896 olduğu yazmaktadır. **(Resim: 3.235)**

Yine aynı eserde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde tespit edilen, adı belirtilmeyen bir "mescid"e ait olan nukud kaydında⁶⁴ da aynı tarihin yer alması da yukarıdaki bilgileri doğrular niteliktedir. Eserde 30.08.1982 tarihinde yapılan araştırmada mescidin yıkılma tehlikesinden dolayı kapalı olduğu belirtilmiştir.⁶⁵ Ayrıca yapının dış cephesinde pencere hattının ve köşe hatlarının verilmiş tarzı da geç dönem Osmanlı mimari özellikleri barındırmaktadır. **(bkz. Resim: 3.234)** Vakıflar Rölöve Bürosu tarafından 19.12.1982 tarihli Rölöve raporunda yapının yıkılmak üzere olduğunu, bu nedenle restorasyonu yapılarak 1986 yılında tekrar ibadete açıldığını anlamaktayız. **(Çizim:3.24-3.25-3.26-3.27-3.28)**

Eser, Tahta Köprü Camii, Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 12.07.2012 tarih ve 0926 sayılı kararı ile anıtsal yapı olarak tescil edilmiştir.

Osmanlı Arşivleri incelendiğinde aşağıdaki belgede yapının yapım yılına dair fikir vermesi adına önemli bir belgedir.

⁶³Ötüken, v.d.,a.g.e., s. 147.

⁶⁴Ötüken, v.d.,a.g.e., s. 147, (Vakıf kaydı, Sıra No: 1415, Tahtaköprü, Mescit için Kadiroğlu Ahmet, Mehmetoğlu Mustafa ve Osman oğlu Abdullah'ın Nukud'u vakfi, vak: 189, Esas 1:3 / 2518, tarih 1313 H.)

⁶⁵Ötüken, v.d.,a.g.e., s. 147.

BOA.HH.THR.333.40:(Hicri: 22 Receb 1308 / Miladi: 03 Mart 1891)

Camii, Mektep İnşası ve Memur Tayini(Hamidiye, Mezid, Kanlıkonak, Tüfekçikonak, Tahtaköprü ve Hilmiye)(**Belge: 3.10**)

Planı

Cami, kuzey- güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. (**Çizim: 3.29-3.30**) Kıırma çatılı, düz tavanlıdır. Kuzey duvarına bitişik son cemaat yer gibi düzenlenmiş küçük boyutlu dikdörtgen planda, örtüsü içten tonozu andıran bir bölüme giriş çift kanatlı dikdörtgen kapı açıklığından sağlanır. (**bkz. Resim:3.235**) Bu alandan sonra tekrar çift kanatlı bir kapı açıklığıyla harime geçiş yapılır. (**Resim: 3.236**) Güney cephe hattında iki basamaklı bir yükselti hattından sonra beş köşeli nişli mihrap, kuzey harim duvarına bitişik beton ayaklar üzerine oturan kadınlar mahfeli, güney duvarın batı köşesinde minber, doğu köşesinde vaaz kürsüsü yer alır. (**bkz. Çizim:3.29**)

Doğu cephede güneye yakın hatta iki büyük, kuzey cepheye yakın hatta kadınlar mahfiline denk gelen yerlerin duvar hattında altlı üstlü ikişerden dört, güney cephede simetrik iki, batıda güney duvarına yakın iki büyük, kuzeye yakın hatta altlı üstlü ikişerden dört,kuzeyde altta iki, üstte üç yarım daire kemerli pencere açıklıkları yer alır. (**bkz. Çizim:3.24-3.25-3.26-3.27**)

Kuzeybatı cephede iki kademeli yüksek kare kaideli, soğan pabuçlu, kalınlıkları farklı iki kademeli silindirik gövdeli, tek şerefeli bir minare bulunmaktadır. (**bkz. Çizim: 3.27**)

Malzeme

Caminin cephelerinin sıvalı olması nedeniyle malzemenin türü konusunda sınırlı bilgiye sahip olabilmekteyiz. İç mekanda mihrap, minber, vaaz kürsüsü, kadınlar mahfili sütunlarının dış kaplamaları, cephelerdeki duvarların süpürgelikleri mermer malzemedendir. (**Resim:3.237-3.238-3.239-3.240**)

Çift kanatlı harime giriş kapısı ve son cemaat yeri kapısı ahşap malzemedir. (**bkz. Resim: 3.235-3.236**)

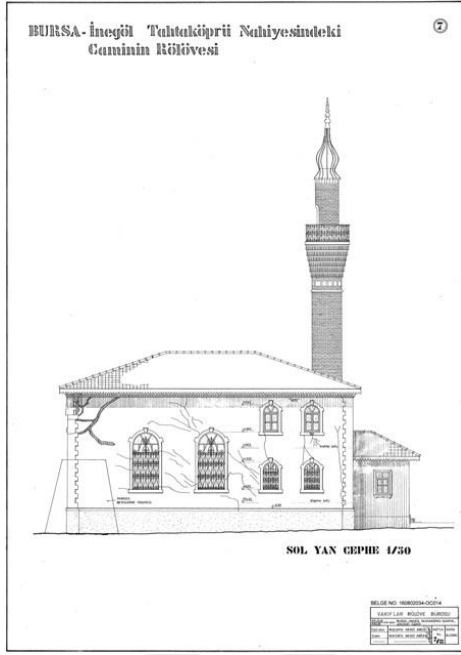
Dış mekanda minare kaidesi muhtemelen kesme taş, gövde, şerefe altı kirpi saçak tuğladandır. (**Resim:3.241-3.242-3.243**) Örtü sistemi kırma çatı olup, kiremit malzemeyle kaplanmıştır. (**bkz. Resim:3.234**) Pencere korkulukları demir malzemelidir. (**Resim:3.244-3.245**)

Süsleme

Süsleme unsurlarının çok yoğun olmadığı camide, harimde estetik bir görüntüsü olmayan mermer doku görülmektedir. Mihrab, minber, kürsü, harim kapı kanatları yakın dönemde ilave edildiklerinden süsleme anlamında bir değer ifade etmemektedirler.

Dış cephede pencere biçimleri, minare, kirpi saçak formları andırır düzenleme süsleme açısından değerlendirilebilir örneklerdir.

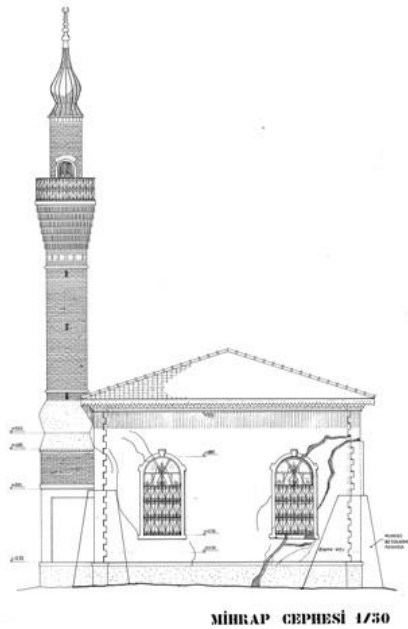
Saçak altında bilindik geleneksel kirpi saçaklar, bu sefer çıkıntıları belirgin olmasına rağmen farklı renkli boyalı şekilde verilmiştir ve daha yüzeyseldir. Cephe kesişimlerinde silme şeklinde dikey doğrultuda verilmiş simetrik doku, yapıya hareketlilik katmıştır. **(Resim:3.246)** Minare kaide silmelerle farklı bir anlatıyla yapılmış, pabuç dönemin mimari özelliklerini yansıtır tarzda soğan tipli olarak verilmiştir. Şerefe altındaki altı sıra tuğla testere dişiyle, bunun altında ve petekte şerit gibi çevresini dolanan türkuaz çinilerle süslenmiştir. Şerefe altındaki çinilerin altında kalan kısımda bilezik kullanılmıştır. **(bkz. Resim: 3.241-3.243)**

Çizim 3. 24.Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii- doğu cephe.

BURSA-İnegöl Tahtaköprü Nahiyesindeki Caminin Rölövesi

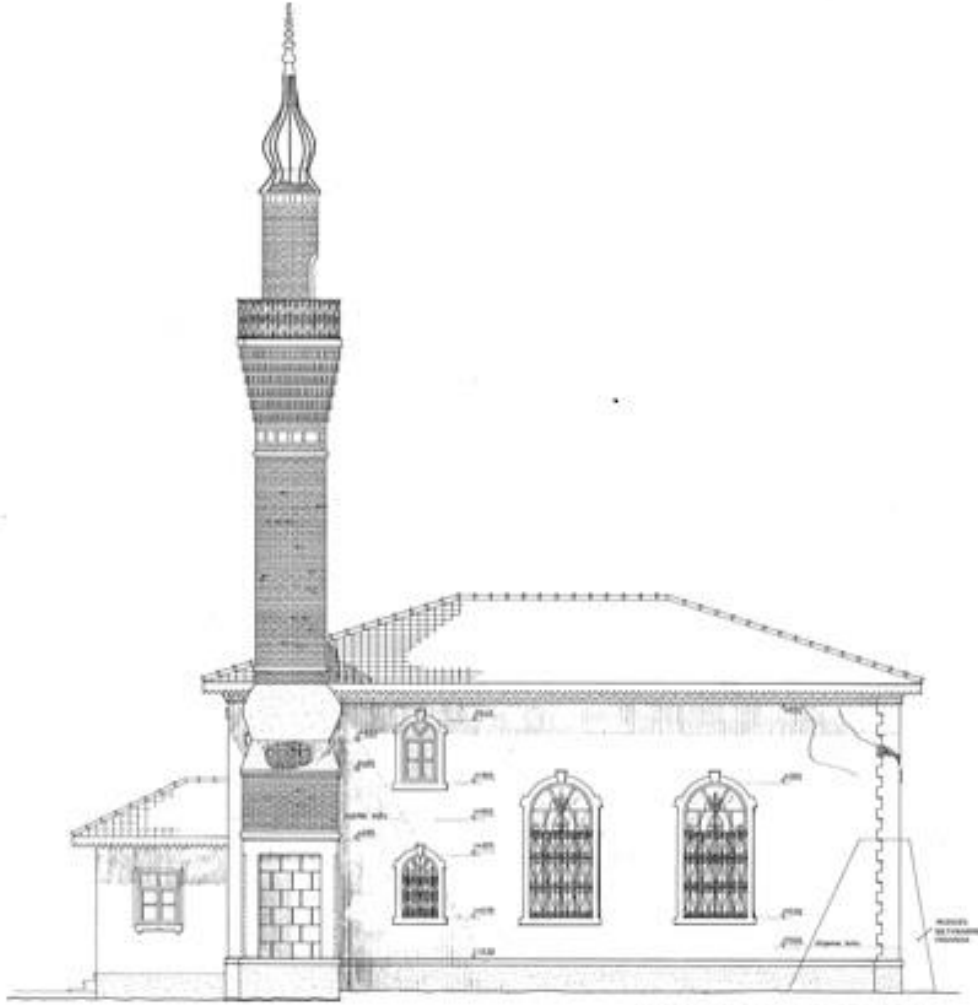
6

Çizim 3. 25. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii güney cephe.

**BURSA - İnegöl Tahtaköprü Nahiyesindeki
Caminin Rölövesi**

3

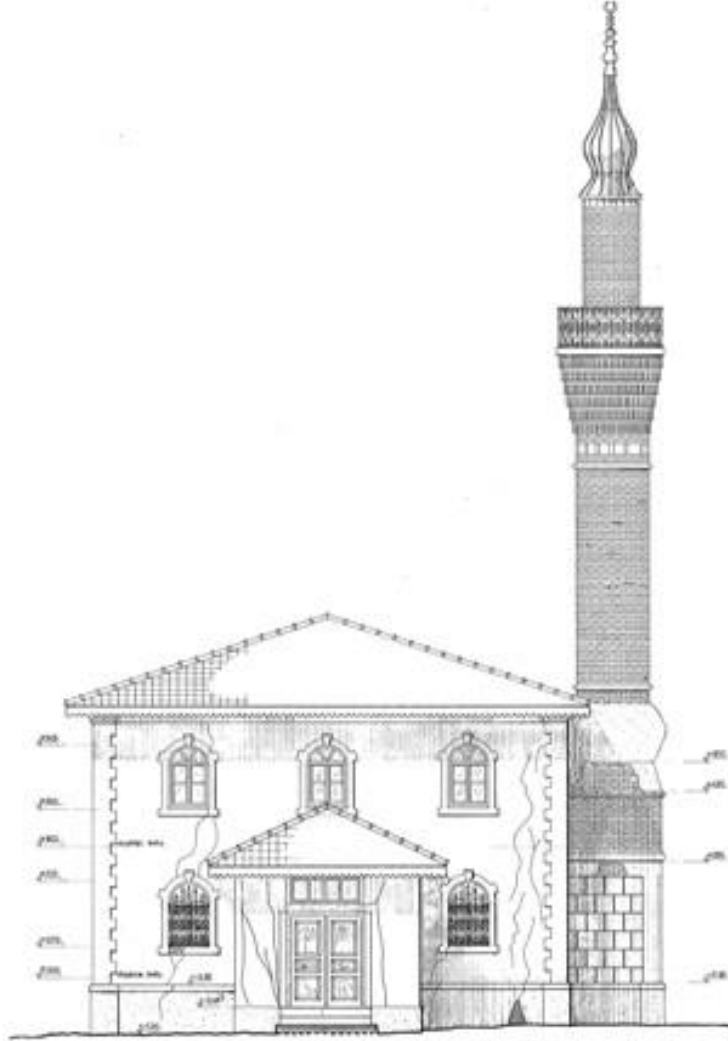
SAĞ YAN CEPHE 1/50

BELGE NO: 160802004-00001

VAKIFLAR RÖLÖVE BÜROSU			
T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI			
MİMARLIK VE KURUMSAL İZLENİM BÜROSU			
İzlenen:	İzlenenin Adı:	İzlenenin No:	İzlenenin Tarihi:
İzleyen:	İzleyen Adı:	İzleyen No:	İzlenenin Durumu:
			İzlenenin Durumu:

Çizim 3. 26.Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii batı cephe.

**BURSA- İnegöl Tahtaköprü Nahiyesindeki
Caminin Kölövesi**

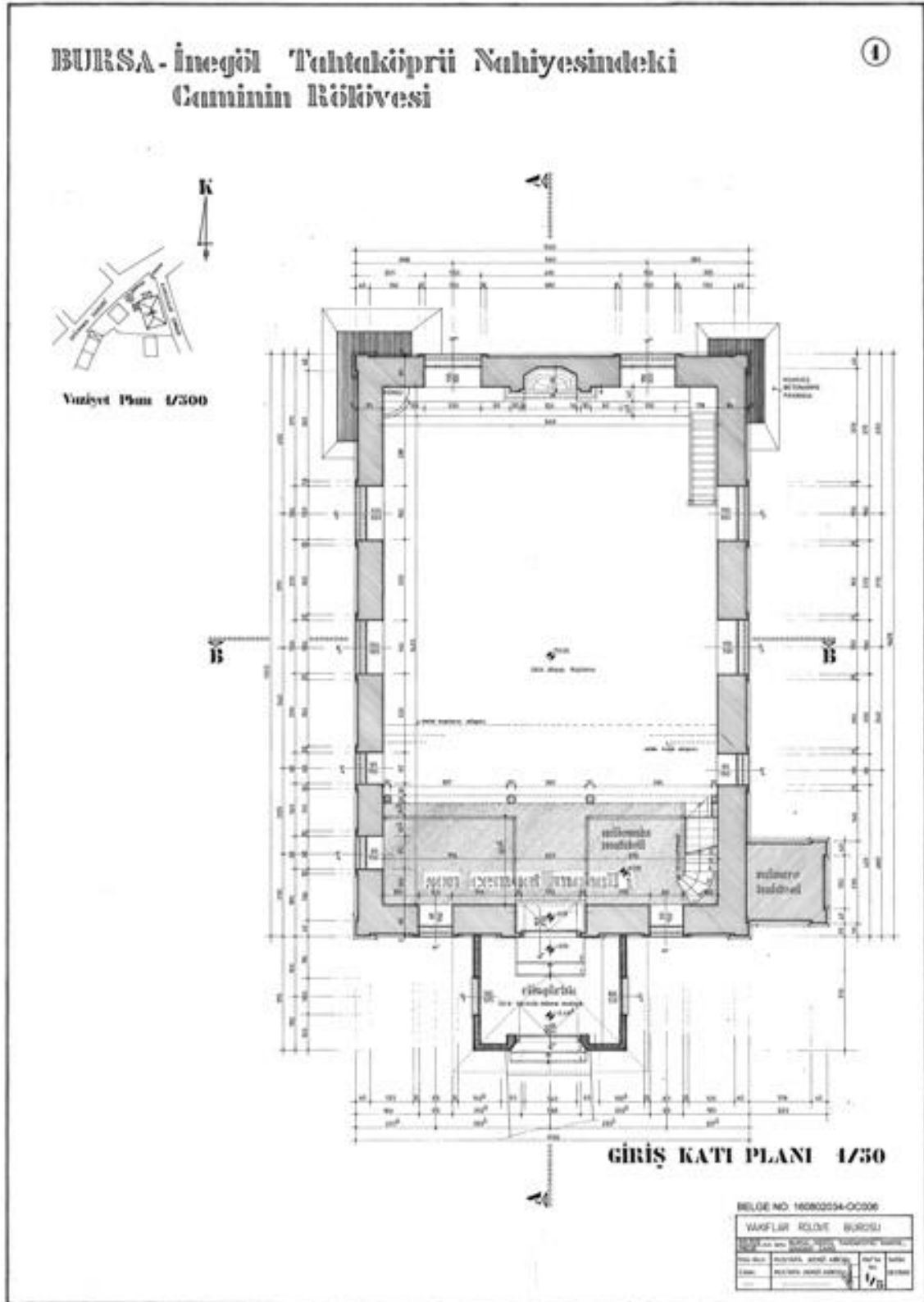

GİRİŞ CEPHESİ 1/30

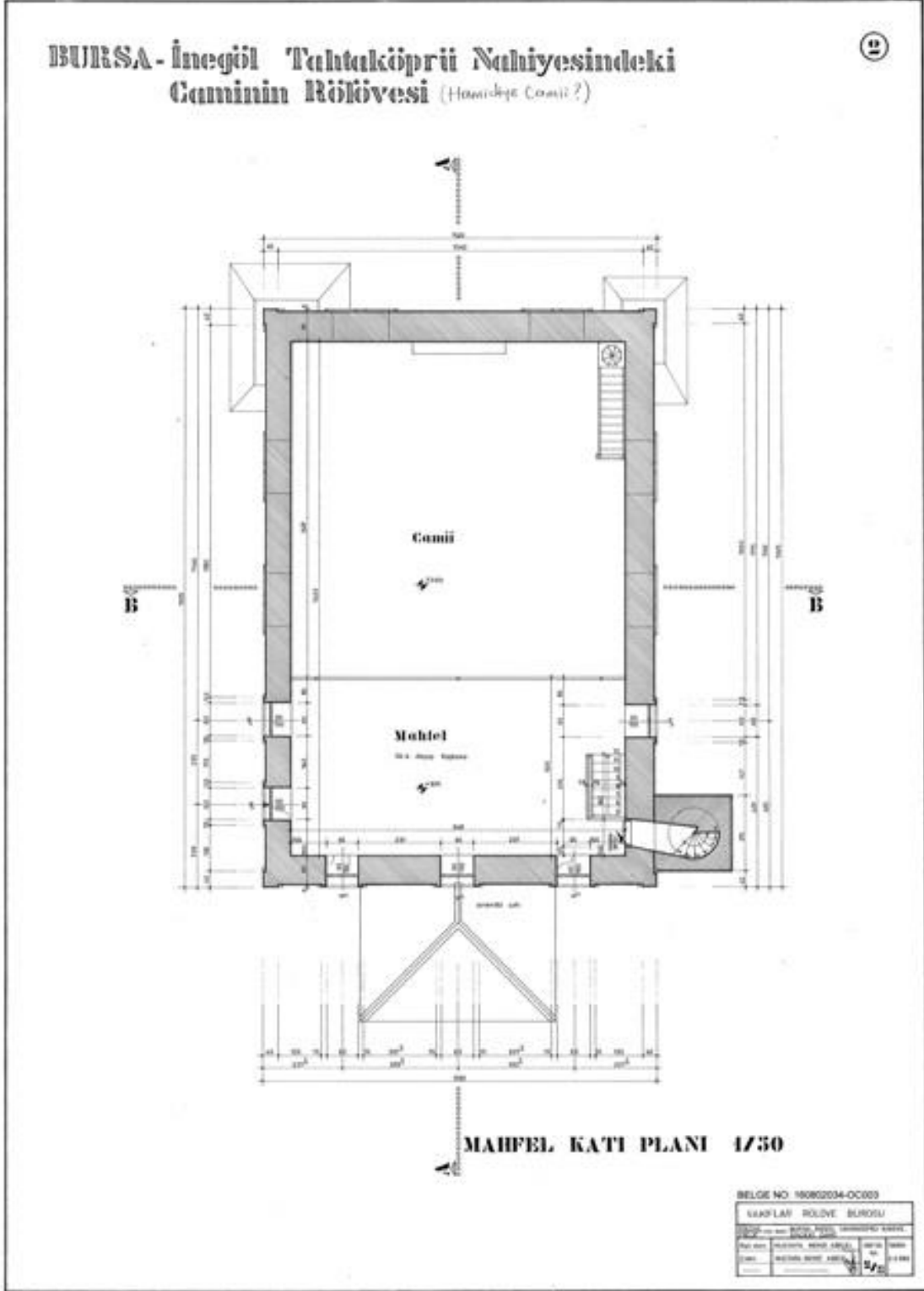
BELGE NO: 16062014-00206

YAKIFLAR KÖLÖVE BÜROSU			
KÖLÖVE NO: 16062014-00206			
TEKNE	KÖLÖVE NO: 16062014-00206	KAĞIT	1/30
ÇİZİM	MÜHÜR NO: 16062014-00206	İMZA	16062014-00206

Çizim 3. 27.Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii kuzey cephe.

Çizim 3. 29. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii- giriş kat planı.

Çizim 3. 30. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii- Kadınlar Mahfili katı planı.

Resim 3. 234. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii.

Resim 3. 235. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii kitabesi.

Resim 3. 236. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii- harime giriş kapısı.

Resim 3. 237. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii- mermer mihrab-minber-kürsü.

Resim 3. 238. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii- kadınlar mahfiline bakış.

Resim 3. 239. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii- mermer mihrab ve minber.

Resim 3. 240. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii- mihrab.

Resim 3. 241. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii minaresi

Resim 3. 242. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii minaresi.

Resim 3. 243. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii minaresi pabuç-gövde bölümleri.

Resim 3. 244. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii-pencere düzenlemeleri.

Resim 3. 245. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii- pencere korkulukları.

Resim 3. 246. Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Camii-saçak ve cephe kesişimlerinde yer alan süslemelerden bir bölüm.

3.2. Günümüze Ulaşmamış Camiler

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi taramalarında İnegöl Hurufat Defterleri de incelenmiş, bu incelemeler sonucunda şehir merkezinde 7, kırsal mahallelerde günümüze ulaşmamış 37 cami ve mescid tespit edilmiştir. Bu kayıtlarda adı geçen cami ve mescidler, ya görevli tayin edilmesi/ atanması, ya da mevcut yapının yeniden inşası veya mescidden camiye çevrilmesi durumları kayıtlarda yer almaktadır. Genellikle görevli ataması şeklinde karşımıza çıkan bu belgeleri, tablo halinde, şehir merkezi ve kırsal mahallelerde yer alanlar şeklinde sunduk.

Arşiv taraması sonucunda Vakfiye kayıtları olan kırsal mahalle camileri de tespit edilmiş olup, tablo şeklinde bu kayıtlarda gösterilmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (eski adıyla Başbakanlık Devlet Arşivleri)'nde daha çok 19.yüzyıl göçleriyle İnegöl'e gelen muhacirlerin kırsal mahallelerdeki cami taleplerini içeren cami yapım talebi ifadelerinin yer aldığı belgelere de yer verdik. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi içerisinde fotoğraf kaydı olan fakat Osmanlı arşivleri içerisinde göremediğimiz yapılara da vurgu yapılmıştır.

3.2.1. Şehir Merkezindeki Camiler

Hürriyet (Sarı) ve Kasım Efendi camileri, yakın dönemlerde yıkılıp yeniden inşa edilmiş ve isimleri yaşatılan camilerdir.⁶⁶

<u>HURUFAT KAYITLARINDA ŞEHİR MERKEZİNDE YER ALAN CAMİLER</u>					
	MAHALLESİ	ESER ADI	DEFTER NO	SAYFA NO	EVRAK TARİHİ
1	CUMA	KAPICIBAŞI MEHMED/ MAHMUD	1069	31	H. 1132 M. 1720

⁶⁶Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi tarandığında modern yapılar olmasına rağmen her iki camiinde tescillendiğini görmekteyiz. Hürriyet (Sarı) camiinin yapılan tasniflemede fotoğraf arşivine de ulaşılmıştır.

		CAMİİ			
2	CUMA	İBRAHİM BEŞE'NİN YAPTIRDIĞI MESCİD	1073	31	H.1147 M. 1735
3	SİNANBEY	SİNANBEY MAHALLESİ CAMİİ	1058	31	H. 1184 M. 1771
4	SİNANBEY	MERHUM MAHMUD EFENDİ CAMİİ	1073	31	H. 1212 M. 1797
5	SİNANBEY	SİNAN BEY MESCİDİ	1140	24	H. 1108 M. 1697
6	YENİCE	YENİCE MAHALLESİ CAMİİ	1073	30	H. 1143 M. 1730
7	YENİCE	ŞEYH İBRAHİM CAMİİ	1081	49	H. 1112 M. 1700

Resim 3. 247. Hürriyet (Sarı) Camii
Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.

Resim 3. 248. Kasımefendi Camii- Güneybatı Cepheden.

3.2.2. Kırsal Mahallelerdeki Camiler

<u>HURUFAT</u> KAYITLARINDAKI KIRSAL MAHALLELERDE YER ALAN CAMİLER					
	MAHALLESİ	ESER ADI	DEFTER NO	SAYFA NO	EVRAK TARİHİ
1	ADABİNNİ (ALANYURT)	DURMUŞ BEŞE CAMİİ	1069	32	H. 1130 M. 1717/18
2	AKHİSAR	AKHİSAR CAMİİ	1050	31	H.1185 M. 1771
3	ALAYNA (DOĞANYURDU)	ALAYNA KÖYÜ CAMİİ	536	87	H. 1247 M. 1830
4	ALİBEYKÖY	MEHMED ÇELEBİ CAMİİ	1069	33	H. 1132 M. 1719
5	BEDRE (ÇAYYAKA)	HACI SEFER CAMİİ	1081	49	H. 1116 M. 1704/1705
6	BİLAL	BİLAL KÖY CAMİİ	1073	30	H. 1144 M. 1731/32

7	ÇAVUŞ	ÇAVUŞKÖY CAMİİ	1062	54	H. 1168 M. 1755
8	ÇELTİKÇİ	ZEYNEL ABİDİNCAMİİ	1070	41	H. 1177 M. 1763
9	ÇELTİKÇİ	ÇELTİKÇİ MESCİD	1055	62	H. 1168 M. 1754/ 55
10	ÇELTİKÇİ	ÇELTİKÇİ CAMİİ	1062	55	H. 1171 M. 1757/ 58
11	ÇİTLİ	ÇİTLİ CAMİİ	1055	62	H. 1163 M. 1750
12	DEYDİNLER	DEYDİNLER CAMİİ	531	96	H. 1211 M. 1796
13	DEYDİNLER	NURULLAH OĞLU İBRAHİM BİNASI CAMİİ	1059	56	H. 1187 M.1774
14	DOMA (ŞEHİTLER)	DOMAKÖY AZİZ EFENDİ MESCİDİ	1069	32	M.1127/ 28 H.1715/ 16
15	EDEBEY	EDEBEY CAMİİ	532	91	H. 1217 M.1802

16	EYMiR	EYMiR KöYü CAMİİ	1059	56	H. 1186 M.1773
17	GELENE (KAYAPINAR)	GELENE CAMİİ	1081	49	H. 1111 M.1699/ 1700
18	GENCİ (TURGUT ALP)	İSMAIL BEŞE CAMİİ	1073	41	H. 1154 M.1742
19	HAMAMLI	HAMAMLI KöYü CAMİİ	530	152	H. 1207 M.1793
20	HAMAMLI	HAMAMLI KöYü MESCİDİ	1055	62	H. 1163 M.1750
21	HAMZABEY	AHİ ÇELEBİ MESCİDİ	1137	64	H. 1137 M.1724
22	KARALAR	OSMANOĞLU ALİ BİNASI CAMİİ	531	96	H. 1215 M.1801
23	KIRLEZ (PAŞAÖREN)	KIRLEZ CAMİİ	1055	62	H. 1165 M.1751/52
24	KIRLEZ(PAŞAÖREN)	SOFU ORUÇ CAMİİ	1069	32	H. 1132 M. 1720

25	KONURLAR	KONURLAR CAMİİ	532	91	H. 1168 M.1755
26	KURŞUNLU	KURŞUNLU CAMİİ	1065	35	H. 1189 M.1775
27	KURŞUNLU	KURŞUNLU MESCİDİ	1081	49	H.1102 M.1690/ 91
28	MADEN	MADEN KÖYÜ CAMİİ	1081	49	H. 1116 M.1704
29	MUZAL (GÜNDÜZLÜ)	MUZAL CAMİİ	1062	55	H. 1171 M.1758
30	ORTAKÖY	SEYYİD HACI HÜSEYİN CAMİİ	1070	42	H. 1181 M. 1767/68
31	ORTAKÖY	HACI HASAN MESCİDİ	1069	33	H. 1133 M.1720
32	öZLüCE	öZLüCE KöYü CAMİİ	531	96	H. 1215 M.1801
33	SüLE	SüLE CAMİİ	1081	49	H.1111 M.1700

34	SüPüRTü	SüPüRTü CAMİİ	1081	49	H. 1111 M.1700
35	YENİKöY	YENİKöY CAMİİ	530	152	H. 1203 M.1789
36	YENİCEMüSLüM (KÜÇÜKYENİCE)	YENİCEMüSLüM CAMİİ	1062	55	H. 1171 M. 1757/ 58
37	YİĞİT	YİĞİTKÖY CAMİİ	532	92	H. 1219 M.1805

VAKFIYESİ OLAN KIRSAL MAHALLE CAMİLERİ

	MAHALLESİ	VAKFIYE VE CAMİ ADI	DEFTER NO	SAYFA NO	SIRA NO	TARİH
1	RUŞEN (TAHTAKÖPRÜ)	HASAN AĞA BİN MUSTAFA HASAN AĞA CAMİİ	601/0	0118	0146	H. 09.08.1323 M. 30.09.1905
2	MÜRÜVVET (ÇAYLICA)	İSMAİL BİN ŞİRİN MÜRÜVVET KÖYÜ CAMİİ	602/0	0103	0172	H. 22.12.1329 M.04.12.1911
3	ÇİTLİ	İBRAHİM AĞA BİN OSMAN ÇİTLİ KÖYÜ CAMİİ	600/0	0034-35	0038	H. 02.06.1325 M. 13.07.1907
4	ESKİKÖY	SÜLEYMAN AĞA BİN MEHMED ESKİKÖY CAMİİ	601/0	0019	0030	H. 05.11.1327 M. 18.11.1909
5	GÜNEYKESTANE	ŞUAYB AĞA BİN YAHYA GÜNEYKESTANE KÖYÜ CAMİİ	600/0	0207	0263	H. 11.11.1323 M. 07.01.1906

6	HALHALCA	EDHEM AĞA BİN İBRAHİM HALHALCA KÖYÜ CAMİİ	600/0	0116	0141	H. 28.08.1326 M. 25.09.1908
7	HAMZABEY	BAYRAM AĞA BİN HALİL- HAMZABEY KöYÜ CAMİİ	597/0	0167	0148	H. 19.01.1328 M.
8	İCLALİYE	HALİM EFENDİ BİN ALİ İCLALİYE KÖYÜ MESCİDİ	597/0	0078	0040	H.23.04.1325 M.
9	İNAYET (TUZLA)	MEHMED BİN AHMED İNAYET KÖYÜ CAMİİ	600/0	0261	0327	H. 10.02.1330 M.
10	KARALAR	MUSTAFA BİN MUSTAFA OSMANOĞLU ALİ CAMİİ	601/0	0077	0083	H. 29.03.1329 M.
11	KESTANEALAN	AHMED BİN OSMAN VE RUFİKASI KESTANEALANI KÖYÜ CAMİİ	599/0	0215	0157	H. 28.01.1309 M.03.09.1891

12	KINIK	HÜSEYİN BİN OSMAN KINIK KÖYÜ CAMİİ	600/0	0057	0075	H. 05.04.1329 M. 05.04.1911
13	KURŞUNLU	İBRAHİM EFENDİ BİN ALİ DERE CAMİİ	597/0	0245	0239	H. 03.03.1327 M.25.03.1909
14	LÜTFİYE	RECEB BİN HASAN VE RUFİKASI LÜTFİYE KÖYÜ MESCİDİ	595/0	0215	0157	H. 24.08.1313 M. 09.02.1896
15	MESUDİYE	İBRAHİM BİN İBRAHİM MESUDİYE KÖYÜ CAMİİ	601/0	0038- 40	0040	H. 03.04.1329 M. 03.04.1911
16	RUŞEN TAHTAKÖPRÜ	HASAN AĞA BİN MUSTAFA HASAN AĞA CAMİİ	601/0	0118	0146	H. 09.08.1323 M. 30.09.1905
17	SOĞUKDERE	İSMAİL BİN SALİM VE RUFİKASI SOĞUKDERE CAMİİ	595/0	0215	0228	H. 29.04.1312 M.30.10.1894

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (şimdiki adıyla Cumhurbaşkanlığı Develer Arşivleri Başkanlığı) ve diğer Osmanlı Belgelerinde adı geçen kırsal mahalle camilerinin kayıtlarını şu şekilde sıraladık;

Hacıkara Mahallesi Camii

BOA.HH.THR.339.101:(Hicri: 15 Şevval L 1311 / Miladi:21 Nisan 1894)

Camii, Mektep İnşası ve Memur Tayini(Hacıkara Köyü)

Hamidiye (Gazelli) Mahallesi Camii

BOA.HH.THR.333.40:(Hicri: 22 Recep B 1308 / Miladi: 03 Mart 1891)

Camii, Mektep İnşası ve Memur Tayini(Hamidiye, Mezd, Kanlıkonak, Tüfekçikonak, Tahtaköprü ve Hilmiye)

Hasanpaşa Mahallesi Camii

BOA.DH.MKT.1411.106- (Hicri: 1302/ Miladi 1884/85)

İnegöl'de Teşkil olunan Hasanpaşa Muhacir Karyesi'nde Cami ve mektep bulunmadığından, Yapılmasını Muhtevi Hüdavendigâr Vilayeti Tahriratına

Hilmiye Mahallesi Camii

BOA.HH.THR.333.40:(Hicri: 22 Recep B 1308 / Miladi: 03 Mart 1891)

Camii, Mektep İnşası ve Memur Tayini(Hamidiye, Mezd, Kanlıkonak, Tüfekçikonak, Tahtaköprü ve Hilmiye)

Tuzla (İnayet) Mahallesi Camii

BOA.Y.MTV .294.19:(Hicri:21 Zilhicce Z 1324 / Miladi: 05 Şubat 1907)

İnegöl Emlak-ı Hümayunu dâhilindeki İnayet karyesine mekteb ve camii inşası

Mezit Camii

BOA.HH.THR.333.40:(Hicri: 22 Recep B 1308 / Miladi: 03 Mart 1891)

Camii, Mektep İnşası ve Memur Tayini(Hamidiye, Mezd, Kanlıkonak, Tüfekçikonak, Tahtaköprü ve Hilmiye)

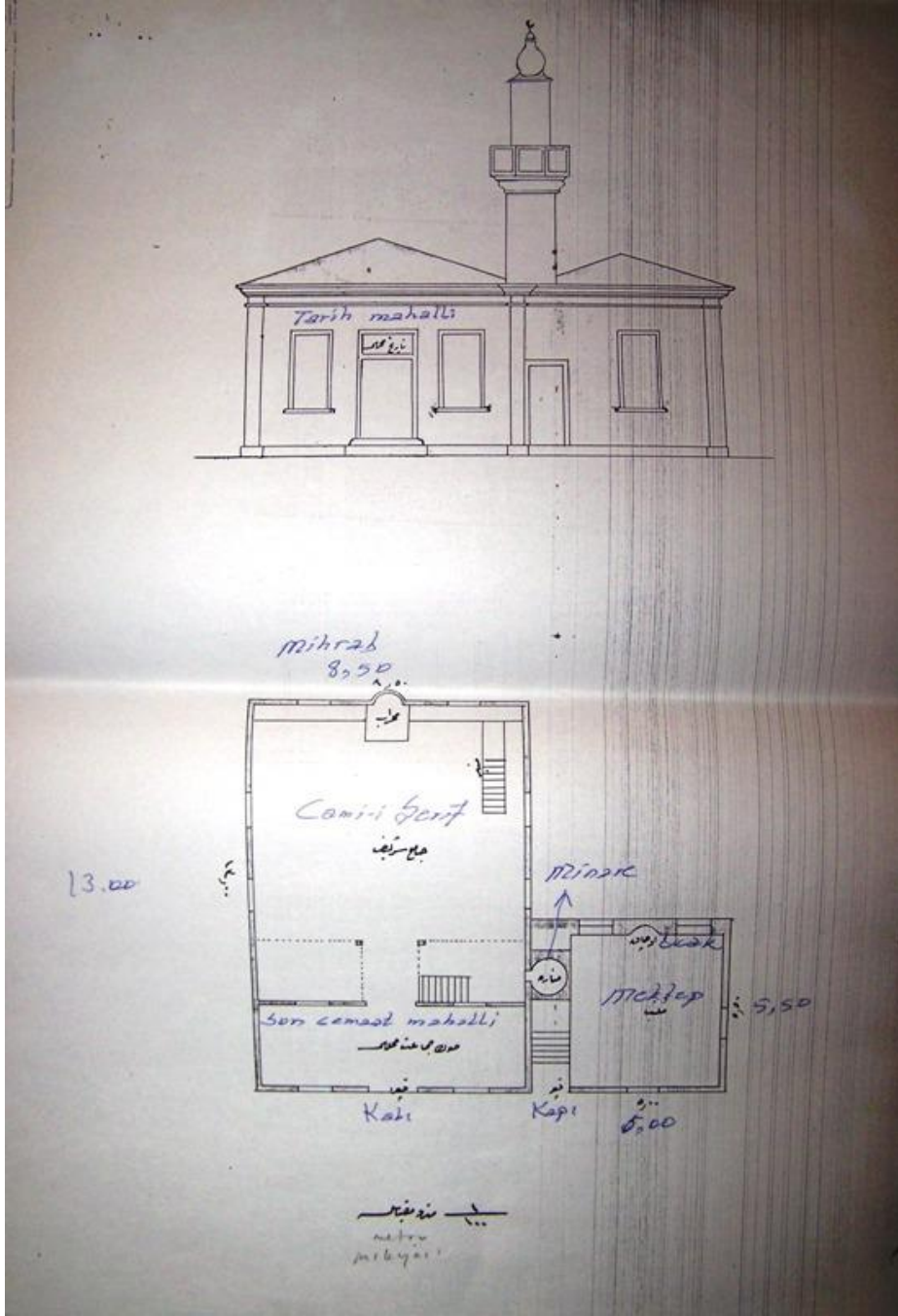
Tüfekçikonak Mahallesi Camii

BOA.HH.THR.333.40:(Hicri: 22 Recep B 1308 / Miladi: 03 Mart 1891)

Camii, Mektep İnşası ve Memur Tayini(Hamidiye, Mezd, Kanlıkonak, Tüfekçikonak, Tahtaköprü ve Hilmiye)

Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi İnegöl Başlığı içerisinde Gürcistan Muhacirlerinin Gülbahçe köyünde (kırsal mahalle) yaptıkları caminin planı (**Çizim: 3.31**), (**Resim: 3.247**) mevcuttur. Ayrıca bu cami 2014 yılına kadar ayakta idi. Mahallede yeni bir cami yapılmak için tescilsiz oluşu nedeniyle yıkılmış, yerine yeni cami inşa edilmiştir.

Çizim 3. 31. Gülbahçe Mahallesi Hamidiye Camii plan ve kesiti

Resim 3. 249. G?lba?e K?y? Hamidiye Camii

4. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

İnegöl'de günümüze ulaşmış Osmanlı dönemi cami ve mescitleri, yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde bütüncül bir kaynakta bulunabilir duruma getirilmiştir. Günümüze kadar gelebilen şehir merkezinde iki, kırsal mahallelerde dokuz adet cami vardır. Ele aldığımız camilerin farklı dönem ve tarihlerde yapılmasının bir sonucu olarak farklı plan tipleri, bölümlere göre farklı malzeme kullanımını bir arada görme fırsatını yakaladık. Vakıf eserlerin padişahlar veya özellikle İnegöl'le bir bağı olan devlet adamları tarafından inşa ettirildiğini ve nispeten dönemini yansıtır üslupta yapıldığını tespit edebildik. Devletin siyasal, ekonomik ve sosyolojik açıdan durumuna göre yapıların mimari kalitelerini yansıttığı katalog bölümünde net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Plan Tipi Bakımından

İnegöl'de erken dönem Osmanlı camileri içerisinde değerlendirebileceğimiz İshak Paşa, Kurşunlu Hançerli Fatma Sultan Camileri plan yönünden Ters T planlı erken dönem Osmanlı Camilerinin özelliklerini yansıtır. Bursa'daki Orhan Bey Camii, plan ve yapı malzemesi bakımından İshak Paşa Camii'nin atası mahiyettedir. Bursa Muradiye, Hüdavendigâr, Yıldırım, Edirne Muradiye, Amasya Yörgüç Paşa, Milas Firuz Bey, İstanbul Mahmut Paşa Camileri diğer benzer plan özellikleri taşıyan eserlerdir. Sadece Kurşunlu'daki caminin bölümleri daha kapalı bağımsız işlevler şeklinde plan arz eder. Bu yönüyle Tabhaneli cami dediğimiz camilerin bozulmamış plan özelliklerini yansıtır. Bursa Yeşil Camii'nin yan mekanlarının işlevselliği bu camiye benzerdir. İshak Paşa Camii fonksiyon ve planlama bakımından özellikle yan mekanlarının kemer hatlarıyla sonradan açılmış olması yapıyı günümüzde daha verimli kullanmaya imkan sağlamıştır.

İshak Paşa Camii, külliye içerisindeki medreseyle ortak avlu kullanıyor oluşu dikkat çekicidir. Bu yönüyle Kayseri Hacı Kılıç Camii'ndekine benzer bir düzen görülmektedir.⁶⁷ İshak Paşa Camii ve benzerlerinin fonksiyonu açısından camii mi değil mi tartışmaları duayen sanat tarihçiler tarafından tartışılmıştır. Bizce de yapı fonksiyon açısından sonradan cami işlevi kazanmıştır. Fakat minaresinin sonradan eklendiği bilgisinin bu eser için geçerli olduğu kanısında değiliz.⁶⁸

⁶⁷ Kayseri Hacı Kılıç Camii ile alakalı detaylı bilgi için Gönül Öney'in ilgili yayınına bakınız.

⁶⁸ Zaviyeli Camilerde Minare konusu hakkında bilgi için bkz. Ali Osman Uysal'ın Zaviyeli Camilerde Minare Problemi adlı makalesi.

İshak Paşa, Hançerli Fatma Sultan ve Yıldırım(Cuma) camilerinde görüyoruz ki kubbe vazgeçilmez unsurdur. İncelediğimiz on bir yapının sadece bu ikisinde (İshak Paşa ve Hançerli Fatma Sultan) bu plan ve üçünde bu tarz bir örtü sistemi mevcuttur. Bu camilere en yakın tarihli Hamzabey Mahallesi Mehmed Bey Camii'nde planı, gerek örtü sistemi birbirinden çok farklıdır. Hamzabey Mehmed Bey Camii dahil, bundan sonraki tüm yapılarda *dikdörtgen plan ve düz tavanlı kırma çatılı bir düzenleme* karşımıza çıkmaktadır. Burada aslı dikkat çeken taraf Hamzabey Mehmet Bey Camii'nin mimaride klasik devir diye adlandırdığımız dönemde kırma çatı tercih edilmesi dikkat çekicidir. Çünkü cami, klasik devrin yapı özelliklerini taşımaktadır. Günümüze ulaşan eserler içerisinde Tahtaköprü Mahallesi Hamidiye Cami dışında diğer tüm eserler, manav diye tabir edilen Osmanlı'nın Bursa bölgesini fethederken ele geçirdiği yerlerde kurduğu köylerdendir. Özellikle 19.yüzyıl sonu 20.yüzyıl başlarında yaşanan göçler ve kurulan köylerde hızlı bir şekilde yaptırılan son dönem camilerin hiçbiri günümüze ulaşamamıştır. Bu durum 19 ve 20.yüzyılda İnegöl'de inşa edilen camilerde sağlamlığın, estetik bakış açısının düşünebileceği bir dönem olmadığını göstermektedir. Geç dönemdeki böyle bir anlayışın gelişmesinde şüphesiz, Balkanlar ve Kafkaslardan Anadolu'ya, İnegöl coğrafyasına yaşanan ani ve bütün dengelerin değiştiği göçlerin etkisi büyüktür. Öyle ki Osmanlı Arşivleri incelendiğinde, akınlar halinde gelen halka en kısa sürede, kalacak yer, ibadetini yapacak cami ve mescit ihtiyacı nasıl sağlanması gerekiyorsa o yol seçilmiştir. Bu manada yapılan Osmanlı son dönem İnegöl camileri, İstanbul gibi bir merkezde aynı dönemde yapılan bir camiyle aynı plan, malzeme ve süsleme özelliği göstermemektedir.

Erken dönem örneklerinde son cemaat yeri yapının en gösterişli ve önemli yeri olmakla birlikte, Hamzabey, Kulaca, Hocaköy, Şipali, Akbaşlar, Boğazköy, Tahtaköprü, Hocaköy, Çayyaka kırsal mahallelerindeki örneklerde böyle bir düzenlemeden söz etmek mümkün değildir. Nispeten Hamzabey ve Kulaca' daki camilerde revaklı bir görünümü andıran son cemaat yeri dokusunu görmek mümkündür. Diğer camilerde direk harim mekanına girilmemesi için genellikle dikdörtgen formlu, harimin kuzey cephesinde küçük bir alana oturtulmuştur.

CAMİLERİN PLAN TİPLERİ		
CAMİNİN ADI	DİKDÖRTGEN PLANLI	TERS T PLANLI
İshak Paşa Camii		X
Hançerli Fatma Sultan Camii		X
Yıldırım(Cuma) Camii	X	
Hamzabey Mah. Mehmed Bey Camii	X	
Kulaca Mah. Mehmed Bey Camii	X	
Boğazköy Mah. Camii	X	
Tahtaköprü Hamidiye Camii	X	
Hocaköy Mah. Camii	X	
Çayyaka Mah. Camii	X	
Akbaşlar Mah. Camii	X	
Şipali Mah. İvaz Çelebi Camii	X	

CAMİLERİN ÖRTÜ SİSTEMLERİ

CAMİNİN ADI	KUBBE	TONOZ	KIRMA ÇATI- TAVAN	BAĞDADI
İshak Paşa Camii	X	X		
Hançerli Fatma Sultan Camii	X	X		
Yıldırım(Cuma) Camii			X	X
Hamzabey Mah. Mehmed Bey Camii			X	
Kulaca Mah. Mehmed Bey Camii			X	
Boğazköy Mah. Camii			X	
Tahtaköprü Hamidiye Camii			X	
Hocaköy Mah. Camii			X	
Çayyaka Mah. Camii			X	
Akbaşlar Mah. Camii			X	
Şipali Mah. İvaz Çelebi Camii			X	

CAMİLERİN YAPI MALZEMESİ					
CAMİNİN ADI	KESME TAŞ	KABAYONU VE MOLOZ TAŞ	TUĞLA	MERMER	AHŞAP
İshak Paşa Camii	X	X	X	X	X
Hançerli Fatma Sultan Camii	X	X	X	X	
Yıldırım(Cuma) Camii	X		X		X
Hamzabey Mah. Mehmed Bey Camii	X		X		X
Kulaca Mah. Mehmed Bey Camii	X	X	X		X
Boğazköy Mah. Camii	X		X		X
Tahtaköprü Hamidiye Camii	X		X		
Hocaköy Mah. Camii	X		X		X
Çayyaka Mah. Camii	X		X		X
Akbaşlar Mah. Camii	X		X		X
Şipali Mah. İvaz Çelebi Camii	X		X		X

5. SONUÇ

İnegöl'de Osmanlı dönemi cami mimarisini genel olarak ele aldığımız bu çalışmamızda, hem İnegöl hem de sanat tarihi adına geneli ele alan öncü bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Şehrin bütün kırsal mahalleleri birkaç kez gezilerek, arşiv taramaları yapılarak tespit edilen bu camilerin, gelecekte kapsamı daha da geniş çalışmalara bir ufuk açacağı kanaatindeyiz. Yapılan çalışmalar sonucunda İnegöl'de erken dönem Osmanlı Mimarisi örneklerinden Osmanlı'nın son dönemine kadarki cami mimarisini tek bir çatı altında toplama işlemi yürütülmüştür.

Çalışma süresinde tespit ettiğimiz bilgiler, Osmanlı mimarisinin yapıtaşını oluşturan Camilerin bu döneme gelinceye dek ne kadar bilinçsizce tahrip edildiğini gözler önüne sermektedir. İnegöl'de son on yılda, geneli kırsal mahallelerde gerçekleşen, eski camileri yıkıp yerine betonarme camiler yapma furyasıyla karşılaştığımızı üzülen ifade etmek isterim. Kulaca Mehmed Bey Camii'nin kitabesi de olan kuşak yazılarının ağaç dibine atılması durumu, tarihi miras konusunda daha çok yol almamız gerektiğini ortaya koymuştur. Osmanlı'nın beylikten devlet olma sürecine bu kadar yakın tanıklık etmiş bir merkezde daha fazla tarihi caminin ayakta kalmış olması beklenirdi. Seksen caminin tespiti sırasında aslına uygun kalabilmiş bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda cami örneklerinin varlığı tezimizin gerçekliğine adeta vurgu yapmaktadır. Bu duruma rağmen mevcut eserlerin geleceğe taşınması adına yapılan restorasyon çalışmaları umut vericidir. Yarının Türkiye için atılan adımlar içerisinde önemli kültür değerlerimiz olan tarihi camilere yeteri kadar değer verilecek günleri büyük bir heyecan içinde beklemekteyiz.

KAYNAKÇA

- ARIK, M.O. , “ Osmanlı Mimarisinin Gelişimine Genel Bakış”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, C.10, Ankara,1999, s. 102-114.
- ASLANAPA, Oktay, “İnegöl İshakpaşa Camii ve Külliyesi”, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S.4, İstanbul, 1989, s.16.
- AYVERDİ, E.H.,*Osmanlı Mimarisi 'nde Fatih Devri IV*, İstanbul, 1989.
- AYVERDİ, E.H, *Osmanlı Mimarisi 'nin İlk Devri*, İstanbul, 1966
- BAYKAL, K.,*Bursa ve Anıtları*, İstanbul, 1950.
- BAYRAM, Nedim, Serdar Rubacı, Emin Erbay, Ali Osman Olgun, Ayhan Bayraktar, Serdar Sevinç, Önder Kılıç, *İnegöl Tanıtım ve Kent Rehberi*, Mega Basım, İstanbul 2013.
- BEYAZIT, Mustafa,*Hacı İvaz Paşa'nın Vakıf Eserleri ve Mimari Faaliyetleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2009.
- ÇETİNASLAN, Mustafa, *Taşların Dili İnegöl Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Genç Ajans, İnegöl 2014.
- ÇİFTÇİ, Cafer ,“ İnegöllü Bir Ayan: Derviş Paşazade Numan Bey ve Faaliyetleri” *Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, C.2, İstanbul 2017.s.588-606.
- DAŞ, Ertan,*Erken Dönem Osmanlı Türbeleri*, Gökkuşbu Yayınları, 2007.
- DEMİRALP, Yekta, *Erken Osmanlı Medreseleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir,1997.
- EVLİYA ÇELEBİ, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*,(Anadolu, Suriye, Hicaz 1671-1672), C.9, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935.
- EYİCE, Semavi, *İlk Osmanlı Devrinin Dini ve İçtimai Bir Müessesesi, Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XXIII, İstanbul, 1963.
- HASOL, Doğan, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 8.Baskı, İstanbul, Haziran 2002.
- KAPLANOĞLU, Raif, *Bursa Ansiklopedisi I (Yer Adları)*, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, İstanbul, Eylül 2007.
- KUBAN, Doğan, *Osmanlı Mimarisi*, Yem Yayınevi, İstanbul 2007.
- OCAK, Ahmet Yaşar, “Zaviyeler, Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme”,*Vakıflar Dergisi*, S. XII, Ankara, 1978, s. 247-269.

- ÖNEY, Gönül, “Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Külliyesi”, *TTK Belleten*, Cilt XXX/119, Ankara, s. 377- 387.
- ÖTÜKEN, Yıldız, Aynur Durukan, Sacit Pekak, Hakkı Acun, *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler IV*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1985.
- ÖZEREN, Öcal, Koncagül Hançer, Aynur Artar, “İnegöl Höyüğü Kurtarma Kazısı”, *11.Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 93-104.
- POLAT, Mustafa, *Osmanlı Döneminde İnegöl 19. Yüzyılda Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Hayat*, İhlas Gazetecilik A.Ş., İstanbul,2018.
- RAYMOND, Alexandre M., *L'art İslamique en Orient*, Constantinople,1922-1924.
- ŞAHİN, Mustafa, “ İnegöl /Cumatepe Höyük ve Tunç Çağı Ulaşımındaki Yeri” Uluslar arası *İnegöl Tarih ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, C.1, İhlas Gazetecilik A.Ş.,İstanbul, 2017, s. 236-247.
- TAMER, Vehbi , “Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa’nın Vakfiyeleri ve Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, S.IV, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1958, s. 107-124.
- TAYKOÇ, Keriman, *İnegöl ve Çevresinde Türk Mimari Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi ve Arkeoloji Bölümü Lisans Tezi, İstanbul 1972.
- TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit, *Erken Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- UYVAL, A.O.,*Erken Osmanlı Dönemi Minareleri*, A.Ü. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi ve Arkeoloji Bölümü, Y.Lisans Tezi, Ankara 1985.
- UYVAL, A.O., “ Zaviyeli Camilerde Minare Problemi”, *Türk Etnografya Dergisi* 20, Ankara 1997. s.47-63.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.1, Baskı 7, Ankara.
- ÜLGEN, A.S., İnegöl’de İshakpaşa Mimari Manzumesi , *Vakıflar Dergisi IV*, Ankara, 1958, s.16-55.
- ÜLGEN, A.S.,Kurşunlu Abideleri, Türk San’atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri,Berksoy Matbaası, İstanbul 1963. s.198-210.
- YAKUPOĞLU, Cevdet, “II. Bayezid’in Oğlu Şehzade Mahmud’un Hayatı ve Faaliyetleri”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.12, 2010, s.319-339.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : KILIÇ, Önder
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 1982-Artvin
Medeni hali : Evli
Telefon : 0536 729 66 43
e-mail : onderkiliç0816@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Devam Ediyor
Lisans	Ankara Üniversitesi	2009
Lise	İnegöl Lisesi	2000

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2011	Bursa/ İnegöl Belediyesi	Kültür ve Sosyal İşler Müdürü

Yabancı Dil

İngilizce

Yayımlar

.....

Hobiler

Doğa Gezileri- Folklorik Araştırmalar

hacibayram.edu.tr/le